

СПРЕЧУВАЊЕ И БОРБА ПРОТИВ ТРГОВИЈА
СО ЛУЃЕ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
ХОРИЗОНТАЛЕН ИНСТРУМЕНТ
ЗА ЗАПАДЕН БАЛКАН И ТУРЦИЈА
– ВТОРА ФАЗА

*ПРАВАТА НА ЖРТВИТЕ
НА ТРГОВИЈА СО ЛУЃЕ
ВО СУДСКИТЕ ПОСТАПКИ*

ГОРДАНА ЛАЖЕТИЌ
ИРЕНА ЗДРАВКОВА

Финансирано
од Европската Унија и
Советот на Европа

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Имплементирано
од Советот на Европа

**ХОРИЗОНТАЛЕН ИНСТРУМЕНТ ЗА
ЗАПАДЕН БАЛКАН И ТУРЦИЈА – ВТОРА ФАЗА**

**Спечување и борба против трговијата со луѓе
во Северна Македонија**

**ПРАВТА НА ЖРТВИТЕ НА ТРГОВИЈА
СО ЛУЃЕ ВО СУДСКИТЕ ПОСТАПКИ**

**Проф. д-р Гордана Лажетик¹
Ирена Здравкова²**

Скопје, јули 2020

-
- 1 Редовен професор, Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Универзитет Св. Кирил и Методиј – Скопје, gordana2206@gmail.com.
 - 2 Проектен Менаџер, Македонско здружение на млади правници, izdravkova@myla.org.mk.

**© 2020 Совет на Европа.
Сите права се задржани.**

Правата на користење ги има
Европската Унија под одредени услови.

Ниту еден дел од публикацијата не
сmee да се преведува, репродуцира
или пренесува, во кој било облик или
со кое било средство, електронско (ЦД-
ром, Интернет, итн.) или механичко,
вклучително и фотокопирање, снимање
или каков било систем за складирање
или повлекување на податоци, без
претходно писмено одобрение од
Директоратот за комуникации
(F-67075 Стразбург Цедекс
или publishing@coe.int).

Публикацијата е изготвена со помош
на средства од заедничката програма
на Европската Унија и Советот на
Европа. Содржината на публикацијата
на никаков начин не може да се
смета дека го одразува официјалното
гедиште на Европската Унија и на
Советот на Европа.

Содржина

Извршно резиме	5
1. Воведни напомени и методолошки пристап	8
2. Релевантни меѓународни документи и стандарди	10
3. Релевантна јуриспруденција на ЕСЧП во однос на трговијата со луѓе	13
3.1. Правила од Деловникот на ЕСЧП што се применуваат во постапување по апликации по основ на чл. 4 од ЕКЧП	14
3.2. Случаи поврзани со ТЛ каде се оценило дека има повреда на чл. 4 поради неисполнување на позитивните обврски на државата	14
3.3. Мерки преземени од страна на државите против трговците со луѓе	17
4. Примери за добри практики во европските држави	18
5. Пристап до правда и процесната положба на ЖТЛ	20
5.1. Право на сослушување на жртвата и нејзино активно учество во постапката	21
5.2. Процесна заштита на посебно ранливите жртви и деца	24
5.3. Начелно на неказнувањена жртвата	40
5.4. Заштита на правото на приватност и заштита на идентитетот	40
5.5. Заштита на сведоци	42
5.6. Соочување на жртвата со сторителот	44
5.7. Исклучување на јавност	46
5.8. Право на правна помош	47
5.9. Судије во разумен рок	56
5.10. Заштита на ЖТЛ што се странци	58
5.11. Имиграциски притвор	66
5.12. ЖТЛ во постапката за азил	69
5.13. Имотно-правно побарување	71
5.14. Граѓанска постапка	76
5.15. Конфискација на имот и имотна корист	79
6. Заклучоци и препораки	82
Анекс 1	87
- Преглед на првостепени пресуди донесени во периодот од 2009 до 2019 година	
Анекс 2	90
- Преглед на второстепени пресуди донесени во периодот од 2009 до 2019 година	

Користени кратенки

ЕКЧП - Европска конвенција за човековите права и основните слободи

ЕСЧП - Европски суд за човековите права

ЕУ - Европска Унија

ЖТЛ - Жртва на трговија со луѓе

ЗБПП - Законот за бесплатна правна помош

ЗКП - Законот за кривичната постапка

ЗПД - Законот за правда за децата

ЗПП - Закон за парничната постапка

КЗ - Кривичен законик

МЗМП - Македонско здружение на млади правници

МВР - Министерство за внатрешни работи

МНР - Министерство за надворешни работи

МОТ - Меѓународна организација на трудот

МП - Министерство за правда

МТСП - Министерство за труд и социјална политика

ООН - Организација на Обединетите Нации

РСМ - Република Северна Македонија

СЕ - Совет на Европа

ТЛ - Трговија со луѓе

ЦСР - Центар за социјална работа

Извршно резиме

Анализата на меѓународната, европска и домашна правна рамка во однос на ТЛ во контекст на почитувањето на правата на ЖТЛ во судските постапки заради нејзина заштита, доведува до сознанија за аспектите каде што е нужно подобрување на положбата на ЖТЛ и нејзина зајакната заштита не само во законодавна, туку и во институционална смисла. Неопходно е да се подобри реакцијата на државата во однос на ТЛ во согласност со современите предизвици и трендови во оваа област, новите методи и облици на регрутирање, различни манифестации на облиците на експлоатација, посебната заштита на децата ЖТЛ, како и на странците. Усогласувањето на правната и институционалната рамка со меѓународните и европски стандарди од областа на ТЛ, а особено доследната примена на постојната правна рамка, е показател за одговорноста на државата во исполнувањето на преземените обврски.

Обученост и умешност за успешната и навремена идентификација на ЖТЛ, пружање на првична поддршка, обезбедување превод и толкување за жртвата како предуслов за пристап до правдата, правна помош во најрана фаза и соодветна процесна заштита во текот на кривичната постапка, ефективен систем на обесштетување и отсуство на секундарна виктимизација се фактори коишто ги мотивираат ЖТЛ за учество во постапката за идентификација, пријавување на трговците и соработка во текот на кривичното постапување. Новите методи за ТЛ подразбира отсуство на сила и принуда, но затоа постои нагласена експлоатација со искористување на лошата економска состојба на семејството или личната состојба на ЖТЛ којашто потекнува од рурални средини или од семејства каде што било присутно насилство, болести на зависност или родителска негрижа. Демотивирачки кон трговците со луѓе влијае сознанието за спроведување ефективна истрага, гонење и пресудување со одмерување пропорционални и одвраќачки кривични санкции и мерки на конфискација на имот и имотна корист. РСМ ги има ратификувано релевантните меѓународни документи за сузбивање на ТЛ и во дел домашното законодавство е усогласено со ЕУ директивите. Во заклучоците се дадени предлози кои меѓународни документи треба да бидат потпишани и ратификувани и во кој дел легислативата мора да се дополни заради транспонирање на ЕУ директивите.

Трудовата експлоатација на ниво на ЕУ е на второ место, веднаш по сексуалната експлоатација, и се должи на необезбедување на основните права на работниците и непочитување на нивното човечко достоинство заради остварување максимален профит. Позитивните обврски за државата што произлегуваат од членот 4 од ЕКЧП се предизвик којшто треба да се исполни во РСМ во смисла

на унапредување на законодавната рамка за забрана и казнување на принудна работа. Иако трудовата експлоатација е дел од кривичните дела ТЛ и трговија со дете, сепак со цел унапредување на системот за идентификување на ТЛ во услови на нагласена внатрешна ТЛ неопходно е зајакнување на законските и персоналните капацитети за откривање на случаи на трудова експлоатација, со оглед на фактот што во РСМ трудовите инспектори никогаш не пријавиле нити еден случај на ТЛ.

Анализата на судските пресуди за периодот 2009-2019 година е во контекст на препораките на ГРЕТА за подигање на свеста, зголемените вештини и обука на лицата вклучени во сузбивањето на ТЛ. Акцент при анализата е ставен особено врз навременото обезбедување пристап до правна помош и можноста за бесплатна правна помош, обезбедување толкувач заради надминување на јазичните бариери со цел ЖТЛ навремено да биде известена, да може да одлучи како ќе постапува, кои права и процесни можности ќе ги ползува со цел да биде соодветно заштитена, начинот на давање исказ во постапката, но се укажа и на отсуството на системски и институционални можности за ефективно обесштетување, како и примената на мерката конфискација и посебната постапка за конфискација на имот и имотна корист кога постојат стварни или правни пречки за водење на кривичната постапка. Во контекст на ефективни казнени санкции се забележи дека и покрај тоа што ГРЕТА констатирала дека во РСМ ромската заедница е најмногу изложена на ризик од ТЛ, во практиката наидуваме на изречена условна осуда во случај каде што роднините неколкукратно посредувале во склучување на договорен брак во ромско семејство, при што судот дава образложение дека тоа го сториле поради тешката социо-економска состојба на семејството, иако дел од нив биле и претходно осудувани, а оштетеното дете ЖТЛ имало ниско интелектуално ниво. Ваквата практика поттикнува ТЛ и мотивирачки влијае врз роднините-трговци со деца.

Анализата резултира со заклучоци и препораки структурирани според четири клучни аспекти:

- **Усогласеност на домашното законодавство со меѓународни и европски документи** (генерален заклучок е дека РСМ ги има ратификувано сите релевантни меѓународни и европски конвенции и документи; потребно е потпишување и ратификување на Конвенцијата на Советот на Европа против тргувањето со човечки органи и на Протоколот од 2014 година на Конвенцијата на МОТ за принудна работа од 1930; доследно транспонирање на ЕУ директивите (2004/81/ЕС, 2008/115/ЕЗ, 2011/36/EU, 2011/92/EU, 2012/29/EU); доследно исполнување на препораките содржани во извештаите на ГРЕТА од првиот и вториот круг на евалуација);

- **Потреба за дополнување/усогласување на домашното законодавство** (побрзо донесување на предлогот за измени и дополнување на ЗКП од 2018 година и на Предлог законот за обесштетување на жртвите од кривични дела на насилство; измени во казненото материјално и трудово законодавство со цел препознавање на трудова експлоатација; унапредување на трудовото законодавство со цел препознатливост на трудовата експлоатација како облик на дискриминација; функционален систем за обесштетување на ЖТЛ; ефективен начин за навремено обезбедување преведувач за ЖТЛ странци; усогласување на одредбите на Законот за управување со движењето на предметите и Судскиот деловник во однос на објавување на пресуди каде што била исклучена јавноста);
- **Аспекти поврзани со примената на определени постоечки одредби од домашното законодавство** (зајакнување на механизмите за навремено и целосно информирање на ЖТЛ за нивните права; ефективна правна помош; почесто користење на посебните процесни мерки на заштита на децата ЖТЛ; одбегнување на случаи кога од детето ЖТЛ се земаат искази повеќепати во текот на постапувањето; при изборот на видот и одмерување на кривичната санкција, судови да водат сметка за препораката на ГРЕТА за изрекување ефективни, пропорционални и обесхрабрувачки санкции; во случај на промена на исказот судот треба дополнително да вложи напори за да утврди на што се должи таквата промена, дали на ЖТЛ и е потребна дополнителна заштита а да внимава ЖТЛ да не биде изложена на секундарна виктимизација; почеста примена на мерката конфискација на имот и имотна корист којашто несомнено има одвраќачко влијание врз трговците со луѓе; надogradба на АКМИС со цел да има евиденција за предметите по основ надомест на штета предизвикано со кривично дело Трговија со луѓе или Трговија со дете);
- **Претпоставки за поуспешно идентификување на ЖТЛ и соодветно постапување со нив** (унапредување на координацијата и начинот за размена на податоци на национално ниво помеѓу различните тела надлежни за борба против ТЛ; основање посебни прифатилишта за сместување на деца ЖТЛ и на мажи ЖТЛ; несоодветност на сместување на ЖТЛ во Прифатниот центар за странци; формирање Центар на неевидентирани работници заради идентификување на случаи на трудова експлоатација; зголемен број на мултидисциплинарни мобилни тимови на територијата на државата; институционализирање на напредни обуки за судии, обвинители и полициски службеници за истраги, гонење и осудување за трговија со луѓе и со деца; почетни и континуирани обуки со трудовите инспектори, судиите за прекршоци, граничната полиција, здравствените работници, обуки во однос на мажи ЖТЛ заради трудова експлоатација).

1. ВОВЕДНИ НАПОМЕНИ И МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТАП

Анализата содржи осврт врз аспекти поврзани со ТЛ и трговијата со деца и има за цел да придонесе за зголемување на сознанијата на стручната јавност во однос на практичната примена на одредбите од домашното законодавство во однос на правата, положбата и заштитата на ЖТЛ. По краткиот осврт на релевантните меѓународни документи, аспектите во однос на примената на членот 4 од ЕКЧП низ пресудите на ЕСЧП и примери за добри практики во европските држави, централниот дел на трудот е посветен на анализа на пресудите во однос на кривичните дела поврзани со ТЛ во периодот 2009-2019 година.

Во методолошкиот пристап при прибирање на пресудите беа користени можности за добивање податоци врз основа на барање за информации од јавен карактер адресирани до Основниот кривичен суд Скопје,³ до граѓанските судови во државата,⁴ како и до Апелациониот суд Скопје.⁵

³ Предмет на барањето до **Основниот Кривичен суд Скопје** се однесуваше за информација - број на предмети за периодот од 01.01.2009 до 31.12.2019 за кривично дело Трговија со луѓе и Трговија со дете, поделени по години и статус, со барање за достава на анонимизирани верзии од пресудите. Од страна на Основниот Кривичен суд Скопје беше добиен одговор со табеларен приказ на предметите (по години) и насока дека анонимизирани верзии од пресудите може да се пронајдат на веб сајтот на Судот. Од страна на судот беше споделена листа од **29 предмети, од кои 4 со статус нерешени**. Од споделената листа на предмети, **16 пресуди** беа пронајдени во електронска верзија.

⁴ Барања за информации од јавен карактер, за вкупен број на граѓански предмети по кои постапувал судот во периодот од 01.01.2009 до 31.12.2019 година со основ надомест на штета предизвикана од кривично дело трговија со луѓе и трговија со дете и достава на анонимизирани пресуди по предметите, беа испратени до сите **26 граѓански судови на територијата на РСМ**. На барањето одговорија **шест судови**. Тие наведоа како објаснение зашто не може да ги споделат бараните информации, наведоа дека не се води посебна евиденција за предметите по основ надомест на штета поради кривично дело Трговија со луѓе или Трговија со дете т.е. дека АКМИС-от нема можност да ги генерира, ниту пак одвоено да ги селектира предметите со бараниот основ надомест на штета, каде се опфатени и други подоснови на материјална и нематеријална штета.

⁵ Од **Апелациониот суд Скопје** беше споделена табела на кривични предмети по кои постапувал судот за периодот од 01.01.2009 до 31.12.2019 година за кривичните дела Трговија со луѓе и Трговија со дете, со објаснение кои предмети може да се најдат во електронска верзија на сајтот на судот, додека останатите не се во можност да ги достават во анонимизирана форма, од причина што согласно одредбата од чл. 376 ст. 1 т.6 од Судскиот деловник, списите по предметите во хартиена и електронска форма што не се чуваат трајно се одвојуваат од архивата по истекот на следните рокови: 5 години од денот на доставувањето на второстепената одлука на сите второстепени предмети. Согласно табелата судот во наведениот период **постапувал по 35 предмети**, од кои достапни на сајтот на судот беа **14 пресуди**. Преку второстепените пресуди, на веб сајтот на Основниот кривичен суд Скопје беа пронајдени **уште 3 првостепени пресуди**. Апелациониот суд Скопје укажа на неможноста во АКМИС да се издвојат случаите за надомест на штета поврзани со предметните кривични дела, бидејќи

Неспорен е фактот дека и покрај солидно поставеното законодавство, бројот на идентификувани ЖТЛ во нашата држава е исклучително мал,⁶ а особено загрижува доминантноста на внатрешната ТЛ.⁷ Инкриминациите поврзани со ТЛ се сеопфатни, содржат сериозни пропишани кривични санкции, се казнуваат и корисниците на услуги во случај кога знаат дека станува збор за ЖТЛ,⁸ но има аспекти коишто треба и легислативно подобро да бидат уредени, како и постојни одредби коишто треба да бидат соодветно имплементирани.

Изготвувањето на анализата е во контекст на укажувањата на ГРЕТА дека во РСМ треба да се преземат мерки за подобрување на истрагата за случаи на ТЛ коишто треба да опфатат идентификување на недостатоци и потешкотии во постапувањето, кадровски, финансиски и технички ресурси за успешно спроведување на истрагите, соодветна обука, примена на специјални техники на истрага, спроведување на финансиски истраги и проактивни истраги за случаи на трудова експлоатација.⁹ Во овој контекст, во анализата посебно внимание се обрнува на начинот на давање исказ од страна на ЖТЛ којашто учествува во кривичната постапка во својство на оштетен што се сослушува како сведок, особено поради фактот што ЖТЛ во голем број случаи се плаши или не сака да даде исказ поради страв или поради закани за одмазда од сторителите. Прашањето за навремено обезбедување пристап до правна помош, како и можноста за бесплатна правна помош на ЖТЛ, е исклучително важен аспект за да може ЖТЛ навремено да биде известена, да може да одлучи како ќе постапува, кои права и процесни можности ќе ги ползува со цел да биде соодветно заштитена. Во дел е содржан и краток осврт на можностите за компензација на ЖТЛ, укажувајќи на дискрепанцата помеѓу законските решенија и отсуството на системски и институционални можности за ефективно обесштетување. Во контекст на ефективни казни санкции, анализата содржи осврт и врз мерката конфискација во материјалното и процесното казнено законодавство и посебната постапка за конфискација на имот и имотна корист кога постојат стварни или правни пречки за водење на кривичната постапка (*“civil” confiscation*).

предмети за надомест на штета не се регистрираат по подосновот за надомест на штетата.

⁶ 9ти Општ Извештај за активностите на ГРЕТА, за периодот од 1 јануари до 31 декември 2019 (во натамошниот текст: ГРЕТА Општ Извештај 2019), Совет на Европа, Март 2020, Табела за периодот 2015-2018, стр. 52, <https://rm.coe.int/9th-general-report-on-the-activities-of-greta-covering-the-period-from/16809e169e>

⁷ Од вкупно 88 жртви сместени во прифатилиште во периодот помеѓу 2005 и 2012 година, освен едно момче, сите други биле жени – државјанки на РСМ, подетално: Жаклин Берман/Донатела Брадик/Фил Маршал, Проценка на потребите: Трговија на луѓе во Западен Балкан, Меѓународна организација за миграции (ИОМ), 2014.

⁸ РСМ е меѓу пет држави потписнички на Конвенцијата на СЕ против ТЛ коишто пријавиле случај во практика каде што е казнето лице како корисник на услуги на ЖТЛ, ГРЕТА Општ Извештај 2019, пасус 123.

⁹ ГРЕТА Општ Извештај 2019, пасус 183.

Анализата на крајот содржи преглед на заклучоци и препораки во однос на потребата за усогласување на домашното законодавство во меѓународните и европските документи, невралгичните точки кои налагаат потреба за дополнување на домашното законодавство, аспекти поврзани со примената на определени постоечки одредби од домашното законодавство, како и претпоставки за поуспешно идентификување на ЖТЛ и соодветно постапување со нив коишто произлегоа како резултат на анализираните пресуди.

2. РЕЛЕВАНТНИ МЕЃУНАРОДНИ ДОКУМЕНТИ И СТАНДАРДИ

Конвенција за акција против трговија со луѓе донесена од страна на СЕ (во натамошниот текст: Конвенција на СЕ против ТЛ) во 2005 година е првиот обврзувачки документ во кој се систематизираат, сублимираат и детално пропишуваат релевантните аспекти поврзани со спречување на трговијата со луѓе и нејзино третирање како повреда на човековото право, достоинството и интегритетот на европско тло.¹⁰ Конвенција на СЕ против ТЛ во секоја смисла ги надминува претходно донесените препораки од страна на Комитетот на министрите,¹¹ како и на Парламентарното собрание на СЕ,¹² бидејќи содржи значително поголеми гаранции одошто е прагот на минимални стандарди. Целта и намерата на Конвенција на СЕ против ТЛ како инструмент за заштита на поединецот, налагаат нејзините одредби да се толкуваат и применуваат на начин што нејзините гаранции ќе бидат практични и ефективни. Борбата против ТЛ може да биде ефикасна само ако постои меѓународен консензус во однос на дејствијата што ја чинат трговијата со луѓе и од овие причини Конвенција на СЕ против ТЛ содржи идентични дефиниции со т.н. Палермо Протоколот кон Конвенцијата на ООН за организиран

¹⁰ Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Council of Europe Treaty Series - No. 197, Warsaw, 16.V.2005, влегла во сила на 01.02.2008. Нашата држава ја има ратификувано оваа Конвенција на 27.05.2009, а влегла во сила на 01.09.2009. Од сите држави членки на СЕ единствено Руската федерација не е потписник, ниту ја има ратификувано оваа Конвенција,.

¹¹ Препорака бр. R (2000) 11 на Комитетот на министри до земјите-членки за дејствување против трговијата со луѓе заради сексуална експлоатација; Препорака Rec (2001) 16 на Комитетот на министри до земјите-членки за заштита на децата од сексуалната експлоатација; Препорака Rec (2002) 5 на Комитетот на министри до земјите-членки за заштита на жените од насилство.

¹² Препораки на Парламентарното собрание на СЕ: Препорака 1325 (1997) за трговија со жени и принудна проституција во земјите-членки на Советот на Европа; Препорака 1450 (2000) за насилство врз жените во Европа; Препорака 1523 (2001) за домашното ropство; Препорака 1526 (2001) за кампањи против трговијата со малолетници за да се стави крај на источноевропската рута: примерот на Молдавија; Препорака 1545 (2002) за кампања против трговијата со жени; Препорака 1610 (2003) за миграцијата поврзана со трговијата со жените и проституцијата; и Препорака 1663 (2004) за домашно ropство: ropска зависност, куќни помошнички и „невести по пошта“.

криминалитет.¹³ Конвенција на СЕ против ТЛ има за цел да ја зајакне заштитата што се овозможува со Протоколот од Палермо. Суштинскиот дел од Конвенција на СЕ против ТЛ се однесува на заштита, помош и обештетување на ЖТЛ, заштита на приватниот живот и идентитетот на ЖТЛ, особено ако станува збор за дете ЖТЛ, како и мерките за помош (психолошка, здравствена, правна, обезбедување преведувач и сл.), што ќе се пружат на ЖТЛ. Државите имаат обврската да обезбедат во своето законодавство период на закрепнување и размислување за жртвата од најмалку 30 дена (чл. 13). Конвенција на СЕ против ТЛ (чл. 14) нуди посебна заштита за ЖТЛ преку добивање дозвола за престој којашто е неопходна како поради нејзината лична состојба така и заради овозможување услови за нејзината соработка со надлежните истражни и судски органи.¹⁴ Конвенција на СЕ против ТЛ посебно внимание посветува на начелото на невраќање (*the principle of non-refoulement*),¹⁵ во таа смисла што ги признава правата на поединците според меѓународното право, меѓународното хуманитарно право и меѓународното право за човековите права во врска со статусот на бегалците.¹⁶ Правото на обештетување на ЖТЛ, исто така, е едно од суштинските права и тоа може да се оствари преку обештетување од трговецот или од средства на јавен фонд за таа намена (чл. 15). **Конвенцијата за заштита на поединци во однос на автоматска обработка на лични податоци (во натамошниот текст Конвенција за АОЛП),** содржи аспекти важни за правилна примена и толкување на Конвенцијата против ТЛ во контекст на заштита на животот и идентитетот на жртвата во специфичен контекст на судската постапка.¹⁷ Личните податоци на ЖТЛ треба да бидат обработени и заштитени согласно Конвенцијата за АОЛП, којашто предвидува дека личните податоци треба да се чуваат само за законски пропишани цели, на соодветен начин и во форма што спречува откривање на идентитетот, не подолго одошто е потребно за

¹³ Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, Adopted by General Assembly resolution 55/25 of 15 November 2000, [https://www.ohchr.org/Documents/ ProfessionalInterest/ProtocolonTrafficking.pdf](https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/ProtocolonTrafficking.pdf).

¹⁴ Заштита од чл. 14 од Конвенцијата против ТЛ е содржана и во Council Directive 2004/81/EC of 29 April 2004 on the residence permit issued to third-country nationals who are victims of trafficking in human beings or who have been the subject of an action to facilitate illegal immigration, who cooperate with the competent authorities.

¹⁵ Според меѓународното право за човекови права, принципот на невраќање гарантира дека никој не смее да се врати во земја во која би се соочил со тортура, сурово, нечовечно или понижувачко постапување или казнување и друга непоправлива штета. Овој принцип изречно е содржан во Конвенцијата против тортура и друго сурово, нехумано или понижувачко постапување или казнување и во Меѓународната конвенција за заштита на сите лица од присилно исчезнување.

¹⁶ Convention (1951) and the Protocol (1967) relating to the Status of Refugees.

¹⁷ *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* (ETS No. 108). Нашата држава ја има ратификувано оваа Конвенција на 24.03.2006, а влегла во сила на 01.07.2006 година.

целите за кои се чуваат и да бидат преземени соодветни безбедносни мерки за да спречат неовластен пристап, репродукција или откривање на информации.

Европска конвенција за човекови права (во натамошниот текст: ЕКЧП)¹⁸ инспирирана од Универзалната декларација за човековите права на ООН не го содржи терминот „тргување (*trafficking*)“ туку случаите на трговија со луѓе пред ЕСЧП се подведуваат во рамките на опфатот на членот 4, којшто забранува ropство и други облици на принудна работа. Ваквата практика е во контекст на ставот на ЕСЧП дека ЕКЧП е „жив документ“ (*living instrument*) што мора да се толкува во светлина на современите демократски услови и идеи.¹⁹ Од друга страна, членот 4 од ЕКЧП забранува принудна работа, а не содржи дефиниција на овој поим“, па како модел за толкување се користи Конвенцијата на МОТ за принудна или задолжителна работа (бр. 29, од 1930 година), каде што за принудна се смета „целокупната работа или услуга извршена од едно лице под закана од казна и за која засегнатото лице не се пријавило доброволно“. Според ЕСЧП, терминот „принудна работа“ ја буди во свеста идејата за физичка или психичка принуда (*Chowdury and Others v. Greece, Application No. 21884/15, § 88*). Воедно, согласно ставот на ЕСЧП, заедно со членовите 2 и 3 од ЕКЧП и членот 4 од ЕКЧП гарантира една од основните вредности на демократското општество кон кое се стреми СЕ. Со членот 4 им се наметнуваат позитивни обврски на државите за спречување и заштита на жртвата, спроведување истрага, квалификација на кривичното дело и делотворното гонење на секое дејствие насочено кон одржување на лицето во состојба спротивна на гаранциите содржани во членот 4.

Во релевантното ЕУ законодавство во контекст на сузбивање на ТЛ, вреди да се спомене **Директивата 2011/36/EU за спречување и борба против трговијата со луѓе и заштита на жртвите од трговија со луѓе**, којашто придонесува за унифицирање на казнените законодавства на европските држави,²⁰ а во којашто изречно се нагласува значењето на координацијата помеѓу меѓународните организации одговорни за мерки против ТЛ како метод за одбегнување на ризик од удвојување на напорите. За целите на оваа Директива, присилното питачење се толкува во контекст на Конвенцијата на МОТ (бр. 29 од 1930 година), па оттука

¹⁸ Нашата држава ја има ратификувано ЕКЧП на 10.04.1997 година, со признена јурисдикција на ЕСЧП од 01.01.1998 година.

¹⁹ *Tyrer v. the United Kingdom*, 25 April 1978, § 31, Series A no. 26; *Bayatyan v. Armenia* [GC], no. 23459/03, § 102, ECHR 2011; *Sergey Zolotukhin v. Russia* [GC], no. 14939/03, § 80, ECHR 2009; Pieter Van Dijk et. al., *Theory & Practice of the European Convention on Human Rights* (3rd edn, Kluwer Law International 1998), стр. 77; William A. Schabas, *The European Convention on Human Rights – A Commentary*, Oxford University Press, 2015, стр. 48.

²⁰ Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA (во натамошниот текст: Директива 2011/36/EU).

експлоатација заради питање, вклучително и употребата на зависно лице кое е жртва на трговија со питање, спаѓа во дефиницијата за ТЛ само кога постојат сите елементи на принудна работа или услуга.

Во рамките на активностите на ООН правото на пристап до правда и фер однесување кон жртвите е гарантирано во 1985 година со Декларација за основните принципи на правосудството за жртвите на злосторот и злоупотреба на власта на ОН,²¹ а подоцна и со Протоколот за превенција, спречување и казнување на трговијата со лица, особено жени и деца со кој се дополнува Конвенцијата на ООН против транснационалниот организиран криминал познат како Протоколот од Палермо.²² На полето на заштита на децата ЖТЛ, релевантни се одредбите содржани во Конвенцијата за правата на детето за заштита на детето од продажба и трговија со деца (чл. 35), како и од економска експлоатација (чл. 32) и од сите облици на сексуално искористување и сексуална злоупотреба (чл. 34). Факултативниот протокол кон оваа Конвенција, којшто забранува продажба на деца, детска проституција и детска порнографија,²³

3. РЕЛЕВАНТНА ЈУРИСПРУДЕНЦИЈА НА ЕСЧП ВО ОДНОС НА ТРГОВИЈАТА СО ЛУЃЕ

Член 4 ЕКЧП - Забрана на ропство и принудна работа

- 1. Никој не смее да биде држен во ропство или во ропска зависност.**
- 2. Никој не смее да биде присилен да врши принудна или задолжителна работа.**
- 3. Во смисла на овој член, за „принудна или задолжителна работа“ нема да се смета:**
 - (а) секоја работа која нормално се бара од лицата кои се наоѓаат во затвор под услови предвидени во член 5 од оваа Конвенција или за време на условниот отпуст;**
 - (б) секоја служба која има воен карактер или некоја друга служба наместо задолжително служење на воениот рок, кога се работи за лица кои се повикале на приговор на совеста во оние земји во кои тоа е предвидено со закон;**
 - (в) секоја служба која се наложува во случај на опасност или несреќа, што го загрозува животот и благосостојбата на заедницата;**
 - (г) секоја работа или служба кои се составен дел на вообичаените граѓански обврски.**

²¹ Декларацијата е усвоена од страна на Генералното собрание на ООН со Резолуција бр. 40/ 34 од 29. 11. 1985 <https://www.un.org/ruleoflaw/files/BASICP~4.PDF>

²² UN General Assembly, Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, Supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 15 November 2000, член 6, достапен на: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/ProtocolTraffickingInPersons.aspx>.

²³ Convention on the Rights of the Child, UN, 1989; Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on the sale of children, child prostitution and child pornography, 2000.

3.1. Правила од Деловникот на ЕСЧП што се применуваат во постапување по апликации по основ на чл. 4 од ЕКЧП

Приоритет во постапувањето - со оглед на природата на оспорениот член 4 од ЕКЧП, во дел од апликациите се постапува со приоритет, а имено при утврдувањето на редоследот по којшто ќе се постапува, ЕСЧП ја зема предвид важноста и итноста на покренатите прашања врз основа на утврдени критериуми (Правилото 41 - Ред на постапување со предмети, *Rules of Court, Strasbourg, 01.01.2020*).²⁴

Заштита на идентитетот - Во дел од случаите ЖТЛ што се јавуваат во својство на апликанти пред ЕСЧП, може да побараат нивниот идентитет да не биде откриен пред јавноста при што треба да ги наведат и да достават изјава за причините на ваквото свое барање. ЕСЧП може и по сопствена оценка да определи анонимност на ЖТЛ (Правило 47 – Содржина на индивидуална апликација, *Rules of Court, Strasbourg, 01.01.2020*).²⁵

3.2. Случаи поврзани со ТЛ каде се оценило дека има повреда на чл. 4 поради неисполнување на позитивните обврски на државата

Позитивните обврски за државите би можело да се сублимираат во следниве аспекти:

- постоење законодавна и административна рамка за забрана и казнување на принудна работа, ропска зависност и ропство,
- преземање превентивни мерки за зајакнување на координацијата на национално ниво помеѓу различните тела надлежни за борба против ТЛ вклучително и гранична контрола за откривање на ТЛ,
- преземање оперативни мерки за заштита на реалните или потенцијалните ЖТЛ, обезбедувајќи им помош од квалификувани лица со цел за нивно физичко, психолошко и социјално закрепнување и
- делотворно гонење и казнување на трговците и другите лица инволвирани во сторувањето на кривичното дело.

Од повеќето случаи водени пред ЕСЧП, за потребите на оваа анализа, ги издвоивме следниве:

²⁴ Во 2009 година ЕСЧП го измени Правилото 41 и на тој начин ја измени својата политика во однос на редоследот по кој постапува и наместо хронолошки, се прифати можност за давање приоритет на определени апликации во зависност од повредата на којашто се повикуваат. Ова правило во контекст на ТЛ е применето, на пример, во *Case of Rantsev v. Cyprus and Russia, (Application no. 25965/04)*.

²⁵ *Case of J. and Others v. Austria (Application no. 58216/12); Case of L.E. v. Greece (Application No. 71545/12); Case of C.N. v. The United Kingdom (Application no. 4239/08); Case of T.I. and others v. Greece (Application No. 40311/10); S.M. v. Croatia (Application No. 60561/14, Grand Chamber 03/12/2018)*.

➤ **Case of T.I. and others v. Greece (Application No. 40311/10, Judgment Final 18.10.2019)**

ЕСЧП констатирал повреда на членот 4 од ЕКЧП со образложение дека надлежните органи во Грција не ја исполниле позитивната обврска согласно закон за навремено и ефективно постапување за да се казнат трговците со луѓе односно да се обезбеди ефикасна превенција од ТЛ. Ваквиот заклучок на ЕСЧП се должи на фактот што од 15.10.2002 г. грчкиот Кривичен законик изречно забранил ТЛ заради сексуална експлоатација, била заострена казнената политика бидејќи ТЛ има статус на сериозно кривично дело, а биле предвидени и построги мерки за заштита на ЖТЛ. Сепак, и покрај ваквата правна рамка, во конкретниот случај времетраењето на кривичното постапување спрема апликантите варираше од 7 до 15 години. ЕСЧП особено укажува на последиците од повредата на позитивната обврска за ефективно постапување со посебна внимателност во контекст на фактот што во случајот меѓу обвинетите имало и државни службеници (вработени во конзуларно претставништво), што е дополнителна околност којашто требала да биде мотив за грчките власти да го расчистат случајот со соодветна судска одлука. Загрижува што од пријавување на случајот минале 9 месеци до наредбата за истражна постапка, а досието било испратено до надлежниот обвинител по две години и седум месеци. Констатираната повреда на членот 4 од ЕКЧП произлегува и од фактот што, иако веднаш по пријавувањето на апликантите им признат статусот на ЖТЛ и им била пружена заштита, тие не биле вклучени во истрагата до степенот што се бара според процесниот аспект на членот 4 од ЕКЧП;

➤ **S.M. v. Croatia (Application No. 60561/14, Grand Chamber 03/12/2018)**

ЕСЧП оценил дека постои повреда на членот 4 од ЕКЧП во неговиот процесен аспект поради отсуство на ефективна истрага за тврдењата на апликантката дека таа психички и физички била принудена на проституција од страна на обвинетиот. Законодавството нудело соодветна правна рамка за заштита. ЕСЧП констатирал дека иако апликантката имала статус на ЖТЛ и ѝ била пружена поддршка и помош, сепак не биле преземени сите потребни дејствија, не биле сослушани сите релевантни сведоци, не биле идентификувани ниту сослушани клиентите на апликантката, па ЕСЧП извел заклучок дека националните власти не презеле сериозни обиди поподробно да ги испитаат сите релевантни околности и да ги прибават релевантните докази. Воедно, ЕСЧП забележал дека кога апликантката изјавила пред првостепениот суд дека се плаши од обвинетиот, веднаш обвинетиот бил отстранет од судницата и апликантката дала исказ во негово отсуство. Сепак, националните судови го отфрлиле сведочењето на апликантката како несигурно, затоа што ја сметале нејзината изјава како неконзистентна, таа била несигурна, паузирала и се двоумела кога зборувала. Според ЕСЧП, националните власти не направиле

никаква проценка за можното влијание на психолошката траума на апликантката врз нејзината способност за доследно и јасно поврзување на околностите на нејзината експлоатација;

Големiot Судски Совет на ЕСЧП исто така утврдил повреда на член 4 (забрана на ропство и забрана на принудна работа) на ЕКЧП во овој предмет. Терминот „принудна работа,“ имал за цел да ги заштити поединците од тешките видови на експлоатација, како што е принудната проституција, без оглед дали таа се одвивала во контекст на трговија со луѓе. Членот 4 од ЕКЧП бил применлив во овој предмет поради присуство на определени карактеристики на трговија со луѓе и присилна проституција, како на пример злоупотреба на моќ врз ранлив поединец, присила, измама и пружање на престојувалиште. Со оглед на околностите на случајот, истражните органи имале обврска да ги истражат наводите на апликантката, а тоа не го сториле. Имено, не ги испитале сите сведоци, а во судската постапка бил зборот на апликантката против тој на наводниот сторител. Овие недостатоци претставувале голема пречка за домашните органи да ја определат вистинската природа на врската помеѓу апликантката и наводниот сторител и да утврдат дали тој навистина ја експлоатирал апликантката;²⁶

➤ **Case of L.E. v. Greece (Application No. 71545/12, Judgment Final 21.04.2016)**

ЕСЧП оценил дека постои повреда на членот 4 (забрана на ропство и принудна работа) од ЕКЧП и на член 6 ст. 1 (право на фер судење во разумен рок) од ЕКЧП. Линкот помеѓу овие два члена, според ЕСЧП, лежи во околноста што иако на апликантката официјално ѝ бил признаен статус на ЖТЛ заради сексуална експлоатација, таа чекала повеќе од девет месеци пред правосудниот систем да ѝ го признае овој статус. ТЛ во грчкото казнено законодавство во целост соодветствува со дефинијата во Протоколот од Палермо и во Конвенцијата на СЕ против ТЛ, па ЕСЧП утврдил дека иако легислативните услови нуделе можност за ефективна истрага, во конкретниот случај биле забележани повеќекратни одложувања и пропусти во однос на ефективноста на претходната истрага и последователното испитување на случајот. Освен неисполнување на позитивните обврски за државата од чл. 4 од ЕКЧП, ЕСЧП констатирал дека и должината на постапките била прекумерна за постапување во една судска инстанца, па оттука и заклучокот за повреда на гаранцијата за судење во разумен рок;

➤ **Case of Chowdury and Others v. Greece (Application No. 21884/15, Judgment 30.03.2017)**

ЕСЧП оценил дека во конкретниот случај е повреден членот 4 ст. 2 од ЕКЧП, (забрана на принудна работа) бидејќи апликантите биле изложени на принудна работа

²⁶ Judgment of 19.7.2018, referral to Grand Chamber 3.12.2018.

како еден од облиците на експлоатација што ја чинат ТЛ, бидејќи биле принудени да работат без надомест, во тешки услови, под надзор на вооружени чувари. ЕСЧП констатирал дека Грција ги прекршила позитивните обврски од членот 4 на ЕКЧП бидејќи, иако властите знаеле за состојбата во којашто работат мигрантите во Манолада - имало расправа во грчкиот Парламент на оваа тема, Народниот правобранител истакнал дека работните односи помеѓу мигрантите и нивните работодавачи се карактеризираат со неконтролирана експлоатација на работниците-мигранти, а исто така имало и сведочење на полициски службеник дека дел од работниците пријавиле во полициска станица дека работодавачите одбиваат да им дадат плата. И покрај сето ова, не биле преземени конкретни мерки да се спречи таквата состојба. Во оваа смисла, ЕСЧП утврдил дека апликантите не добиле ефективна заштита од грчката држава и прецизирал дека трудовата експлоатација е еден аспект на ТЛ. ЕСЧП констатирал дека Грција ги прекршила позитивните обврски од членот 4 од ЕКЧП бидејќи државата не успеала да ја спречи ситуацијата со ТЛ, не ги заштитила жртвите и не спровела ефективна истрага за сторените дела. Според ЕСЧП за истрагата за експлоатацијата да биде делотворна, таа мора да доведе до утврдување на идентитетот и казнување на одговорните лица;

➤ **Case of Siliadin v. France (Application No. 73316/01, Judgment Final 26.10.2005)**

ЕСЧП констатирал повреда на членот 4 од ЕКЧП поради неисполнување на позитивните обврски на Франција, во таа смисла што важечкото кривично законодавство применливо кон апликантката, која била дете што било измамено за да биде експлоатирано како домашна послуга, не ѝ овозможило ефективна заштита од дејствија поради кои таа била жртва, односно од „ропството“ во кое била држена, или во најмала рака против „присилната и задолжителната“ работа на која апликантката била принудена.

3.3. Мерки преземени од страна на државите против трговците со луѓе

➤ **Case of Kaya v. Germany (Application no. 31753/02, Judgment Final 28.09.2007)**

Апликантот бил турски државјанин, кој живеел во Германија околу 30 години. Тој бил осуден за обид за квалифициран облик на кривичното дело ТЛ вклучувајќи противзаконит физички контакт. Откако издржал две третини од затворската казна, апликантот бил протеран во Турција, бидејќи судовите утврдиле дека постои голем ризик тој да продолжи да претставува сериозна закана за јавноста во Германија. Апликантот се жалел дека неговата депортација од Германија му го

нарушила приватниот и семејниот живот. ЕСЧП утврдил дека немало повреда на член 8 (право на почитување на приватниот и семејниот живот) од ЕКЧП, односно констатирал дека протерувањето на апликантот било во согласност со ЕКЧП, особено со оглед на тоа што тој бил осуден за многу сериозни кривични дела.

4. ПРИМЕРИ ЗА ДОБРИ ПРАКТИКИ ВО ЕВРОПСКИТЕ ДРЖАВИ

Посебно законодавство за ТЛ. Во некои држави легислативните одредби поврзани со ТЛ се систематизирани и кодифицирани во посебен закон за борба против ТЛ (како на пример, во Ерменија, Азербејџан, Бугарија, Кипар, Грузија, Луксембург, Република Молдавија, Романија, Украина).²⁷

Правна помош на жртвата. Во Ирска, Одборот за правна помош (*Legal Aid Board*) е одговорен за давање бесплатни правни совети на претпоставените ЖТЛ во врска со нивниот статус во Ирска, да бараат надомест преку законодавство за заштита на вработување, информации за лицето што е вклучено во кривичното судење како жртва/сведок, информации за компензација, информации за доброволно враќање и кривични прашања поврзани со кривичното дело „Трговија со луѓе“.²⁸ Во Холандија, на Одборот за правна помош (*Legal Aid Board*) му е доверено спроведувањето на системот за правна помош. ЖТЛ имаат право на бесплатен адвокат од првиот контакт со надлежните органи до крајот на постапката. Тие можат да изберат свој адвокат.²⁹

Пристап до адвокат и можности за обештетување. Во Германија, како позитивен пример се оценети два легислативни чекори: измените во 2015 година поврзани со заштитата на правата на жртвите на кривични дела, вклучително и ЖТЛ, подобрен пристап до адвокат на товар на државата и бесплатна психо-социјална поддршка на жртвата во текот на судските постапки; и измената во кривичното законодавство од 01.07.2017 година (*Act to Reform Asset Recovery in Criminal Law*), која се однесувала на одземање на противправно стекнатиот имот и се олеснила мерката конфискација на имот од сторителот (дозволена е проширена конфискација за сите кривични дела) со цел надомест на жртвите, вклучително и на ЖТЛ.³⁰

Надзор преку интернет како ПИМ (*online surveillance*). Во Германија, заради поефикасна истрага и специјализација на обвинителите, во Берлинското јавно обвинителство основан е посебен оддел само за гонење на случаи поврзани со

²⁷ 8th General Report on GRETA's Activities, for period from 01.01 – 31.12.2018 (in further text: GRETA General Report 2018), Council of Europe, May 2019, <https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/general-reports>.

²⁸ GRETA General Report 2018, para. 171.

²⁹ GRETA General Report 2018, para. 172, 173.

³⁰ GRETA(2019)07, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Germany, Second Evaluation Round, 20 June 2019.

ТЛ. Во рамките на одредбите за ПИМ, а со оглед на фактот што регрутирањето на ЖТЛ се врши во голема мера преку интернет, ЗКП (чл. 100б) овозможува *online* следење коешто отвара големи можности во истражувањето на случаите поврзани со ТЛ што се преземаат на интернет.³¹

Примери за поуспешно идентификување:

- Украина е првата европска земја што во 2013 година организираше обука за цивилни работници вработени во авијацијата за идентификација на ЖТЛ, особено на деца ЖТЛ. Оваа програма ја усвоил Меѓународниот институт за управување со туризмот, а нејзиното спроведување довело до откривање на синџирот на ТЛ и ослободување на 82 деца;³²

- во РСМ со цел подобро да се идентификуваат лицата ранливи на ТЛ помеѓу апликантите за виза, МНР и МВР изготвиле прашалник што ќе го користат дипломатскиот и конзуларниот персонал за време на интервју на апликантите за виза, а ќе се користи и на граничните премини.³³

Права на децата ЖТЛ. УНИЦЕФ има изработено посебен Водич за заштита на правата на децата ЖТЛ во рамките на којшто посебно се разработени пристапот до правдата, правата на детето ЖТЛ во однос на одлуката дали да соработува со властите или не, како и неговите права и заштита кога се јавува во улога на сведок во кривичната постапка.³⁴

Компендиумот на СЕ со добри практики. Во Компендиумот на СЕ во однос на добрите практики за имплементација на Конвенцијата на СЕ против ТЛ наведени се повеќе примери, од коишто за потребите на оваа анализа би ги издвоиле следниве:³⁵

- **Мобилни тимови** - ЖТЛ во Хрватска се упатуваат до мобилниот тим одговорен за локацијата каде што е идентификувана ЖТЛ и се создава програма за индивидуализирана помош и заштита, прилагодена на возраста и потребите на жртвата, при што помошта се координира на локално ниво од страна на мобилни тимови составени од обучени претставници на социјалните служби, Црвениот крст на Хрватска и граѓански организации активни во областа на борба против ТЛ;

³¹ GRETA(2019)07, Report concerning the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings by Germany, Second Evaluation Round, 20 June 2019.

³² <https://childhub.org/>.

³³ GRETA General Report 2018, стр. 22

³⁴ Reference guide on protecting the rights of child victims of trafficking in Europe, Mike Dottridge in collaboration with the UNICEF Regional Office for CEE/CIS, Switzerland, 2006, www.unicef.org/ceecis.

³⁵ Compendium of good practices on the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, Secretariat of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings (GRETA and Committee of the Parties), Council of Europe, Strasbourg 2016.

- **Обештетување на ЖТЛ** – во Австрија постои Државен фонд за компензација за жртвите од насилни дејствија, но едновременно благодарение на мерките за рана конфискација и замрзнување на имот и имотна корист, има напредок во добивањето на обештетување од трговецот; Во Холандија од 2011 година, холандскиот закон предвидува авансно плаќање од страна на државата на жртвите на насилни и сексуални злосторства, вклучително и ЖТЛ. Ако осуденото лице не платило целосен износ на надоместокот утврден со решението за надомест на штета осум месеци по правосилноста на пресудата, државата ја исплаќа ненаплатената сума на жртвата, а потоа истата ја побарува од сторителот; Во Шведска постои можност за надомест на штета на ЖТЛ и во кривични и во граѓански судови, а во случаи кога сторителот не бил идентификуван или нема можност да плати обештетување, жртвите на кривични дела може да побараат надоместок преку државниот органи за надомест и поддршка на жртвата; Во Франција конфискуваните средства може да се користат за компензација на ЖТЛ.

План на ЕУ за најдобри практики. Во однос на добрите практики поврзани со трговијата со луѓе, Европскиот совет во 2005 година има усвоено План за најдобри практики, стандарди и процедури за сузбивање и спречување на ТЛ.³⁶ Во рамките на мерките што се однесуваат на истрага и обвинување се наведени следните: подобрување на стратешкиот и тактичкиот разузнавачки пристап со цел откривање на ТЛ, којшто нема да се заснова во најголема мера врз сведочењето на жртвата; пошироко користење на Заедничките истражни тимови (*Joint investigation teams*); како и развивање ефективна соработка со цел за откривање и гонење на случаи на ТЛ.

5. ПРИСТАП ДО ПРАВДА И ПРОЦЕСНАТА ПОЛОЖБА НА ЖТЛ

Во кривично процесната материја до пред две децении акцентот беше ставен само врз правата на одбраната, а оттогаш и во меѓународното право и во националните законодавства фокусот се насочи кон процесни права на жртвата во кривичната постапка и прифаќање механизми за зајакнување на заштитата на

³⁶ EU plan on best practices, standards and procedures for combating and preventing trafficking in human beings (2005/C 311/01). Документот претставува акционен план на мерки со определен тајминг, одговорна институција и индикатори за успешност. Мерките се поделени во седум области: координираност на европските акции; определување на опфатот на проблемот; превенција; намалување на побарувачката; истрага и обвинување; заштита и поддршка на жртвите на трговија со луѓе; враќање и реинтеграција и односи со трети држави. Со цел поблиско запознавање на ЖТЛ со нивните права во рамките на ЕУ издадена е и посебна брошура: The EU rights of victims of trafficking in human beings, European Union, 2013.

жртвата. Од аспект на судската постапка, која е предмет на оваа анализа, правото на пристап до правда и фер однесување значи овозможување на жртвата да ги презентира своите мислења и да ги оствари своите интереси пред судот. Судот е должен да обезбеди сослушување на жртвата на достоинствен начин, водејќи притоа сметка да не бидат повредени правата на одбраната.

Правото на пристап до правда и процесната положба на ЖТЛ е во тесна корелација со начините за сослушување на жртвата заради нејзина заштита, нејзино активно учество во постапката, заштитата на приватноста и идентитетот во процесна и вонпроцесна смисла, водење на ефективна судска постапка која нема да трпи непотребно одлагање, ефективно право на правна помош, обештетување на жртвата, како и можностите за конфискација на имотот и имотна корист.

Практичното остварување на овие процесни права на жртвата ќе биде разгледано преку анализа на судските пресуди за ТЛ, кои беа прибавени во најголем дел преку одговори на поднесени барања за пристап до информации од јавен карактер.

5.1. Право на сослушување на жртвата и нејзино активно учество во постапката

Со Директивата на ЕУ за минималните стандарди за правата, поддршката и заштитата на жртвите на кривични дела,³⁷ уредено е правото на жртвите да бидат сослушани за време на кривичната постапка и можноста да поднесуваат докази. Потребно е при сослушување на дете да се води сметка за неговата возраст и зрелост. Оставено е на државите членки во своето национално законодавство да го регулираат начинот и постапката на сослушување на жртвите.³⁸

Жртвата се споменува како категорија во кривично процесната материја, но своите процесни права ги ужива низ одредбите кои се однесуваат на оштетениот и на сведокот. Притоа, сосема прифатливо е толкувањето дека терминот „жртва“ има повеќе материјално-правно и криминолошко значење, а терминот „оштетен“ се сфаќа потрадиционално, како израз со процесноправна природа.³⁹ Жртвата, во кривичната постапка не е процесна странка, туку има својство на спореден процесен субјект.⁴⁰ Меѓутоа, исказот на жртвата, иако има својство на спореден

³⁷ Директива 2012/29/EU.

³⁸ Директива 2012/29/EU, член 10

³⁹ G.Tomašević / M. Pačić: Subjekti u kaznenom postupku: pravni položaj žrtve i oštećenika u novom hrvatskom kaznenom postupku, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (Zagreb), vol. 15, broj 2/2008, str. 817-857, стр. 819.

⁴⁰ Матовски и др. 2009: 130; Г.Лажетик – Бужаровска и др, Казнено процесно право - учебно помагало, 2015, Скопје, стр. 93; Стојанка Мирчева, Виолета Чачева, Николина Кениг,Истражувачки извештај: процена на судските постапки за случаи на семејно насилство, со посебен фокус на менаџирање на предметите од родова перспектива, автори, стр. 25, положбата на жртвата во кривичната постапка

процесен субјект, е од големо значење посебно за кривичните дела поврзани со ТЛ, бидејќи станува збор за т.н. “контактни кривични дела” односно релациони кривични дела, каде жртвата е непосреден сведок на кривичното дело „Трговија со луѓе“.⁴¹

Според нашето **национално законодавство**, жртвата има право да учествува во кривичната постапка како оштетен со приклучување кон кривичниот прогон или за остварување на имотно-правното барање.⁴² Жртвата, како оштетен ги има следните права: право на предлагање докази, увид во списи и поставување прашања,⁴³ доколку е присутна на некое процесно дејствие има право да го прочита записникот или да бара да му биде прочитан,⁴⁴ има право да присуствува на увид,⁴⁵ право да поднесува правно средство во случај на донесување решение за отфрлање на кривична пријава⁴⁶ или наредба за запирање на истражна постапка,⁴⁷ има можност за активно учество во истражната постапка,⁴⁸ право да биде известена за одржување доказно рочиште,⁴⁹ да предлага докази во дополнение на доказната постапка,⁵⁰ да дава завршен збор,⁵¹ како и да ја побива пресудата во однос на одлуката за трошоците на кривичната постапка, а доколку е досудено имотно-правно побарување и во тој дел.⁵²

Доколку станува збор за **судска постапка која се води спрема дете во судир со законот**,⁵³ согласно одредбите од ЗПД, жртвата исто така ги има правата на оштетениот, а тоа се следните права: за сите дејствија што судијата за деца ги презема согласно одредбите на ЗКП должен е да води сметка за правата на оштетениот,⁵⁴ оштетениот и неговиот полномошник можат да присуствуваат на

⁴¹ Бачановиќ/Пејовска, Виктимологија (авторизирани предавања), 2016, Факултет за безбедност – Скопје, Универзитет Св. Климент Охридски – Битола.

⁴² Коментар на ЗКП, Г. Калајчиев, Г. Лажетиќ, Л. Неделкова, М. Денковска, М. Тромбева, Т. Витларов П. Јанкуловска Д, Кадиев, ОБСЕ, 2018 (во натамошниот текст: Коментар на ЗКП, 2018), стр. 92.

⁴³ Закон за кривичната постапка, Службен весник на РСМ, бр. 150/2010, 198/2018 (во натамошниот текст: ЗКП), член 64 и член 133.

⁴⁴ ЗКП, член 92.

⁴⁵ ЗКП, член 233.

⁴⁶ ЗКП, член 288.

⁴⁷ ЗКП, член 304.

⁴⁸ ЗКП, член 293 и член 296.

⁴⁹ ЗКП, член 315.

⁵⁰ ЗКП, член 394.

⁵¹ ЗКП, член 395.

⁵² ЗКП, член 411.

⁵³ Подетално за сите наведени права види: Коментар на Законот за правда за децата со практикум, В. Камбовски, Г. Лажетиќ, Л. Нанев, Б. Арифи, О. Кошевалиска, Џ. Саити, УНИ-ЦЕФ, 2018.

⁵⁴ Закон за правда за децата, Службен весник на РСМ, бр. 148/2013, 152/2019, 275/2019 (во натамошниот текст: ЗПД), член 114.

сите дејствија во текот на постапката, освен кога судот ќе оцени дека нивното присуство може да има штетно влијание врз детето,⁵⁵ право на жалба до повисокиот суд во случај кога е изречена санкција без спроведување на подготвителна постапка,⁵⁶ право на жалба на решението на советот за деца за запирање на постапката,⁵⁷ предлог до кривичниот совет за деца за продолжување на постапката ако јавниот обвинител се откажал од гонење,⁵⁸ жалба против решение односно пресуда со која на детето му е изречена санкција, но само во однос на имотно-правно побарување.⁵⁹

✓ Судска пракса

Во вкупно 19 првостепени пресуди како оштетени се појавуваат **24 жртви**. Во однос на полот, од нив **22 се жени** (повеќе од 90%), а **2 се мажи** (Македонци). Според етничката припадност на жртвите во пресудите е наведено следното: Македонци-7, Албанки-5, Ромки-4, Турчинка-1 и странски државјани-7. Во однос на **видот на експлоатацијата**, убедливо е најголем бројот (17) на жртви на сексуална експлоатација. Сите жртви биле жени. Пет од оштетените биле жртви на трудова експлоатација, од кои двајца се мажи. Во три од случаите оштетените биле изложени на присилен брак.

Во пресудите нема информации дали жртвата во постапката искористила некои од горенаведените права, како што се на пример, вршење увид во списите, поставување на прашања, увид во записник. Не се предложени докази од страна на жртвата во судска постапка, нема пресуда во која жртвата како оштетен дала завршен збор и не е евидентирано жалба на пресуда од страна на жртвата како оштетен во однос на досудено имотно-правно побарување. Во однос на учество на жртвата во судските постапки спрема дете во судир со законот, од страна на надлежните институции не се добиени такви предмети по барањето за слободен пристап до информации од јавен карактер.⁶⁰

⁵⁵ ЗПД, член 92.

⁵⁶ ЗПД, член 111.

⁵⁷ ЗПД, член 121.

⁵⁸ ЗПД, член 122

⁵⁹ ЗПД, член 132

⁶⁰ Одговор по барање за слободен пристап до информации од јавен карактер од Кривичен суд Скопје

Графички приказ бр.1

Графички приказ бр.2

Графички приказ бр.3

5.2. Процесна заштита на посебно ранливите жртви и деца

Поради ранливоста на жртвата, при нејзиното испитување предвидени се мерки на заштита од чија примена зависи и положбата на жртвата во кривичната постапка. За таа цел во националното законодавство пропишани се права за посебно ранливи жртви во кои спаѓаат лица под 18 години,⁶¹ загрозувани жртви,⁶² и посебно чувствителни жртви.⁶³

⁶¹ “Дете” е секое човечко суштество кое не навршило 18 годишна возраст, Конвенција за правата на детето (член 1). Согласно чл. 122 ст.22, под дете како жртва на кривично дело секогаш се подразбира малолетно лице до 18 години.

⁶² Загрозувани жртви се оние кои со давањето исказ или одговор на определено прашање би се изложиле себе си или блиско лице на сериозна опасност по животот, здравјето или физичкиот интегритет.

⁶³ Во посебно чувствителни жртви спаѓаат жртви на кои им е потребен посебен приод поради возраста, природата и последиците на кривичното дело, физичкиот или психичкиот инвалидитет, здравствената состојба, општественото и културното минато, семејните околности, религиозните уверувања и етничката припадност на жртвата,

Посебните мерки се определуваат од страна на судот на предлог од жртвата, но може и по оценка на судот или на предлог од јавниот обвинител, при што секогаш се зема предвид волјата на жртвата.

Оставено е на слободна проценка на судот да одлучи дали ќе примени некоја од мерките и да одлучи која мерка ќе ја примени во секој конкретен случај во зависност од ранливоста на жртвата и она што го бараат правата на одбраната. За судот постои обврска да определи посебна мерка на процесна заштита во случај кога детето жртва има потреба од посебна грижа и заштита и кога детето е ЖТЛ или жртва на насилство или сексуална злоупотреба.⁶⁴

Мерките на посебна заштита се уредени со посебен закон,⁶⁵ но во ЗКП е уредено дека кога станува збор за дете судот, поединечно или заедно со друга посебна мерка на заштита, мора да определи видео и тонски запис на исказот и испитувањето на детето. Ова овластување на судот е со цел детето да биде испитано само еднаш, во присуство на сите релевантни учесници во постапката и во присуство на претставници од ЦСР. Снимениот исказ треба да се користи како доказ во постапката, без да се повикува детето повторно со што тоа би се изложило на секундарна виктимизација. Но, во исклучителни случаи, заради нови околности на случајот, судот може да нареди повторно испитување на детето жртва најмногу уште еднаш преку користење на технички средства за комуникација.⁶⁶

Во однос на начинот на земање на исказот на детето, во ЗПД, содржана е идентична одредба како и во ЗКП, а имено, предвидени се и други посебните мерки на процесна заштита како: користење на екрани за заштита на жртвата и сведокот од погледот на обвинетиот; прикривање на идентитетот или на изгледот; давање исказ преку видеоконференција; отстранување на тогите и капите; исклучување на јавноста; видео и аудио запис на исказот кој ќе се користи како доказ; видео и аудио запис од распитот кој ќе се користи како доказ; земање исказ преку посредство на стручно лице; употреба на посебни технички средства за комуникација и заштита на приватноста на детето и на неговото семејство.⁶⁷

Полнолетната ЖТЛ има право да бара испитување со помош на визуелно-тонски средства како и исклучување на јавноста, но по проценка на околностите и степенот на ранливост.⁶⁸

Од погоре наведените права и гаранции за заштита на жртвите може да се заклучи дека нашето **национално законодавство** скоро во сите одредби кои се однесуваат на заштита на децата ЖТЛ е усогласено со Директивата на ЕУ за борба со трговија со луѓе со која им се налага на земјите членки да ги преземаат потребните мерки

однесувањето на обвинетиот, членовите на семејството или пријателите на обвинетиот кон жртвата би имало штетни последици по нивното психичко или физичко здравје или негативно би влијаело врз квалитетот на дадениот исказ.

⁶⁴ ЗКП, член 54 став 4.

⁶⁵ ЗПД, членови 146 и 147.

⁶⁶ ЗКП, член 54 став 5

⁶⁷ ЗПД, чл. 147.

⁶⁸ ЗКП, член 55 став 1, т. 4.

за да обезбедат дека интервјуата со детето жртва се одвиваат без неоправдано одложување и дека кога е потребно, интервјуата со детето-жртва се одржуваат во простории дизајнирани или прилагодени за таа цел.⁶⁹ Во кривична постапка во која дете е ЖТЛ, расправата може да се одвива без присуство на јавноста, детето жртва да се сослуша без да биде присутно во судницата, преку употреба на соодветни комуникациски технологии,⁷⁰ а има и можност за користењето како докази во судска постапка на видео-снимки од спроведени интервјуа со дете ЖТЛ во согласност со националните закони на државите членки.⁷¹ Единствено, во националното законодавство недостигаат одредби за правото детето жртва да може да биде придружувано од претставник или, доколку е соодветно, возрастасно лице по избор на детето,⁷² што е регулирано и со Конвенција на СЕ против ТЛ,⁷³ но тоа е дел од новиот Предлог ЗКП 2018 со кој се предвидува правото на жртвата да биде придружувана од лице од доверба при преземање на дејствија во коишто учествува жртвата.⁷⁴

5.2.1. Посебен начин на испитување

Во мерките за процесна заштита на жртвите спаѓа и начинот на испитување на жртвата кој е потребно да биде направен со посебна заштита на жртвата, за да се одбегне секундарна виктимизација,⁷⁵ која би настанала како резултат на судскиот процес.

Особено за децата ЖТЛ, начинот на испитување мора да вклучува користење на психолошка и друга стручна помош и поддршка од страна на органи, установи и организации кои работат со деца ЖТЛ. Во оваа насока, за да се одбегне секундарната виктимизација јавниот обвинител, односно судот се должни да водат сметка за начинот на испитување на посебно ранливите жртви во текот на кривичната постапка.⁷⁶

⁶⁹ Директива 2011/36/EU, член 15 став 3.

⁷⁰ Директива 2011/36/EU, член 15 став 5.

⁷¹ Директива 2011/36/EU, член 15 став 4.

⁷² Директива 2011/36/EU, член 15 став 2/ф.

⁷³ Согласно член 27 став 3 - Секоја држава ќе обезбеди, преку законодавни или други мерки, во согласност со условите предвидени со нејзиното домашно право, на која било група, фондација, здружение или невладини организации што има за цел борба против трговијата со луѓе или заштита на човековите права, можност за помош и/или поддршка на жртвата со нејзина согласност во текот на кривична постапка во врска со делото утврдено во согласност со член 18 од Конвенција на СЕ против ТЛ.

⁷⁴ Предлог за донесување на Закон за кривична постапка од 19.11.2018 година, објавен на ЕНЕР (во натамошниот текст: Предлог ЗКП 2018), член 53, став 1 алинеа 9.

⁷⁵ „Секундарна виктимизација“ означува виктимизација, која се јавува не како директна последица на кривичното дело, туку како одговор односно постапување на институциите или индивидуите спрема жртвата, Council of Europe Recommendation Rec(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims.

⁷⁶ За поимот „посебно чувствителни жртви“ види дефиниција погоре во фуснота бр. 76.

Имено, кога во однос на оштетениот и сведокот за кој органот што ја води постапката ќе утврди дека, со оглед на возраста, здравствената состојба, природата или последиците од кривичното дело, односно поради други околности на случајот, се посебно ранливи, кога станува збор за дете ЖТЛ, жртва на насилство или сексуална злоупотреба и дека испитувањето во просториите на органот што ја води постапката би имало штетни последици врз нивното психичко или физичко здравје, кога обвинетиот е полнолетен и се применува ЗКП, жртвата се испитува на еден од следниве начини:

- прашањата се поставуваат само преку органот што ја води постапката или испитувањето може да се врши со помош на психолог, социјален работник или друго стручно лице.
- органот што ја води постапката може да одлучи лицето да се испита со употреба на технички средства за пренос на слика и звук, без присуство на странките и другите учесници во постапката во просторијата во која се наоѓа оштетениот или сведокот, така што странките, бранителот и лицата кои имаат право да му поставуваат прашања, тоа го прават со посредство на органот што ја води постапката, психолог, педагог, социјален работник или друго стручно лице.

Во ситуации кога се води постапка спрема дете кое е во судир со законот и се применува ЗГД, а жртвата е дете, постои обврска за судот и другите органи што учествуваат во постапката да преземаат мерки за помош и заштита и да постапуваат на начин на кој ќе се одбегнат можните штетни последици за неговата личност и развој.⁷⁷ Детето жртва се сослушува како сведок на начин кој не влијае штетно врз неговиот психофизички развој и со примена на посебни мерки на процесна заштита, а при земањето исказ и распит на дете како сведок или жртва полицијата, обвинителството и судот се должни да водат сметка за личните својства и карактеристики на детето за заштита на неговите интереси и за неговиот правилен развој.

И во овој дел нашето национално законодавство е усогласено со Директивата на ЕУ,⁷⁸ во однос на правилата на испитување на жртвите, особено со одредбата во која се налага на државите членки да се осигураат дека жртвите на трговија со луѓе добиваат специфичен третман и заштита од секундарна виктимизација преку одбегнување на непотребно повторување на интервјуа за време на истрагата или судскиот процес, одбегнување на визуелен контакт помеѓу жртвите и обвинетите, вклучително и при обезбедување на докази, како што се интервју и вкрстено испитување, преку употреба на соодветни комуникациски технологии.⁷⁹

⁷⁷ ЗГД, член 149.

⁷⁸ Директива 2011/36/EU.

⁷⁹ Директива 2011/36/EU, член 12 член 4.

✓ Судска пракса

Во однос на **видот на кривичното дело**, од графичкиот приказ број 4 произлегува дека во пресудите преовладува делото **Трговија со дете** (чл. 418-г од КЗ) и тоа во **11** од пресудите, а седум (**7**) од пресудите се за кривичното дело **Трговија со луѓе** (чл. 418-а од КЗ) и една (**1**) пресуда се однесува на делото Организирање на група и поттикнување на извршување на делата трговија со луѓе, трговија со малолетно лице и криумчарење мигранти (чл.418-в од КЗ).

Графички приказ број 4

Од анализата на пресудите може да се заклучи дека скоро воопшто не се користат посебните мерки на заштита на децата жртви, и покрај тоа што е пропишано дека некои мерки на заштита задолжително мора да се применат од страна на судот за да се одбегне секундарна виктимизација и да се заштити понатамошниот правилен развој на детето.

Во однос на одредбата дека **судот мора да определи видео и тонски запис на исказот и испитувањето на детето** за тоа да се користи како доказ во постапката, таквата мерка судот ја применил само во еден предмет.⁸⁰

⁸⁰ Пресуда КОК број 92/18 од 25.10.2019, оштетената е дете со лесна ментална попреченост, единствена пресуда во која има користење на ЦД репродукција.

Во пресудата е наведено дека исказот на сведокот – оштетената Ј.Ш. даден на наведените записници по барање на Јавниот обвинител беше изведен со репродукција на ЦД од снимен аудио и видео распит на д. жртва пред ОЈО за гонење на организиран криминал и корупција С. од причина што д. жртва не може да биде сослушано повеќе од два пати, согласно посебните мерки на процес за заштита при давање исказ и испитување, определени со решение на судија на претходна постапка од Основен суд Скопје 1 С. КОК-ПП.бр.184/18 од 06.06.2018 година. Имено, од вештачењето се утврди дека оштетената е со лесна ментална ретардација, меѓутоа исказот кој што го дава е вистинит и веродостоен, односно дека ја зборува вистината. Притоа во истата пресуда наведено е дека судот вложил посебно внимание при репродукција на ЦД од исказ во електронска форма во јавното обвинителство, даден од детето жртва на посебен начин за кривично правниот настан.

Од останатите 10 пресуди произлегува дека судот, ниту по свое уверување, ниту по предлог од јавниот обвинител, не донел таква мерка. Во некои од пресудите детето-жртва е повикано да присуствува на главна расправа само да ја потврди изјавата дадена во истрага. Во некои пресуди, пак, нема никакви информации за начинот на сослушување на детето-жртва.

Сослушување на дете - жртва на присилен брак, договорен во странство од страна на нејзиниот татко е извршено преку видео-конференциска врска по барање за меѓународна правна помош. Во пресудата на Окружен суд во М., Р.С,⁸¹ е наведено:

Судот се одлучил да изврши сослушување на сведокот – оштетената Г.Д. преку видеоконференција со цел да се осигура и заштити нејзината личност и интегритет, непосредната средба со обвинетите членови на семејството Р. би можела за неа да претставува многу голем стрес, бидејќи не сака повеќе лично да ги среќава, ниту со нив на каков било начин да комуницира. Согласно одредбата од чл. 295 од ЗКП јавноста во делот на главната расправа била исклучена и тоа за време на сослушување преку видеоконференција на оштетената – сведокот Г.Д. од причини за заштита на тајноста, заштита на јавниот ред, моралот и заштита на личниот и семејниот живот на оштетената.⁸²

Во ниту една пресуда не е користена можноста детето-жртва да се испита со употреба на технички средства за пренос на слика и звук.

Само во еден предмет⁸³ судот применил заштитна мерка **избегнување на визуелен контакт помеѓу жртвата и обвинетиот** и прифатил од исказите на психологот и полномошникот на оштетената, дека **жртвата на трговија со луѓе – дете**

⁸¹ Пресуда на суд во странство број Х К 5830/2014 од 17.06.2015.

⁸² Пресуда број 66/16 од 16.12.2019.

⁸³ Пресуда КОК број 73/10 од 25.10.2013.

треба да биде сослушана без присуство на обвинетите. Судот ваквата своја одлука ја образложил со емоционална состојба на жртвата, со оглед на тоа дека е добро реинтегрирана во средината и за да не дојде до нејзино повторено трауматско доживување и искуство. Во пресудите нема податоци дали во ситуациите кога детето давало исказ на главна расправа, тоа се наоѓало во одвоена просторија која одговарала на неговата возраст без присуство на странките и другите учесници во постапката.

И од праксата на ЕСЧП произлегува дека е потребно националните власти да ги исполнат своите процесни обврски за заштита на жртвите.⁸⁴

Странките му поставуваат прашања на детето жртва со посредство на органот што ја води постапката, психолог, педагог, социјален работник или друго стручно лице – во пресудите нема информации за начинот на поставување на прашањата на детето- жртва. Само во една пресуда е наведено следново:⁸⁵

Психолошко мислење и психијатриско мислење дале и проф. д-р Д.Б., невропсихијатар и д-р А.Н. психолог, тоа се доктори, вешти лица за малолетници од С. кои што и при разгледувањето при репродукцијата на давањето на малолетната Ј.Ш. биле присутни на нејзиниот распит. Ј.Ш. кога била распитана од нивна страна била сослушана врз основа на посебни мерки за распит на малолетни и жртви кои што подлежат на тонско и видео снимање и таквата репродукција била презентирана пред суд. Во истата пресуда е наведено дека сведокот – оштетената Ј.Ш. исказите ги има дадено пред јавен обвинител, законски застапник - старател во посебен случај, психолог, бранители на обвинетите, полномошник-адвокат на оштетената, вешти лица и преведувач од албански на македонски и обратно, со што не е повредено правото на одбрана.

Сепак, можеби би се добиле повеќе информации во овој дел доколку се прави мониторинг на судски процеси и анализа на записниците од судски рочишта.

⁸⁴ Детали за случајот види во делот каде што се обработува Релевантна јуриспруденција на Европскиот суд за човекови права во однос на трговијата со луѓе.

⁸⁵ Пресуда КОК број 92/18 од 25.10.2019, оштетената е дете со лесна ментална попреченост, единствена пресуда во која има користење на ЦД репродукција.

Давање исказ на дете жртва по 8 години од настанот, во текот на повторена постапка

Имено, утврдената фактичка состојба судот ја потврди од исказот на оштетената -малолетната С.Г даден во претходната постапка потврден на главен претрес од 14.07.2011, а сето е поткрепено од исказот на вештото лице д-р А.М од специјалистичка ординација за психијатрија „Е“ - Скопје, а дополнето со вештиот наод и мислење.⁸⁶ Поради тоа што обвинетата е осудена во отсуство, истата преку нејзиниот бранител на ден 30.05.2014 година поднесе во законски дозволеният рок барање за повторување на кривичната постапка, по кое барање кривичниот совет при овој суд донесе решение со кое дозволи повторување на правосилно завршената кривичната постапка. Судот постапувајќи по обвинението, во повторната постапка, одржа главен, јавен и усмен претрес на кој судот откако изврши распит на обвинетата М.М, ја сослуша оштетената-сведокот С.Г и вештото лице А.М. Имено, утврдената фактичка состојба судот ја потврди од исказот на оштетената С.Г даден на главен претрес од 17.04.2015 година, каде се повика на своите искази од претходната постапка.⁸⁷ Судот ги изведе предложените докази, го прочита исказот на оштетената С.Г распрашана во својство на сведок даден на записник од главен претрес од 14.07.2011 година.

Во овој предмет се соочуваме со ситуација кога дете жртва е повикана да даде исказ во 2011 и повторно во 2015 години за да го потврди нејзиниот претходен исказ (од 2011) за кривичен настан кој се случил во периодот септември-ноември 2008 година.⁸⁸ Токму со цел да се одбегнат ваквите ситуации треба да биде задолжително користењето на технички средства за пренос на слика и звук при давање исказ на детето жртва, како посебни мерки на заштита, преку кој жртвата би го потврдила својот исказ во повторената постапка. Со тоа би се одбегнале повторни средби со обвинетиот и секундарна виктимизација на жртвата која е особено ранлива што произлегува од наведеното во самата пресуда од повторената постапка:

⁸⁶ Пресуда КОК број 73/10 од 25.10.2013, страна 13.

⁸⁷ Пресуда КОК број 53/14 од 21.05.2015, стр. 4.

⁸⁸ Пресуда КОК број 73/10 од 25.10.2013 година, стр. 1, Извештај за 2015 година на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе и криумчарење на мигранти, 1 лице се појави во својство на сведок во обновена постапка после 7 години, <http://nationalnakomisija.gov.mk/wp-content/uploads/2016/12/%D0%93%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%BD-%D0%98%D0%B7%D0%B2%D0%B5%D1%88%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%81%D0%B8%D1%98%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D0%91%D0%9F%D0%A2%D0%9B%D0%98%D0%9C-%D0%B7%D0%B0-2015.pdf>.

“Исто така од исказот на вештото лице се потврди дека и понатаму кај оштетената се јавува повремени анксиозност од лесен интензитет при сознјатни обработки и реални животни ситуации во кои повторно се актуелизираат спомените и фрустрациите од доживеаното. Од сето погоре укажаното се доаѓа до заклучок дека во моментот на делото оштетената била во ран адолесцентен период и се наоѓала во адолесцентна криза, доживувала повремено душевно трпење во вид на анксиозност и зголемена психичка тензичност при психофизичко злоставување и сексуално искористување против нејзината волја и исполувала загриженост и променливо расположение, а после кривичното дело во период од неколку месеци имала зачестено доживување на страв и други негативни чувства и променливо расположение при сознјатните елаборации на доживеаното, и до денес опстојува повремени страв при средби со лицата кои биле инволвирани во настанот”.⁸⁹

5.2.2. Промена на исказ на дете жртва во текот на кривичната постапка

Има неколку предмети во кои детето жртва, на главна расправа го менува својот исказ даден во истрага во корист на обвинетите. Ваквата пракса, генерално, не мора да значи дека жртвата на главна расправа не ја зборува вистината. Но, од друга страна ваквото менување на изјави може да е резултат од недостаток на изречени посебни мерки за заштита за жртвите. Доколку детето жртва го променила својот исказ даден во истрага, тоа може да значи дека во тој временски период се соочила со закани по животот, личната безбедност или безбедноста на нејзиното семејство.

Предмет 1

На одржана главна, јавна и усна расправа, најнапред во доказната постапка беа сослушани во својство на сведоци оштетената малолетна – дете В.Т во присуство на нејзиниот старател В.Б од ЦСР Скопје и сведокот М.У, оштетената малолетна-дете Е.У со нејзиниот законски застапник – нејзината мајка З.П.⁹⁰ Фактите по однос на тоа дека во временскиот период од месец август до октомври 2014 година, детето Е.У била нудена за продавање поради експлоатација по пат на користење на нејзините сексуални услуги за паричен надомест за обвинетите, така што најнапред ова дете било доведено во заблуда дека обвинетиот со кој била во љубовна врска сака да живее со неа како дечко, односно невенчан сопруг на тој начин ја навеле обвинетите да дојде да живее во нивната куќа на ул. Г па потоа почнале да ја присилуваат да има сексуални односи со повеќе лица во куќата на нивниот вујко по што корисниците на сексуалните услуги им

⁸⁹ Пресуда КОК број 53/14 од 21.05.2015 година, стр.7.

⁹⁰ Пресуда КОК број 18/15 од 28.05.2015 година, стр. 5.

плаќале на обвинетите паричен надоместок од 2 до 5000 денари, а ако одбивала да дава сексуални услуги била малтретирана, поточно тепана со пендрек и кабел и било забранувано да излезе од куќата сè до 10 октомври 2014 година кога заедно со оштетената дете В.Т успеала да побегне и да го пријават случајот во полициска станица ПС Ч. Судот овие факти ги утврди од исказот на оваа малолетна оштетена-дете, даден пред Јавен обвинител којшто и беше предочен од страна на ЈО на главната расправа, а каде што децидно ги опишува овие дејствија погоренаведени, поточно на кој начин била злоставувана и насилно наведувана да дава сексуални услуги за пари, како и каде тоа го правела.⁹¹ **Во оваа смисла при утврдување на фактичката состојба судот имаше предвид дека во својот исказ на главната расправа малолетната оштетена-дете Е.У тврдеше дека од страна на обвинетите не била злоставувана физички, дека не била принудувана да дава за пари сексуални услуги, туку била вонбрачна сопруга на обвинетиот со кого се скарале и затоа таа без причина со намера да му се освети го напуштила живеалиштето каде живееле отишла и лажно пријавила дека била продавана, односно принудувана да дава сексуални услуги во куќата на вуќото.⁹²**

Предмет 2

Судскиот вештак пред Судот (суд во странство) потврдил дека оштетената се чувствувала како предмет што го продаваат, дека во семејството Р вршела работа против своја волја, дека првообвинетиот кон неа бил насилен и дека нема сомнение за тоа дека Ѓ.Д. во семејството преживеала одреден трауматски период. Од исказот на оштетената второстепениот суд во М (суд во странство) правосилно утврдил дека оштетената Ѓ.Д. кога стигнала во М. со новото семејство се соочила со целата реалност на нејзината положба - тоа е дека е купена како сопственост, предмет. Ваквиот факт се огледал во ограничувањето на слобода, храната која во мали количини и била давана, ограничено и било движењето, била изложена на постојана присилба да работи, немала сопствени документи кои и биле веднаш одземени по пристигнувањето во новата држава, од членовите на новото семејство била казнувана доколку не се однесува согласно новонаметнатите правила. Поради сето погоре наведено, судот не поклони верба на исказот на обвинетиот Т.Д. како и сведочењето на оштетената дадено пред овој судски совет, затоа што исказите се дадени со една единствена намера, а тоа е обвинетиот Т.Д. да ја избегне кривичната одговорност и затоа што исказите кои што оштетената Ѓ.Д. ги дала во С.(суд во странство) се во корелација со сите изведени материјални и вербални докази изведени пред судот во странство, а е во спротивност со исказот на оштетената даден пред овој судски совет, со единствена намера да го заштити својот татко, но за жал тие факти што ги

⁹¹ Пресуда КОК број 18/15 од 28.05.2015 година, стр. 10.

⁹² Пресуда КОК број 18/15 од 28.05.2015 година, стр. 11.

наведе едноставно не се вистинити. Воедно од страна на судот наведено е дека нелогично е зошто оштетената во истрага пред ОЈО за ГОКК не сакала да даде исказ за овој настан „за да го спаси татко ѝ“, а подоцна пред овој суд дава ваков исказ за да го спаси татко ѝ.⁹³

Предмет 3

Бранителот по службена должност за обвинетата М.М во завршен збор предложи судот да донесе ослободителна пресуда затоа што делото што ѝ се става на товар не ги содржи елементите предвидени во КЗ. Ова, според него произлегува од нејасниот и конфузен исказ на оштетената С.Г која во истрага дала еден исказ во насока на тоа дека имала сексуален однос со три лица а на главен претрес го менува со тоа што наведува дека тоа го направила само со едно лице и тоа во приколка во дворот на некој клуб за боди билдинг. Фактот што оштетената три пати или еднаш давала сексуални услуги за пари и фактот дека најмногу два пати обвинетата М.А ги земала парите за тие сексуални услуги, таквото однесување смета дека не може да се смета за експлоатација заради вршење проституција, ниту пак ограничување на слободата на движење во нејзиниот град, кој што е со мал број на жители и град во кој што очигледно оштетената се криела од своите родители и своите блиски.⁹⁴

Оштетената малолетна Џ.С во својот **исказ во претходна постапка** наведува дека не ги познава обвинетите, никогаш не ги сретнала, ниту ги запознала, дека била во кафеана во село до Гостивар кога била извршена рација од страна на полицијата, но дека таму никогаш не работела, туку дека отишла како гостинка кај сведокот А.С. Нејзиниот исказ е спротивен со сите останати изведени докази и судот смета дека е даден со цел да ја отргне кривичната одговорност од обвинетите. Од исказот на овој сведок како стручно лице, судот извлекува заклучок дека на дадениот исказ на сведокот даден во текот на претходната постапка не може да му поклони целосна верба, а поради нејзината недостапност не можеше да се потврди во контрадикторна постапка на главен претрес. Ова посебно бидејќи е во спротивност со останатите изведени докази⁹⁵.

Позитивно е што судската пракса не остава простор за влијание на обвинетите врз жртвите, бидејќи ставот на судот е дека промената на исказите е со една единствена намера, а тоа е обвинетиот да ја одбегне кривичната одговорност.

⁹³ Пресуда број 66/16 од 16.12.2019 година, стр. 20, присилен брак, жртвата дава изјава пред суд во странство. По откривањето на настанот и како по меѓународната правна помош биле споделени информација и докази, ова Обвинителство започнало постапка против Т.Д. поради постоење на основано сомнение дека го сторил кривичното дело – Трговија со дете од чл.418 – г ст.1 од КЗ.

⁹⁴ Пресуда КОК број 73/10 од 25.10.2013 година, стр. 19.

⁹⁵ Пресуда КОК број 14/13 од 24.03.2015.

5.2.3. Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција како заштитник на правата на жртвата

Основно право и должност на јавниот обвинител е да ги гони сторителите на кривични дела, но освен тоа негова должност е да постапува со посебна грижа спрема жртвите на кривични дела, давајќи им поуки во однос на процесните права кои ги уживаат.⁹⁶ Јавниот обвинител е должен да ја поучи жртвата за нејзините права, најдоцна пред нејзиното прво испитување.⁹⁷ Потребно е во текот на целата постапка јавниот обвинител да се грижи за правата на жртвата и да обезбеди навремена заштита кога е потребно да се заштитат загрозените и посебно чувствителните жртви. Особено за децата-жртви, јавниот обвинител е потребно да се осигура дека нивното испитување не се спроведува на начин што ќе влијае врз психофизичкиот развој на детето. Оттука, битна е улогата на јавниот обвинител во однос на заштита на децата-жртви, посебно имајќи во предвид дека посебните мерки на заштита ги определува судот на предлог на јавен обвинител.⁹⁸ Всушност, во кој степен жртвите ги уживаат своите загарантирани права, како и ранливите жртви своите посебните права, зависи од тоа колку е активен јавниот обвинител во текот на кривичната постапка.

Бидејќи предмет на оваа анализа се судските пресуди, од нив не може да се добијат сознанија ниту да се изведе заклучок во однос на вклученоста на јавниот обвинител во кривичната постапка во пракса од аспект на заштита на правата на жртвата. Сепак, се оцени дека ќе биде од значење за оваа анализа доколку наведеме некои пресуди од последните две години во кои, иако нема скоро никакви информации за процесната заштита и начинот на сослушување на оштетеното дете-жртва, се забележува активен јавен обвинител, целосно ставен во улога на заштита на жртвата, за кој нема компромис во однос на висината на кривичните санкции за обвинетите особено кога е во прашање заштита на децата жртви.

Предмет 1

Во завршни зборови застапникот на обвинението се осврна на околностите кои што влијаат на висината на казната на обвинетите. Тоа што е позитивно се изразите на каење на обвинетите затоа што се вnelо барем малку надеж и оптимизам во овој кривично правен настан кој што бил навистина тежок да се проследи со оглед на фактот дека станува збор за жртва дете, девојче кое што

⁹⁶ ЗКП, член 53 став 2.

⁹⁷ ЗКП, член 53 став 1 - да учествува во кривичната постапка како оштетен со приклучување кон кривичниот прогон или за остварување на имотно-правното барање за штета; на посебна грижа и внимание од страна на органите и субјектите кои учествуваат во кривичната постапка и- на делотворна психолошка и друга стручна помош и поддршка од страна на органи, установи и организации за помош на жртви за кривични дела.

⁹⁸ ЗКП, член 54 став 2.

е навистина на многу млада возраст.⁹⁹ Потенцираше судот да обрне внимание на бескрупулозноста и бесчувствителноста што обвинетата М ја изразила во извршување на кривичното дело, два и пол месеци на агонија на детето Р. Во еден момент обвинетата М ја носи оштетената Р. во куќата на обвинетиот Е.Ј, кој што исто така користел сексуални услуги на детето кое што туку што наполнило 12 години. Без оглед на нејзиното плачење спротивставување без оглед на се сексуално се задоволил без да води грижа за менталната и душевна состојба на детето, тоа не било важно за него и тоа е момент кој што судот треба да го има во предвид при одмерување на казната. Обвинетиот С.Р доаѓајќи во куќата на неговиот роднина обвинетиот Е.Ј иако е свесен за возраста на детето сепак користи сексуални услуги од неа без оглед на нејзините спротивставувања, плачење, кажувањата дека ја боли без оглед на се, а следниот ден ја зема и ја носи низ Р. барајќи и муштери и кога во тоа не успеал повторно имал сексуални односи со неа, со дете од 12 години за кое добро знаел дека е жртва на трговија со луѓе. Предложи судот да изрече казна која доволно ќе влијае врз обвинетите повеќе да не вршат кривични дела и која ќе одекне во јавноста како поука дека децата не смеат да се злоупотребуваат на ваков начин, децата не смеат да бидат жртви на трговија и дека децата не смеат да бидат искористувани, туку напротив заштитени.¹⁰⁰ Имено, во жалбата на обвинителството на првостепената пресуда се наведува дека судот при одмерувањето на висината на казната за обвинетите ги преценил олеснувачките околности за сметка на отежнувачките околности кое нешто во конкретниот случај како се наведува во жалбата резултирало со изрекување казни кои по својата висина не се соодветни и не претставуваат адекватен општествен прекор упатен кон обвинетите. Имено, имајќи ги предвид степенот на кривична одговорност на обвинетите, зачестеноста на извршување ваков вид кривични дела, јачината на загрозувањето и повредата на заштитеното добро - во конкретниот случај се работи за дете кое не наполнило 14 години, околноста што обвинетите се кривично правни повратници, односно се осудувани, а обвинетата М.Д. е и пенолошки повратник, што укажува на фактот дека претходната осудуваност не влијаела во насока да обвинетите се одвратат во иднина од преземање на инкриминирани дејствија, упорноста и континуитетот при преземањето инкриминирани дејствија, предизвиканите штетни последици по физичкото и менталното здравје на оштетената.¹⁰¹

⁹⁹ Пресуда КОК број 52/18 од 12.09.2018 год, жртвата е дете од 13 години. Првостепената пресуда е донесена врз основа на признание за вина. Преиначена пресудата во делот на казната по жалба на ОЈО од 13/12 години затвор.

¹⁰⁰ Пресуда КОК број 52/18 од 12.09.2018 год, жртвата е деца од 13 години. Фактичката состојба е утврдена врз основа на признание за вина. Нема податоци за исказ на оштетената, сослушување во истрага или користење на некои посебни заштитни мерки.

¹⁰¹ Пресуда КОКЖ број 6/19 од 12.09.2018, стр. 3. Првостепената пресуда е преиначена во делот на казната, по жалба на ОЈО за гонење на организиран криминал и корупција од 13/12 години затвор на 17/14 години затвор.

Предмет 2

Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција наведува дека во конкретниот случај целта на казнувањето не може да се оствари со изречената казна затвор во траење од четири години и шест месеци и дека е потребно изрекување повисока казна затвор, како во изреката на оваа пресуда со која ќе се изврши доволно воспитно влијание врз обвинетата во иднина да не се јавува како сторител на вакви и слични кривични дела, како и позитивно да се влијае и на планот на генералната превенција—поради се поголемата зачестеност на овој вид кривични дела, со што ќе се постигнат целите на казнувањето предвиден и во член 32 од КЗ.¹⁰² Во второстепената пресуда е наведено дека се основани жалбените наводи на Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција С. по однос на одлуката за кривичната санкција за обвинетата, во смисла дека првостепениот суд изрекувајќи и казна затвор во траење од четири години и шест месеци како во изреката на обжалената пресуда, во недоволна мера ги ценел отежнувачките околности наспроти олеснувачките околности кои постојат на страна на обвинетата. Основното јавно обвинителство за гонење на организиран криминал и корупција наведува дека првостепениот суд го занемарил фактот по однос дека особената упорност на обвинетата за извршување на кривичното дело кое и се става на товар, без истата да биде спречена од менталната состојба на жртвата, како и сексуалната експлоатација на малолетното дете со цел прибавување на противправна имотна корист¹⁰³.

Предмет 3

Оштетената Ј.Ш. даде исказ во претходна постапка пред Основно јавно обвинителство Т. КО.бр.263/18 на 10.04.2018 година и пред ОЈО за гонење на организиран криминал и корупција С. КО.бр.44/18 од 04.07.2018 година. Исказот на сведокот – оштетената Ј.Ш. даден на наведените записници по барање на Јавниот обвинител беше изведен со репродукција на ЦД од снимен аудио и видео распит на д. жртва пред ОЈО за гонење на организиран криминал и корупција С. од причина што д. жртва не може да биде сослушано повеќе од два пати, согласно посебните мерки на процес за заштита при давање исказ и испитување, определени со решение на судија на претходна постапка од Основен суд Скопје 1 С. КОК-ПП.бр.184/18 од 06.06.2018 година.¹⁰⁴

¹⁰² Пресуда КОК број 83/18 од 19.11.2018, фактичката состојба е утврдена врз основа на признанието на вина од страна на обвинетата.

¹⁰³ Пресуда КОКЖ на Апелациониот суд Скопје, стр. 4. Првостепената пресуда е преиначена во делот на казната, по жалба на ОЈО за гонење на организиран криминал и корупција од 4 години и 6 месеци казна затвор на 8 години затвор.

¹⁰⁴ Пресуда КОК број 92/18 од 25.10.2019, обвинетите се осудени на казна затвор од 8 и 10 години.

Она што, исто така, е позитивно и што произлегува од оваа анализа е дека вкупно 9 првостепени пресуди за кои е поднесена жалба, 5 жалби биле поднесени од страна на Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција и тоа во последните 3 години. Четири жалби се поднесени од страна на обвинетите, а во 3 случаи жалби се поднесени и од обвинетите и од Јавното обвинителство за организиран криминал и корупција. Со второстепената пресуда, 5 од првостепените пресуди се потврдени, додека 4 се преиначени. Кај сите првостепени пресуди што се преиначени, промената е во делот на санкцијата, при што секогаш е определувана построга санкција од изречената во првостепената пресуда.

Графички приказ број 5

5.2.4. Казнена политика

Во однос на изречените санкции, во пет од првостепените пресуди на **9 лица** им е изречена *Алтернативна мерка- условна осуда*, така што им е утврдена казна затвор во траење од 2 – две години и истовремено определено дека така утврдената казна затвор нема да се изврши доколку обвинетиот за време од 5 – пет години сметано од денот на правосилноста на пресудата не стори ново кривично дело. Пресудите со изречена алтернативна мерка се донесени во периодот од 2014 до 2016 година. Во 2016 година, една од пресудите каде е изречена алтернативна мерка, по жалба од страна на јавното обвинителство за организиран криминал и корупција, преиначена е првостепената пресуда во однос на санкцијата, со тоа што алтернативната мерка е заменета со ефективна казна затвор од 2 години.

Казна затвор од 1 до 5 години е изречена на **9 лица**. На најголем број од осудените лица, поточно на **13 лица**, им е изречена **казна затвор од 5 до 10 години**. **Казна затвор над 10 години** е изречена на **6 лица**. Пресудите каде што е изречена казна затвор над 10 години се донесени во периодот од 2015 до 2018 година. Во 2018 година е донесена пресуда каде што е изречена досега највисоката казна затвор за кривичното дело Трговија со дете. Од тројцата осудени,

на првоосудената и е изречена казна затвор од 13 години, а на останатите казна затвор од по 12 години. По жалба од страна на јавното обвинителство за организиран криминал и корупција, преиначена е пресудата во однос на санкцијата и се зголемени казните затвор на сите осудени и тоа за првоосудената е изречена казна од 17 години затвор, а за останатите по 14 години затвор.

Графички приказ 6

Во првостепените пресуди кои се предмет на анализа, осудени се вкупно 37 лица. Од нив 27 се мажи, а 10 се жени. Од 37 осудени лица, 8 се осудени поради користење на сексуални услуги или друг вид експлоатација од лица за кое знаел или бил должен да знае дека е жртва на трговија со луѓе.¹⁰⁵

Графички приказ број 7

¹⁰⁵ КЗ, член 418 - а став 3. Како позитивна новина е оценета од страна на ГРЕТА практичната примената на криминализацијата на користењето на услугите од жртвите на трговија со луѓе, Извештај на ГРЕТА за спроведување на Конвенцијата на Советот на Европа за дејствување против трговијата со луѓе од страна на ФИРОМ, Втор круг на оцена, објавен 21 февруари 2018 Грета(2017)39 (во натамошниот текст: ГРЕТА, Втор круг на оцена, 2018), пасус 193.

5.3. Начелно на неказнување на жртвата

Со измените на Кривичниот законик,¹⁰⁶ кои стапија во сила на 1 јануари 2019 година, беше предвидена изречно начело за неказнување на жртвите на кривичното дело Трговија со луѓе,¹⁰⁷ и кривичното дело Трговија со деца.¹⁰⁸ Суштината на ова начело е дека тоа опфаќа неказнување, негонеење и непритвореење на жртвите. Ова начело треба да овозможи поефикасна идентификација, помош и поддршка на жртвите, кои во голем број на случаи, со оглед на состојбата во која се наоѓаат, се принудувани од страна на трговците на вршење казниви дела. Примената на начелото на неказниност ќе ги охрабри жртвите да соработуваат со органите на прогон во откривањето и казнувањето на сторителите.

Државата ја исполнила препораката на ГРЕТА за преземање на законодавни мерки со кои ќе се овозможи неказнување на ЖТЛ за нивната вмешаност во незаконски активности, под услов да биле принудени на истото, во согласност со член 26 од Конвенцијата на СЕ против ТЛ.¹⁰⁹ Потребно е правилно да се толкува и применува начелото за неказнување на жртвата за казните дела што ги сторила додека била жртва или непосредно се поврзани со нејзината положба на жртва.¹¹⁰

5.4 Заштита на правото на приватност и заштита на идентитетот

Во прегледот на релевантните меѓународни документи и стандарди се укажува на рамката што овие документи ја поставуваат во однос на почитување на приватниот живот и идентитетот на жртвата, обработување и чување на личните податоци кои се поврзани со жртвите. Конвенцијата на СЕ против ТЛ, исто така, посебно ја нагласува и заштитата на приватноста на жртвата во судска постапка притоа повикувајќи се на член 6 од ЕКЧП и нагласувајќи дека секоја држава потписничка е потребно да донесе закони или други мерки преку кои во текот на судската постапка ќе обезбеди заштита на приватниот живот и доколку е потребно и на идентитетот на жртвата.¹¹¹ Во Директивата на ЕУ за минимални стандарди за правата, поддршка

¹⁰⁶ Службен весник на РСМ бр.248/18.

¹⁰⁷ Кривичен законик, Службен весник на РСМ, бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015, 97/2017, 248/2018 (во натамошниот текст: КЗ), член 418-а, став 7.

¹⁰⁸ КЗ, член 418-г, став 8.

¹⁰⁹ ГРЕТА, Втор круг на оцена, 2018, пасус 155.

¹¹⁰ Подетално в: В.Камбовски/Г.Лажетиќ, Насоки за примена на начелото за неказнување на жртвата на трговија со луѓе и трговија со дете, ОБСЕ, февруари 2020, документ достапен на македонски и албански на: <https://www.osce.org/mk/mission-to-skopje/450130>.

¹¹¹ Конценција на Советот на Европа за борба со трговија со луѓе, член 3.

и заштита на жртви на кривични дела, уште во воведот е нагласено дека заштитата на приватноста на жртвата може да биде важно средство за спречување на секундарна виктимизација, заплашување и одмазда и ова може да се постигне преку низа мерки, вклучувајќи необјавување или ограничувања за откривање на информации во врска со идентитетот и локацијата на жртвата. Ваквата заштита е особено важна за децата жртви и вклучува неоткривање на името на детето жртва.¹¹² Во истата Директива е наведено дека земјите-членки мора да се осигураат дека надлежните органи во текот на кривичната постапка ќе преземат соодветни мерки за заштита на приватноста, вклучително и заштита на личните карактеристики на жртвата и воедно ќе донесат законски мерки за да спречат јавно ширење на сите информации што можат да доведат до идентификација на детето жртва.¹¹³ Посебна заштита за децата жртви на сексуално насилство е потребно да обезбедат државите членки на ЕУ и согласно Директивата за борба против сексуална злоупотреба и сексуална експлоатација на деца и детска порнографија, во која се предвидува обврската да спречат јавно ширење на сите информации што можат да доведат до идентификација на децата жртви на сексуално насилство.¹¹⁴

Во **националното законодавство** правото на приватност на жртвата, е гарантирано преку правото на оштетениот на приватност во текот на постапувањето.¹¹⁵ Во постапката спрема дете во судир со законот, и детето жртва и неговото семејство имаат право да им биде заштитена приватноста во текот на постапувањето.¹¹⁶ Во оваа насока е и одредбата за забрана на оштетениот и на сведокот да им се поставуваат прашања кои се однесуваат на нивниот сексуален живот и сексуалната определеност, политичкото и идеолошкото определување, расното, национално и етничко потекло, моралните критериуми и други особено лични и семејни околности, освен по исклучок, ако одговорите на таквите прашања се непосредно и очигледно поврзани со потребните разјаснувања на битните обележја на кривичното дело кое е предмет на постапката.¹¹⁷ За заштита на приватноста на жртвата се предвидени и посебни мерки кои ќе бидат разгледани во делот за заштита на сведоците.

Поради заштита на идентитетот на жртвите, предвидени се одредби според кои не смее да постои можност за дигитално пребарување според категории на лични податоци, категории на лица или по поединечни лични податоци кога пресудите електронски се објавуваат. Во таа насока, при објавување на пресудата е предвидена задолжителна анонимизација на личните податоци на сведоците и

¹¹² Директива 2012/29/EU, вовед, став 54.

¹¹³ Директива 2011/92/EU на Европскиот парламент и на Советот од 13 декември 2011 година за борба против сексуална злоупотреба и сексуална експлоатација на деца и детска порнографија, со која се заменува Рамковната одлука на Советот 2004/68/JHA, член 20 став 21.

¹¹⁴ Директива 2011/92/EU, член 20 став 6.

¹¹⁵ ЗКП, член 57 алинеа 14.

¹¹⁶ ЗПД, член 147.

¹¹⁷ ЗКП, член 217.

оштетените во постапката.¹¹⁸ По никој основ не смеат да станат јавно достапни податоците за жртвите деца кој се и составен дел и од Регистарот за лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија.¹¹⁹

✓ Судска пракса

Мора да напоменеме дека во однос на заштита на идентитетот на жртвите во кривичната постапка, праксата покажува дека е постапено спротивно на меѓународните документи и националното законодавство со оглед на тоа што голем дел од прибавените пресуди, не се анонимизирани и содржат лични информации за жртвата, дури и за детето – жртва. На ова ќе биде укажано и на надлежните судови и на Комисијата за надзор, формирана од страна на министерот за правда како надлежен орган да врши контрола на начинот на објавување на пресудите.¹²⁰

5.5. Заштита на сведоци

Конвенцијата на СЕ против ТЛ предвидува дека секоја држава потписничка е потребно да донесе законска регулатива која ќе обезбеди ефективна и соодветна заштита од одмазди и закани за време и по истрагата за жртвите, за оние кои го пријавиле кривичното дело или на друг начин соработуваат со надлежните институции за гонење на сторителите, за сведоците како и за семејството на жртвите или на сведоците.¹²¹ Исто така, според, секоја држава потписничка е потребно да донесе закони и доколку се потребни и други мерки за да обезбеди различни облици на заштита на жртвите. Тие мерки може да бидат физичко обезбедување на жртвата, реалокација, промена на идентитетот, како и асистенција во наоѓање на работа.¹²² Според **националното законодавство** оштетениот, односно жртвата може да биде испитана како сведок при што се применуваат одредбите за испитување на сведоци, кои содржат и одредби за заштита на сведоците.¹²³ Според Законот за заштита на сведоците, жртвата која се јавува во својство на сведок е дефинирана како лице на кое со кривично дело му е повредено или загрозувано некое лично или имотно право, кое поседува информации од значење за кривичната постапка со чие откривање неговиот живот, здравје, слобода, физички интегритет или имот од поголем обем би му биле изложени на опасност и кое се согласило со давање исказ во својство на сведок во кривичната постапка да соработува со правосудните

¹¹⁸ Закон за управување со движењето на предметите во судовите, Службен весник на РСМ број 42/2020, член 9, објавување на пресуда на веб страна на судот .

¹¹⁹ Закон за посебен регистар за лица осудени со правосилна пресуда за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија, Службен весник на РСМ број 11/2012 и 112/2014, член 3 и член 5.

¹²⁰ Закон за управување со движењето на предметите во судовите, член 14.

¹²¹ Конвенцијата на СЕ против ТЛ, член 28.

¹²² Конвенцијата на СЕ против ТЛ, член 28.

¹²³ ЗКП, членови 212—232.

органи.¹²⁴ Со тоа за жртвите сведоци, покрај општите одредби кои се однесуваат за сите сведоци,¹²⁵ предвидени се и правила за посебен начин на испитување кои ќе се применат доколку постои веројатност дека со давањето исказ или со одговор на определено прашање, сведокот, или жртвата, односно оштетениот би се изложил себеси или нему блиско лице на сериозна опасност по животот.¹²⁶ Заштитата на загрозеиот сведок може да биде процесна и вонпроцесна.

Процесната заштита се остварува на два начина: со прикривање на идентитетот преку испитување на лицето под псевдоним односно испитување со помош на технички уреди за пренос на слика и тон, при што ликот на загрозеиот сведок и неговиот глас се изменети и загрозеиот сведок во текот на испитувањето се наоѓа во друга просторија.¹²⁷ Вонпроцесната заштита на сведоците се остварува со примена на одредбите од Законот за заштита на сведоците. Сепак, во текот на кривичната постапка, а по оценка на јавниот обвинител може да се преземат итни дејствија согласно со одредбите за заштита на сведоците, соработниците на правдата и жртвите.¹²⁸ Со законот е пропишана постапката и условите за вонпроцесна заштита на жртвата како заштитен сведок и притоа можат да се определат следните мерки на заштита: чување на тајност на идентитетот; обезбедување на лична заштита; промена на живеалиште, односно престојувалиште и промена на идентитет. Овие мерки се изрекуваат согласно потребите на жртвата и може да вклучуваат изработка и употреба на лични исправи во кои привремено се променети личните податоци на заштитеното лице, обезбедување на оперативна, физичка и техничка заштита на заштитеното лице, привремена или трајна промена на неговото живеалиште, промена на идентитет итн.¹²⁹ За да се обезбеди целосна заштита на сведоците како заштитени лица, предвидени се одредби кои ги обврзуваат и лицата кои вршат службена должност и ги обработуваат личните податоци на жртвите да не ги шират податоците поврзани со мерките на заштита на жртвите бидејќи тие претставуваат класифицирани информации со соодветен степен на тајност согласно со закон.¹³⁰ Исто така и размената на податоци меѓу надлежните органи е потребно да се одвива на начин на кој не смее да биде загрозеена безбедноста на сведокот, односно жртвата кога се јавува во својство на сведок, како и на нивните блиски лица.¹³¹ Неовластеното соопштување, правење на достапни, предавање или објавување на податоци за идентитет или податоци кои можат да овозможат откривање на идентитетот на заштитен сведок вклучен во програма за заштита на сведоци, или во постапка на вклучување е казниво со затвор од една до пет години.¹³²

¹²⁴ Закон за заштита на сведоците, Службен весник на РСМ, бр. 38/2005, 58/2005, 71/2018, член 2.

¹²⁵ ЗКП, член 216.

¹²⁶ ЗКП, член 226.

¹²⁷ ЗКП, членови 226-230.

¹²⁸ ЗКП, член 226.

¹²⁹ Закон за заштита на сведоците, членови 26-38.

¹³⁰ Закон за заштита на сведоците, член 4 став 1.

¹³¹ Закон за заштита на сведоците, член 4 став 4

¹³² КЗ, член 369 – а.

✓ Судска пракса

Не се евидентирани пресуди во кои е постапено согласно одредбите за процесна и вонпроцесна заштита на жртвите.

5.6. Соочување на жртвата со сторителот

Во Директивата на ЕУ која се однесува на борба со трговија со луѓе е наведено дека, државите членки треба да се осигураат дека за ЖТЛ обезбедиле специфичен третман насочен кон спречување на секундарна виктимизација со одбегнување, колку што е тоа можно и е во согласност со националното законодавство, на визуелен контакт помеѓу жртвата и обвинетиот, вклучително и во постапката кога исказот на жртвата се изведува како доказ, за време на интервју или вкрстено испитување, а наместо тоа е потребно да се користат други соодветни технологии за комуникација. Во Директивата на ЕУ за минимални стандарди за жртвите на кривични дела е наведено дека без да се наштети на правата на одбраната и во согласност со правилата на слободно судско уверување, државите членки е потребно да обезбедат посебна заштита на жртвите која одговара на индивидуалната проценка на потребите на жртвата. Помеѓу другото предвидено е дека овие мерки е потребно да бидат достапни за жртвите за време на судската постапка: да се преземат мерки за одбегнување на визуелен контакт помеѓу жртвите и обвинетите, вклучително и во постапката кога исказот на жртвата се изведува како доказ, преку употреба на соодветни технички средства за комуникација.¹³³

Во **националното законодавство**, оштетениот и сведокот што спаѓаат во категоријата на посебно ранливи сведоци не смее да се соочуваат со обвинетиот, а со другите сведоци само по нивно барање.¹³⁴ Во постапка спрема дете во судир со законот постои изречна одредба во ЗПД, според која, не е дозволено соочување меѓу детето жртва и детето сведок на ТЛ и на кривични дела против човечноста и меѓународното право со осомничениот.¹³⁵ Воедно, во посебните мерки на процесна заштита предвидено е користење на екрани за заштита на жртвата и сведокот од погледот на обвинетиот.¹³⁶

✓ Судска пракса

Од вкупниот број на првостепени пресуди, во **3 пресуди** жртвата дала исказ само во истрага, без да даде исказ на главната расправа и тоа: недостапна жртва,¹³⁷ репродукција на ЦД од снимен исказ во истрага,¹³⁸ и прочитан исказ од жртвата од

¹³³ Директива 2011/36/EU, член 12, став 3-а.

¹³⁴ ЗКП, член 232 став 6.

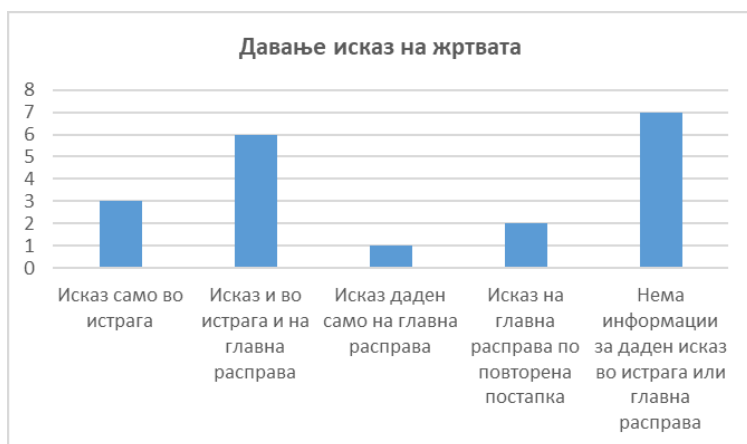
¹³⁵ ЗПД, член 150.

¹³⁶ ЗПД, член 147.

¹³⁷ Пресуда КОК број 14/13.

¹³⁸ Пресуда КОК број 92/18.

истрага со согласност на обвинетиот.¹³⁹ Во **6 пресуди**¹⁴⁰ даден е исказ од страна на жртвата и во истрага и на главна расправа. Во **7 предмети**¹⁴¹ воопшто нема информација дали жртвата дала исказ во истрага или на главна расправа. Во **еден предмет**¹⁴² жртвата одбила да даде исказ во истрага, а дала исказ само на главна расправа во корист на обвинетиот. Во **еден предмет**¹⁴³ жртвата дала исказ на главна расправа, по решение за повторување на постапката (со што вкупно била сослушана 3 пати). Во **еден предмет**¹⁴⁴ жртвата дала исказ во истрага и на две рочишта на главна расправа во првата постапка и исказ на главна расправа на повторената постапка во корист на обвинетиот (со што била сослушана вкупно 4 пати). Во **еден предмет**¹⁴⁵ нема информација дали жртвата дала исказ во истрага, а дала исказ на главна расправа.

Графички приказ 8

Во само една пресуда,¹⁴⁶ обвинетиот е отстранет од судницата кога детето - жртва давало исказ на главна расправа, во 3 пресуди¹⁴⁷ јасно произлегува дека жртвата е сослушана на истата главна расправа со обвинетиот, а во 6 предмети

¹³⁹ Пресуда КОК број 14/11.

¹⁴⁰ Пресуди - КОК број 13/13, КОК број 75/12, КОК број 73/10, КОК број 18/15, КОК број 20/16 и КОК број 67/15.

¹⁴¹ Пресуди - КОК број 76/14, КОК број 45/15, КОК број 83/18, КОК број 52/18 и КОК број 35/15, КОК број 24/10 и КОК број 29/15.

¹⁴² Пресуда КОК број 66/16.

¹⁴³ Пресуда КОК број 53/14, повторена постапка на Пресуда КОК број 73/10.

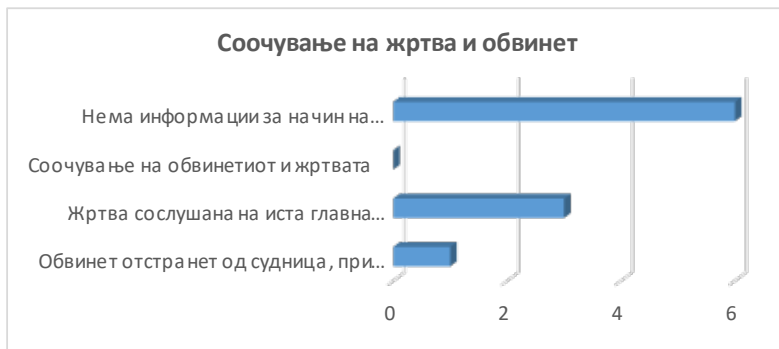
¹⁴⁴ Пресуда КОК број 13/13, повторена постапка на Пресуда КОК број 20/12.

¹⁴⁵ Пресуда КОК број 38/14.

¹⁴⁶ Пресуда КОК број 73/10.

¹⁴⁷ Пресуда КОК број 75/12, КОК број 18/15 и КОК број 20/16.

нема информации на начинот на сослушување на жртвата.¹⁴⁸ Нема пресуди во кои обвинетиот е соочен со жртвата.

Графички приказ 9

5.7. Исклучување на јавност

Без да се наштети на правата на одбраната и во согласност со правилата на слободно судско уверување, државите членки е потребно да обезбедат посебна заштита на жртвите која одговара на индивидуалната проценка на потребите на жртвата. Помеѓу другото предвидено е дека овие мерки е потребно да бидат достапни за жртвите за време на судската постапка: да се одбегне непотребно поставување на прашања кои се однесуваат на приватниот живот на жртвата и мерки кои ќе овозможат судење во кое ќе биде исклучена јавноста.¹⁴⁹ Во Директивата на ЕУ која се однесува на борба со трговија со луѓе е наведено дека, државите членки земјите-членки треба да се осигураат дека обезбедиле за ЖТЛ специфичен третман насочен кон спречување на секундарна виктимизација со избегнување колку што е можно и во согласност со националното законодавство на давање на исказ на жртвата јавна седница и непотребно испитување на жртвата во однос на нејзиниот приватен живот.¹⁵⁰

Според **националното законодавство**, жртвата на кривични дела против половата слобода и половиот морал, човечноста и меѓународното право, покрај основните права,¹⁵¹ го има и правото да бара исклучување на јавноста од главната

¹⁴⁸ Пресуда КОК број 13/13, КОК број 53/14, 67/15 и 66/16, КОК број 24/10 и КОК број 29/15.

¹⁴⁹ Директива 2012/29/EU на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година со која се воспоставуваат минимални стандарди за правата, поддршка и заштита на жртви на кривични дела и се заменува Рамковната одлука на Советот 2001/220/JHA, член 23, став 3, ц и д.

¹⁵⁰ Директива 2011/36/EU, член 12, став 4 ц и д.

¹⁵¹ Пресуда КОКЖ на Апелациониот суд Скопје, стр. 4. Првостепената пресуда е преиначена во делот на казната, по жалба на ОЈО за гонење на организиран криминал

расправа. Оваа нејзина гаранција претставува дополнување на општата одредба за исклучување на јавноста.¹⁵² Во постапка спрема дете во судир со законот, во рамките на посебните одредби за заштита на детето жртва изречно е содржана посебна мерка на процесна заштита за исклучување на јавноста при давање исказ на жртвата,¹⁵³ односно можност судот да ја исклучи јавноста од делот на постапката во кој се репродуцира записот од исказот и од распитот на детето жртва или се применува друга посебна мерка на процесна заштита при земање исказ или распит или се изведуваат процесни дејствија со кои може да се нанесе штета на неговата личност и неговиот развој.¹⁵⁴

Во однос на објавувањето на пресудите од случаите каде што јавноста била исклучена, се забележува дискрепанца помеѓу Законот за управување со движењето на предметите, каде е регулирано дека во вакви случаи судските одлуки без образложение се објавуваат на веб-страницата на судот,¹⁵⁵ додека пак, според Судскиот деловник во случаите кога јавноста е исклучена судските одлуки не се објавуваат на веб страницата на судот.¹⁵⁶

✓ Судска пракса

Од вкупниот број на првостепени пресуди, жртвата дала исказ на главна расправа во 8 пресуди,¹⁵⁷ од кои нема пресуда во која јасно е наведено дека јавноста ќе биде исклучена по предлог на јавниот обвинител, полномошникот или старателот на жртвата.¹⁵⁸

5.8. Право на правна помош

5.8.1. Општо за правото на правна помош

Правото на правна помош е од особено значење за жртвата, која е потребно уште на самиот почеток да ги знае своите права за да може активно да се вклучи во кривичната постапка. Правната помош за жртвата значи да биде информирана за нејзините права и да оствари и ефективен пристап до тие права.

Правото на правна помош специфично за жртвите на трговија со луѓе е гарантирано во Протоколот од Палермо, член 6 став 3, веднаш по правото на сместување на жртвата, со што уште во првите меѓународни документи, се става

и корупција од 4 години и 6 месеци казна затвор на 8 години затвор.

¹⁵² ЗКП, член 354.

¹⁵³ ЗПД, член 147.

¹⁵⁴ ЗПД, член 149.

¹⁵⁵ Закон за управување со движењето на предметите во судовите, член 9 став 4.

¹⁵⁶ Судски деловник, Службен весник на РСМ, бр. 66/2013 и 114/2014, член 130 став 2.

¹⁵⁷ Пресуди КОК број 75/12, КОК број 13/13, КОК број 73/10, КОК број 18/15, КОК број 20/16 и КОК број 67/15, КОК број 66/16, КОК број 53/14.

¹⁵⁸ Пет од пресудите се однесуваат на кривичното дело Трговија со дете.

фокусот на правото на жртвите да бидат информирани и да добијат правен совет на јазик разбирлив за нив. Во член 6 од Конвенцијата на СЕ против ТЛ на сличен начин како и во Протоколот од Палермо се пропишува правна помош за жртвите и воедно се поврзува и со правото на преведувач без кое не може да се оствари и самото право. Во член 12 од Директива на Европскиот парламент и на Советот од 5 април 2011 година за спречување и борба против трговија со луѓе и заштита на нејзините жртви е пропишано дека државите членки треба да им овозможат на ЖТЛ пристап до правна помош и застапување без одлагање во согласност со нивното национално законодавство. Воедно со Директивата се налага правната помош и застапувањето да бидат бесплатни за жртвите кои немаат доволно финансиски средства. Во членот 13 од Директивата 2012/29/EU¹⁵⁹ за минимални стандарди за правата, поддршка и заштита на жртви на кривични дела е наведено дека жртвите имаат пристап до правна помош под услови и процедурални правила предвидени во националното законодавство на државите членки.

Во нашето **национално законодавство**, правото на правна помош на жртвите на кривични дела е регулирано во ЗКП со што во најголем дел се транспонирани одредбите од директивите кои се однесуваат на ЖТЛ. Во членот 53 од ЗКП се гарантирани минималните права за сите жртви на кривично дело за кое е пропишана казна затвор од најмалку четири години, во кое е и правото на советник на товар на буџетските средства пред давањето на исказ, односно изјава или поднесување на имотно-правно барање, само доколку жртвата има тешки психофизички оштетувања или потешки последици од кривичното дело.¹⁶⁰ Истата одредба е оставена и во Предлог ЗКП 2018 со дополнување дека адвокатот го определува органот што ја води постапката.¹⁶¹ Дополнително во Предлог ЗКП 2018 има и посебна одредба која се однесува на индивидуална процена на жртвата со цел да се утврди дали постои потреба за примена на посебни мерки за заштита на жртвата и која мерка, а оттука и дали има потреба од полномошник/адвокат на товар на буџетот.

Воедно бидејќи ТЛ е во делот на кривични дела против половата слобода и половиот морал, човечноста и меѓународното право, за ЖТЛ покрај постоечкото право предвидено е правото на жртвата пред испитувањето да разговара со бесплатен советник или со полномошник, доколку во постапката учествува како оштетен.¹⁶² Вака поставени, овие одредби гарантираат само дека жртвата ќе биде информирана за своите права во кривичната постапка пред да даде исказ и без притоа да се знае пред кој орган се дава исказот и дали жртвата има право на адвокат и во судска постапка. Правната празнина во оваа одредба која може да доведе до различно

¹⁵⁹ Директивата 2012/29/EU на Европскиот парламент и на Советот од 25 октомври 2012 година со која се воспоставуваат минимални стандарди за правата, поддршка и заштита на жртви на кривични дела (во натамошниот текст: Директива 2012/29/EU).

¹⁶⁰ ЗКП, член 53.

¹⁶¹ Предлог ЗКП 2018, член 53.

¹⁶² ЗКП, член 55.

толкување за фазата на постапката во која мора да се обезбеди адвокат (во полиција, пред јавен обвинител или на главна расправа), како и условеноста за жртвата да добие правна помош само ако учествува како оштетен во постапката е дополнета со одредбата во новиот Предлог ЗКП 2018 во кој за жртвата се утврдуваат право пред испитувањето да се советува со стручно лице на товар на државниот буџет и право на адвокат како полномошник на товар на државниот буџет.¹⁶³ Од ова произлегува дека жртвата има право на бесплатна правна помош од адвокат во текот на целата кривична постапка. Останува понатаму со подзаконски акти,¹⁶⁴ да се уреди прашањето за начинот на спроведување на индивидуална процена за ранливоста на жртвата и постапката за назначување на адвокат од страна на органот што ја води постапката со надеж дека адвокатот нема да се вклучи многу доцна во постапката. Со оглед на тоа дека МТСП е вклучено во делот на идентификација на ЖТЛ преку ЦСР и тие е потребно да дадат мислење по однос на овој подзаконски акт.

5.8.2. Бесплатна правна помош

Новиот ЗБПП 2019 предвидува два вида на правна помош, односно примарна правна помош која може да се добие од овластено службено лице на МП, овластеното здружение и правната клиника,¹⁶⁵ и секундарна правна помош која се добива од страна на адвокат. Право на примарна правна помош имаат сите физички лица кои имаат живеалиште или престојувалиште на територија на РСМ, а таа опфаќа покрај другото и општ правен совет, помош при пополнување на формулари издадени од управен орган и други дејствија кои се поврзани со заштита на правата и слободите на корисниците. Оттука произлегува дека и покрај тоа што не се наведени како корисници на примарна правна помош,¹⁶⁶ ЖТЛ можат да добијат првичен правен совет и информација во однос на нивните права во кривичната постапка. Всушност оваа примарна правна помош или во ЗБПП 2009 позната како претходна правна помош,¹⁶⁷ во претходниот период ја обезбедува претставниците на здруженијата на граѓани кој се дел од мобилни тимови¹⁶⁸ за

¹⁶³ Предлог ЗКП 2018, член 55.

¹⁶⁴ Предлог ЗКП 2018, член 54 став 6.

¹⁶⁵ Закон за бесплатна правна помош, Службен весник на РСМ, бр. 101/2019, (ЗБПП 2019), член 3 и член 4, став 3.

¹⁶⁶ ЗБПП 2019, член 6, опсег на примарна правна помош, во став 1 алинеа 5 наведени се само жртви на родово-базирано насилство и на семејно насилство.

¹⁶⁷ Закон за бесплатна правна помош, Службен весник на РСМ, бр. 161/2009, 185/11, 27/14 и 104/15, (ЗБПП 2009), член 5.

¹⁶⁸ Мобилните тимови се формирани во јануари 2018 година како дел од активностите на Меморандум за разбирање помеѓу МВР и МТСП и изготвена е Програма за работа на мобилните тимови. Тие се формирани во 5 градови (Скопје, Битола, Куманово, Гевгелија и Тетово) и се во состав од претставник на ЦСР, полициски службеник и претставник на здружение на граѓани. Истите почнаа да функционираат во март 2018 година до јуни 2019 година со можност за нивно институционализирање. Тие се финансирани

идентификација на ранливи категории, вклучително и ЖТЛ. Во изминатиот период на сите идентификувани ЖТЛ, или на нивните родители/старатели им е даден правен совет во однос на нивните права и нивната процесна заштита во кривичната постапка.¹⁶⁹ Согласно ЗБПП, нема правни пречки и во натамошниот период правната помош да биде обезбедувана од страна на овластено службено лице на МП, овластеното здружение или правната клиника,¹⁷⁰ односно од стана на мобилните тимови.

Во однос на секундарната правна помош и правото на бесплатен адвокат, за разлика од ЗБПП 2009 кој предвидуваше правна помош во сите судски и управни постапки, ЗБПП 2019 ја исклучува кривичната постапка и предвидува секундарна правна помош за застапување во сите степени во граѓански судски постапки, управни постапки и управни спорови.¹⁷¹ Со тоа, прашањето за адвокат кој ќе ги застапува правата на жртвата на трговија со луѓе е оставено да се уредува со ЗКП. Сепак, останува прашањето дали за ЖТЛ која е упатена со кривичната пресуда да го остварува своето имотно-правно побарување во граѓански спор ќе се применуваат одредбите на ЗБПП 2019 за секундарна правна помош со оглед на тоа што жртвата не е во можност да ги плати трошоците на постапката заради финансиската состојба, а нејзиното барање е оправдано.¹⁷² Во прилог на ова е и одредбата според која се заштитуваат правата на сите жртви на кривични дела кои бараат надомест на нематеријална штета, бидејќи во член 22 е пропишано дека барањето за секундарна правна помош ќе се одбие доколку тоа се однесува за надомест на нематеријална штета, освен во случаи за жртви на кривични дела.¹⁷³ Со тоа жртвата која бара надомест на штета во граѓанска постапка, освен правото на бесплатен адвокат ќе биде ослободена и од судски такси и трошоци поврзани со постапката пред суд согласно закон, ослободување од трошоци за вештачењето и ослободување од административни такси.¹⁷⁴ Оваа новина е од големо значење за жртвите кои поради тешката финансиска состојба и покрај тоа што со кривичната пресуда се упатени на граѓански спор, не се одлучуваат

од проект на ЕУ поддржан од ИОМ, продолжија со работа и во 2020 година, пред сè претставниците на институциите, кои се дел на истите, додека ангажманот на здруженијата е на волонтерска основа до усвојување на буџетот на МТСП каде е предвиден нивниот ангажман.

¹⁶⁹ Во 2018 година, идентификувани биле 9 жртви на трговија со луѓе, од кои 6 деца/женски, а според националност 8 биле државјанки на РСМ, а 1 дете била државјанка од Р. Албанија. Во 2019 година, идентификувани биле 6 жртви на трговија со луѓе, од кои 4 деца/женски, по националност 3 државјани на РСМ и 3 странски државјани (2 од Косово и 1 од Босна и Херцеговина).

¹⁷⁰ ЗБПП 2019, член 3 и член 4, став 3.

¹⁷¹ ЗБПП 2019, член 14, опсег на секундарна правна помош.

¹⁷² ЗБПП 2019, член 13.

¹⁷³ ЗБПП 2019, член 22.

¹⁷⁴ ЗБПП 2019, чл. 13 ст. 5.

да ја продолжат постапката. Од друга страна, пак, ваквите промени може и лошо да влијаат врз кривичниот суд кој наместо да одлучува за имотно-правното побарување на жртвата во кривичната пресуда, поради недостиг од докази и поради платени трошоци за вештачење ќе продолжи со праксата на упатување на жртвите ова право да го остваруваат во граѓански спор.

Во однос на децата ЖТЛ, законодавецот јасно пропишал дека не се применуваат одредбите од Законот за бесплатна правна помош, туку одредбите од ЗПД, ЗКП и Законот за заштита на сведоците.¹⁷⁵ Се гарантира правото на детето да биде известно за своите права на јазик разбирлив и соодветен на неговата возраст, како и почитување на правото на приватност.¹⁷⁶ Исто така, во полициската и кривичната постапка, детето жртва на кривично дело има право: на правна помош од адвокат пред давањето на исказ, односно изјава или поднесување на имотно-правно барање, односно на полномошник од земањето на првиот исказ, како и во текот на целата постапка.¹⁷⁷ Оттука, посебно внимание е посветено и на квалитетот на правна помош што е потребно да го добие секое дете жртва со што законот предвидува правна помош на дете жртва да обезбедува адвокат кој следел специјализирана обука за правата на децата.¹⁷⁸ Преку учеството на детето, односно родителите или старателот во кривичната постапка, како оштетен со приклучување кон кривичниот прогон или за остварување на имотно-правното барање за штета, се остварува правото на детето, односно на претходно наведените засегнати страни да бидат информирани за сите прашања во врска со кривичното дело и во врска со осомничениот, обвинетиот и осудениот.¹⁷⁹ По основ на ЗБПП 2019, се внесоа и измени во ЗПД кои се однесуваат на постапување на адвокатот во постапката пред ЦСР,¹⁸⁰ постапување на адвокатот во полиција,¹⁸¹ како и во постапување пред советот на деца.¹⁸²

Сепак остана да создава забуни членот 49 од преодните и завршни одредби на ЗБПП 2019, според кој, со денот на отпочнување со примената на овој закон, престанува да важи ЗБПП 2009, освен членот 8,¹⁸³ во делот кој

¹⁷⁵ ЗБПП 2019, член 39, правна помош на деца и ЗПД, член 153.

¹⁷⁶ ЗПД, член 145.

¹⁷⁷ ЗПД, член 145.

¹⁷⁸ ЗПД, член 145 став 5.

¹⁷⁹ ЗПД, член 145 став 1.

¹⁸⁰ ЗПД, член 26 и член 26 а.

¹⁸¹ ЗПД, член 116 и 116 а.

¹⁸² ЗПД, член 130.

¹⁸³ ЗБПП 2009, член 8 (1) Барањето за правната помош согласно со одредбите на овој закон ќе се одобри во сите судски и управни постапки, доколку со него се решава прашање од интерес за барателот на правната помош. (2) Прашањата во смисла на ставот (1) од овој член се: права од областа на социјалното, здравственото, пензиското

се однесува на заштита на жртвите од казниви дела и заштита на ЖТЛ.¹⁸⁴ Јасна е интенцијата на законодавецот да не ги остави без правна заштита ЖТЛ, но со оглед на целосно различните концепти на бесплатната правна помош уредени во ЗБПП 2019 и ЗБПП 2009 се создава конфузија на кој начин и кој закон ќе се примени за да се обезбеди адвокат на жртвите, дали ЗКП, ЗБПП 2019 или ЗБПП 2009. Со ваквата пракса на оставање во сила во преодните и завршни одредби на само една одредба од закон што е целосно ставен вон сила, се остава простор целосно да се занемари ова право и жртвата да остане без заштита на нејзините права во сите фази на постапката.

✓ Судска пракса

И покрај тоа што со националното законодавство за жртвите се гарантира правната помош, се поставува прашањето колку овие одредби се применливи во пракса и колку одредбите за бесплатна правна помош овозможуваат да се обезбеди за жртвите правичен пристап до правдата без оглед на нивната материјалната положба.¹⁸⁵

Бидејќи истражувањето се фокусира на положбата на жртвата во судската постапка, не можеме да добиеме податоци за квантитетот и квалитетот на правната помош и советување обезбедено на жртвите пред да дадат исказ во полиција или во истрага. Оттука, преку анализа на судските предмети ќе дојдеме до одредени заклучоци дали жртвите на трговија со луѓе го оствариле своето право на полномошник во судските постапки како што е гарантирано со националното законодавство.

Уште на почетокот да нагласиме дека од обработката на пресудите произлегува дека правото на полномошник на жртвата кога се јавува како оштетен во постапката, многу малку се користи, односно од 19 првостепени пресуди, оштетената имала полномошник само во **5 предмети** и тоа сите за кривично дело по член 418 г-Трговија со малолетно лице. Во **6 предмети** од пресудите за кривичното дело по член 418-г Трговија со малолетно лице, воопшто нема податоци за полномошник или старател на оштетените. Од предметите кои се однесуваат на кривично дело по член 418-а Трговија со луѓе во **7 предмети** нема никакви податоци за полномошник на оштетениот во постапката. Оттука се поставува и прашањето дали и самите жртви се информирани¹⁸⁶ за текот на постапката, со оглед на тоа

или инвалидското осигурување, работните односи, заштитата на деца и малолетници, жртвите на семејното насилство, заштитата на жртвите од казниви дела, заштитата на жртвите од трговија со луѓе и имотно-правните прашања.

¹⁸⁴ ЗБПП 2019, член 49.

¹⁸⁵ Коментар на ЗКП, 2018, страна 162.

¹⁸⁶ Директива 2012/29/EU, член 6 – право на добивање на информации на жртвата за кривичната постапка.

дека нема кој да ги застапува нивните права. Скоро во сите предмети е оставено на Основното јавно обвинителство за организиран криминал и корупција, како странка во постапката, да ја извести оштетената за исходот на пресудата, освен во два предмети во кои е наведено дека за оштетените пресудата ќе биде објавена на огласна табла.

Во однос на пресудите за кои има информации дека бил присутен полномошник, **никаде не е наведено дали жртвата ја добила правната помош бесплатно.** Во еден предмет е наведено дека полномошникот на оштетената е адвокат од Националниот механизам за упатување на ЖТЛ, што наведува на претпоставува дека самата институција помогнала во заштита на правата на жртвата.¹⁸⁷ Според извештаите на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе, во недостиг на бесплатна правна помош која е потребно да биде обезбедена од страна на државата, правната помош и застапување на жртвите се обезбедува од различни фондови.¹⁸⁸ Од тоа произлегува дека за секоја жртва не се обезбедува еднаков третман во однос на правото на бесплатна правна помош и тоа зависи од расположливите фондови на донаторите кои работат во оваа област.

Во пресуда¹⁸⁹ на Кривичниот суд, е наведено дека првостепениот суд правилно ги ценел исказите на оштетените сослушани во претходната постапка и на главен претрес, во присуство на социјалниот работник-старател на тогаш малолетната Ф. П., Ѓ. Н. и С. Г вработени во МЦСР.

Во воведот на пресудата¹⁹⁰ е наведено дека на одржаниот главен, усмен и нејавен претрес, во присуство на застапник на обвинението, обвинетите, бранителите адвокати од Скопје, е присутен и полномошникот на оштетената адвокат од Скопје. Анамнезата на личниот и семеен живот на оштетената, судот ја утврди не само од исказот на оштетената туку и објективно од исказите на полномошникот на оштетената А.Т како и од психологот како и од исказот на вештото лице. Од исказот на психологот и од исказот на полномошникот се докажа дека оштетената треба да биде сослушана без присуство на обвинетите заради нејзината емоционална состојба и доколку се сослуша во присуство на обвинетите би било

¹⁸⁷ Пресуда на Кривичниот суд КОК број 14/13 од 24.03.2015 година.

¹⁸⁸ Годишен извештај на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе и криумчарење на мигранти. (2018 и 2019 година) Во 2018 година, здружението на граѓани „Отворена Porta-Ла Страда“ обезбедила правна помош и застапување на 3 лица ЖТЛ, во различни фази на постапката за заштита на нивните права. Во 2019 година „Отворена Porta-Ла Страда“ обезбедила правна помош и застапување на 3 лица ЖТЛ, во различни фази на постапката за заштита на нивните права. Дополнително, обезбедени се и средства за две судски вештачења од страна на стручно вешто лице (невропсихијатар). За една штитеничка судот обезбеди правна помош, и назначен ѝ е адвокат по службена должност да се грижи за нејзините права во текот на постапката.

¹⁸⁹ Пресуда КОК број 29/15 од 21.12.2015 година.

¹⁹⁰ Пресуда на Основниот Кривичен суд Скопје, КОК број 73/10 од 25.10.2013 година.

контрапродуктивно со оглед на тоа дека е добро реинтегрирана во средината и доколку повторно биде изложена би дошло до поново трауматско доживување и искуство и повторно би се истрауматизирала. Во пресудата е наведено дека е доставена освен до странките на постапката и до полномошникот на оштетената.

На гореспоменатата пресуда е поднесена жалба од страна на обвинетите изјавена преку нивните бранители и одржана е јавната седница на ден 24.03.2014 година, во присуство на Јавен обвинител од Вишото јавно обвинителство, обвинетите како и бранителите, полномошникот на оштетената не е воопшто споменат во пресудата, дали бил уредно поканет да присуствува и воопшто дали бил известен дека е поднесена жалба на пресудата и во кој делови се оспорува првостепената пресуда. Следствено на тоа нема ни информации дали бил известен и за исходот за постапката, односно за второстепената пресуда¹⁹¹ а со тоа се става во прашање и информираноста на жртвата за текот на постапката како оштетена.

Во една од пресудите¹⁹² е наведено дека оштетената Ц.С преку полномошникот-адвокат за имотното правно побарување се упатува на парница согласно чл.100 ст.1 од ЗКП. Полномошникот на оштетената адвокат од Националниот механизам за упатување на жртви со трговија на луѓе на записник за главен претрес по однос на имотно правното побарување предложи да бидат упатени на парница со оглед на недостапноста на оштетената и неможноста да се изврши вештачење. Во пресудата на Апелациониот суд¹⁹³ е наведено дека незадоволни од првостепената пресуда, обвинетите и лично изјавиле навремена жалба со која ја обжалуваат горенаведената првостепена пресуда и според тоа од страна на судскиот совет одржана е јавна седница во присуство на Јавниот обвинител на Вишото јавно обвинителство Скопје, обвинетите и бранителот на обвинетите, но не е присутен ни полномошникот на оштетената, ниту социјален работник со оглед на тоа дека станува збор за дете.

Првостепената пресуда¹⁹⁴ споменува дека имотно правното побарување го предјавила оштетената преку полномошник, во второстепената пресуда¹⁹⁵ воопшто не се спомнува полномошникот.

Во пресудата¹⁹⁶ за трудова експлоатација на две деца која се води како кривично дело Трговија со луѓе, нема податоци за полномошник на оштетените или за социјален работник кој бил присутен. Наведено е дека судот, на усен и јавен главен претрес изврши распит на обвинетиот, и ги сослуша оштетените Р. и Н. С., ги сослуша сведоците А.З., К.П., Ј.Г. и Г.М. Исто така во пресудата е наведено

¹⁹¹ Пресуда на Апелациониот Суд Скопје, КОКЖ број 5/14 од 24.03.2014 година.

¹⁹² Пресуда на Основниот кривичен суд Скопје, КОК број 14/13 од 24.03.2015 година.

¹⁹³ Пресуда на Апелациониот суд број 41/15 од 14.09.2015 година.

¹⁹⁴ Пресуда на Кривичен суд бр. 53/14 од 21.05.2015 година.

¹⁹⁵ Пресуда на Апелационен суд Скопје, КОКЖ број 83/15 од 22.10.2015 година.

¹⁹⁶ Пресуда на Основниот кривичен суд Скопје КОК 20/16 од 17.05.2016 година.

дека судот поклони верба на овие искази на оштетените дадени во текот на главниот претрес и воопшто не ги зема во предвид исказите кои оштетените ги имаат дадено на записници КИОКР бр.320/06 од 26.10.2006 година дадени пред истражен судија на Основен суд К.П. освен од причини што истите искази биле давани и во текот на истражната постапка која се водела против нивните татковци Д.С. и Д.С.1 за кривично дело Запуштање и малтретирање на малолетно лице по чл.201 ст.2 од КЗ, туку и од причини што видно од датумот кога овие искази се дадени односно 20.10.2006 година тие се дадени кога оштетените сеуште биле малолетни лица, а исказите не ги дале пред законски застапник. Судот, при определување на видот и одмерување на висината на кривичната санкција ги имаше превид сите околности од чл. 39 од КЗ, а како олеснувачка околност, ја имаше предвид оштетените не предјавуваат отштетно побарување. Оттука се поставува прашањето дали правата на оштетените како малолетни лица кои биле трудово експлоатирани се доволно заштитени.

Во една од пресудите за трговија со дете¹⁹⁷ само е наведено дека пресудата е доставена до полномошникот на оштетената, адвокат од Скопје.

И за **ЕСЧП** од големо значење е државата да обезбеди бесплатна правна помош за жртвата и во една од своите пресуди наведува: “Судот прифаќа дека апликантката навистина добила поддршка и помош како што тврди Владата. Тоа подразбира пред сè, признавање на нејзиниот статус како жртва на трговија со луѓе. Според тоа, таа добила совети од хрватскиот Црвен крст и **бесплатна правна помош** преку програмата спроведена од невладината организација, а финансирана и поддржана од државата”.¹⁹⁸ Во оваа насока судот особено го цени и фактот колку апликантката активно била вклучена во постапката, што во голем дел зависи од полномошникот па така во истата пресуда ќе наведе.” Судот исто така забележува дека апликантката никогаш не приговарала или не поднела никаква жалба во однос на постапувањето на националните органи, вклучително и судот што ја водел кривичната постапка против Т.М., ниту кој било друг орган, ниту пат каква било жалба во однос на нејзините права како жртва на трговија со луѓе или во врска со помошта, поддршката или која било форма на советување што ѝ била дадена или недостасувала”.

Во овој дел е потребно многу да се работи во однос на обезбедување на посебни буџетски средства од страна на државата за адвокати кои ќе ги застапуваат правата на жртвите во кривичната постапка. Ова посебно со оглед на тоа што за барањата за секундарната правна помош се зголемуваат буџетските средства¹⁹⁹

¹⁹⁷ Пресуда на Основниот кривичен суд Скопје КОК 52/18 од 12.09.2018.

¹⁹⁸ Пресуда во случајот *S.M. vs Croatia*
[https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:\[%22001-184665%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%22itemid%22:[%22001-184665%22]).

¹⁹⁹ “За да можеме да излеземе во пресрет на очекуваниот зголемен обем на барања за бесплатна правна помош, оваа година буџетот на Министерството за правда е зголемен

и странките освен тоа што добиваат бесплатен адвокат се ослободени од судски трошоци и трошоци за вештачење, но тој закон се однесува само на ЖТЛ кои ќе водат спор во граѓанска постапка за имотното побарување.

5.9. Судије во разумен рок

Правото на судење во разумен рок од аспект на жртвата е важно поради превенирање на секундарна виктимизација која би настанала како резултат од долги судски постапки. Поврзано со ова начело, Конвенцијата на СЕ против ТЛ и Директивите на ЕУ содржат само одредби со кои бараат од земјите потписнички и земјите членки на национално ниво да обезбедат процедурални гаранции за заштита на жртвата во судската постапка. Државите е потребно да воведат одредби кои ќе гарантираат дека жртвата нема непотребно да се сослушува преку што ќе се одбегне секундарна виктимизација. Во однос на должината на постапката, во нашето законодавство е предвидено дека судот е должен постапката да ја спроведе без одолжување и да ја оневозможи секоја злоупотреба на правата кои им припаѓаат на лицата кои учествуваат во постапката.²⁰⁰ Според тоа, доколку неоправдано се одложуваат судските рочишта во период на неколку години тоа би можело да предизвика повреда на правото на судење во разумен рок. Кој временски период е разумен за да се заврши едно судење се определува во зависност од околностите на случајот, а особено во зависност од неговата комплексност, однесувањето на одбраната и однесувањето на властите. Тврдењето дека државните судови се пренатрупани со случаи не е никакво оправдување во однос на ова право.²⁰¹ ЕСЧП во предметот Л.Е против Грција, утврдил повреда на член 6 став 1 од ЕКЧП поради должината на постапката која започнала на 26 јануари 2007 година, датум на кој Л.Е. ја објавил својата намера да се приклучи во постапката како оштетена странка и заврши на 20 април 2012 година, кога судот ја донел пресудата. Според тоа, постапката пред првостепениот суд траеше пет години и повеќе од два месеци. Во однос на истрагата, притоа имајќи ја во предвид сложеноста на случајот, Судот забележа дека поминал период од околу две и пол години од денот кога било поднесено барањето на жртвата Л.Е да се приклучи кон кривичниот прогон и 20 јули 2009 година, датумот на кој рочиштето било одложено сè додека обвинетите не беа пронајдени и уапсени. Оттука, ЕСЧП смета дека должината на постапката била прекумерна за едно ниво на надлежност и не го исполнило условот за „разумен рок“. Со тоа ЕСЧП утврдил дека имало повреда на член 6 став 1 од ЕКЧП. Судот утврдил дека ефективността на претходната истрага и последователната истрага на случајот биле компромитирани со голем

за 2.000.000 денари во однос на претходните години. Со години назазад буџетот за оваа намена беше 3.000.000 денари, а оваа година изнесува 5.000.000 денари“, <https://akademik.mk/ministerstvo-za-pravda-graganite-dobivaat-besplatna-pravna-pomosh-i-ednakov-pristap-do-pravda/>.

²⁰⁰ ЗКП, член 6.

²⁰¹ Коментар на ЗКП, 2018, страна 44.

број недостатоци. Во однос на административната и судската постапка, ЕСЧП забележал и повеќекратни одложувања и пропусти во однос на процедуралните обврски на грчката држава. На крајот, ЕСЧП уште еднаш нагласил дека должината на постапката за која станува збор била прекумерна за првостепенa надлежност и поради тоа не е во согласност со барањето за судење во „разумно време“.²⁰²

✓ Судска пракса

Во однос на аспектите на ефикасно водење на кривичната постапка, важно е да се напомене податокот за времето што е поминато од отпочнување на постапката па сè до донесување на првостепената пресуда. Имено, на графиконот број 10 се наведени дел од завршените постапки и нивното времетраење. Од вкупниот број на пресуди, за **четири** од пресудите постапката траела **до 1 година**, од кои најкратката траела три месеци.²⁰³ Во **четири** од пресудите постапката траела од **1 до 3 години**, а во останатите **10 пресуди** постапката траела **над 3 години**. Од нив во четири пресуди, вклучувајќи ја и второстепената пресуда, постапките траеле над 10 години,²⁰⁴ а најдолгата постапка траела дури 16 години.²⁰⁵

Графички приказ број 10

Графички приказ број 11

Кривичната постапка во која **дете се јавува како жртва е итна**,²⁰⁶ при што судот и другите органи постапуваат без одолговлекувања со цел да се одбегнат можните штетни последици за развојот и личноста на детето. Од *графиконот број 11* произлегува дека 12 пресуди се однесуваат на кривичното дело – Трговија со дете. Според приказот во однос на траењето на постапката, до 6 години траела постапката во 8 пресуди за кривичното дело - трговија со дете, а во 3 пресуди за кривичното дело Трговија со луѓе. Постапката траела над 6 години во еднаков број (по 4 пресуди) на пресуди за двата вида на кривичното дело, што сепак е

²⁰² Пресуда на ЕСЧП, L.A. vs. Greece, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-183066%22%5D%7D>

²⁰³ Пресуда КОК број 75/12.

²⁰⁴ Пресуда КОК број 20/16; КОК број 67/15; КОК број 76/14; КОК број 45/15.

²⁰⁵ Пресуда КОК број 76/14 и КОК број 45/15.

²⁰⁶ ЗПД, член 149, став 2.

долг период ако имаме во предвид дека жртвата била дете. Во просек кривичните предмети во кои жртвата е дете траеле 5 години, а кривичните предмети во кои жртвата е полнолетна траеле 12,6 години. Најкратката постапка во која дете е жртва траела 7 месеци, а најдолгата постапка траела 7 години.

5.10. Заштита на ЖТЛ што се странци

Во Конвенцијата на СЕ против ТЛ е наведен принципот на недискриминација,²⁰⁷ според кој државите потписнички во своите законодавства е потребно да донесат одредби преку кои ќе обезбедат превенција и заштита на жртвите која нема да зависи од полот, верата, јазикот, политичкото мислење, итн., односно заштитата нема да зависи од тоа дали жртвата е државјанин или е странец во државата потписничка. Оттука, обврска на државите потписнички на Конвенцијата на СЕ против ТЛ е и воведување на построги мерки за контрола на границите поради идентификација на странците ЖТЛ.²⁰⁸ Исто така, секоја држава потписничка е потребно да осигура механизми дека по првичната идентификација на жртвата, доколку постојат основани индикатори кои упатуваат дека странецот е ЖТЛ, тоа лице не смее да биде отстрането од територијата на државата членка сè додека трае процесот на идентификација, а воедно и дека лицето ќе ја добие потребната заштита.²⁰⁹ За странците ЖТЛ особено важно е државите потписнички да гарантираат законски престој на жртвата и издавање на дозвола за престој која лицето нема да има обврска да ја продолжува. Дозволата за престој може да се издаде по две основи: доколку престојот на жртвата е потребен поради нејзината ситуацијата во која се нашла како жртва или престојот на жртвата е неопходен за да таа може да соработува во текот на истрагата или кривичната постапка.²¹⁰ Особено за децата, државите членки е потребно да се осигураат механизми дека е издадена дозвола за престој за детето ЖТЛ што е странец во согласност со принципот на најдобар интерес на детето.

ЖТЛ-странци, без разлика дали се идентификувани во мешаните миграциските движења или жртвите кои илегално престојуваат во државата, а се подоцна идентификувани од страна на полицијата ги уживаат правата гарантирани со Конвенцијата на Советот на Европа за борба со трговија со луѓе. Дополнително, државите членки како и РСМ е потребно одредбите од Директивата на ЕУ за дозвола за престој издадена на државјани на трети земји,²¹¹ како и Директивата на ЕУ за враќање на државјаните на трети земји да ги транспонираат во националното законодавство. ЖТЛ-странци и пред издавањето на дозвола за престој имаат право на период на

²⁰⁷ Конвенција на СЕ против ТЛ, член 3.

²⁰⁸ Конвенција на СЕ против ТЛ, член 7.

²⁰⁹ Конвенција на СЕ против ТЛ, член 10 став 2.

²¹⁰ Конвенција на СЕ против ТЛ, член 14 став 1.

²¹¹ Во Директивата јасно се наведува дека се применува дури и на жртви кои оствариле илегален влез, во член 3 став 1.

рефлексија и одмор кој ќе им овозможи да закрепнат и да избегаат од влијанието на сторителите на кривичните дела за да можат да донесат одлука дали да соработуваат со надлежните органи. За време на периодот на размислување, жртвите особено оние што немаат доволно финансиски средства имаат право на итна медицинска помош,²¹² како и право на психолошка помош, здравствена заштита, преведувач, правна помош во согласност со прописите на националните законодавства на државите членки.²¹³ Почетокот и времетраењето на периодот на рефлексија е потребно државите членки да го определат во националното законодавство, а во тој период против лицето не смее да се изврши никакво решение за протерување.²¹⁴ За ЖТП странец ќе се издаде дозвола за престој по истекот на периодот на рефлексија или порано, при што ќе се земе во предвид а) можноста со продолжување на периодот на престој жртвата да влијае врз истрагата и судската постапка, б) дали постои јасна намера кај жртвата да соработува како и в) дали жртвата ги прекинала врските со осомничените за дела кои може да спаѓаат во кривичните дела од член 2 (б) и (в).²¹⁵ Дозволата за престој трае 6 месеци и се продолжува доколку се исполнат критериумите за продолжување.²¹⁶ И во случај да биде донесено решение за протерување, ќе се повлече или суспендира додека трае валидноста на дозволата за престој.²¹⁷ Во случај кога жртвата е непридружувано дете-странец, земјите-членки е потребно да преземаат неопходните чекори за да го утврдат идентитетот на детето, националноста и фактот дека е непридружувано. Државите членки ќе вложат максимални напори да го лоцираат семејството на детето во најскоро време и веднаш да преземат неопходни чекори за да обезбедат правно застапување, вклучително и застапување во кривична постапка, доколку е потребно, во согласност со националното законодавство²¹⁸.

Процесот на идентификација на жртвата може да биде со различно времетраење, така што тие можат да бидат идентификувани во раната фаза односно на самиот влез во државата членка или подоцна. Причината за постоењето на овие т.н. скриени жртви е најчесто поради нивниот страв дека ќе бидат казнети, а многу често тие патуваат со своите трговци кои ги експлоатираат, а се претставуваат како нивни роднини или заштитници. Од друга страна, трговците е тешко да

²¹² Директива на Советот 2004/81/ЕС од 29 април 2004 година за дозвола за престој издадена на државјани на трети земји кои се жртви на трговија со луѓе или кои биле подложени на дејствие за оплеснување илегална имиграција, кои соработуваат со надлежните органи, член 7 став 1.

²¹³ Директива на Советот 2004/81/ЕС, член 7 став 3 и 4.

²¹⁴ Директива на Советот 2004/81/ЕС, член 6 став 2.

²¹⁵ Дела поврзани со поотикнување на илегална миграција и трговија со луѓе.

²¹⁶ Директива на Советот 2004/81/ЕС, член 8.

²¹⁷ Директива 2008/115/ЕЗ на Европскиот парламент и на Советот од 16 декември 2008 година за минимални стандарди и процедури во земјите-членки за враќање на државјаните на трети земји кои нелегално престојуваат, член 6 став 4.

²¹⁸ Директива на Советот 2004/81/ЕС, член 10 ц.

бидат откриени поради недостаток на документи за идентификација преку кои би се утврдил нивниот идентитет и во случаите кога тврдат дека се во брачна или роднинска врска со жртвата. Затоа од исклучително значење е државата да ги заштити правата на овие т.н. скриени жртви преку тоа што ќе обезбеди и заштита на правата што ги уживаат државјаните на трета земја во однос на принципот на невраќање (*non-refoulement*) и процедуралните гаранции во однос на нивното враќање или протерување. Од тој аспект, сметаме дека е релевантно понатаму да се направи преглед и на овие права.

Со националното законодавството е наведено дека одредбите за незаконски влез и незаконски престој не се однесуваат на странец за кого постојат основи за сомневање дека е ЖТЛ, доколку незаконски влегол како последица на кривичното дело „Трговија со луѓе“. ²¹⁹ На ЖТЛ-странец му се овозможува период на закрепнување и рефлексija во траење до два месеца заради укажување заштита и помош во закрепнувањето и избегнување на влијанието на сторителите на кривичното дело „Трговија со луѓе“. Во случај кога ЖТЛ е дете, раководејќи се со најдобрите интереси на децата, периодот од 2 месеци може да се продолжи. За време на периодот на закрепнување и рефлексija, странецот кој е ЖТЛ треба да донесе одлука дали ќе соработува со надлежните државни органи во откривањето на кривичните дела и гонење на нивните сторителите или ќе се врати во државата чиј државјанин е или во која има законски престој. ²²⁰ Притоа, периодот на закрепнување и рефлексija не е условен од соработката на жртвата со надлежните државни органи. ²²¹ За време на периодот на рефлексija, жртвата се сместува во посебна просторија ²²² во Прифатниот центар за странци на МВР, а по одобрување привремен престој, во Центарот за лица жртви на трговија со луѓе и сексуално насилство на МТСП. За време на периодот на закрепнување и рефлексija, жртвата има право на соодветно и безбедно сместување; медицинска и психолошко-социјална помош; материјална помош; превод и толкување на совети и информации за нивните законски права, како и правна помош за време на кривичната или друга постапка во која жртвата на трговија со луѓе ги

²¹⁹ Закон за странци, Службен весник на РСМ, бр. 97/2018, 108/2019, член 10 став 2 и член 147.

²²⁰ Државата во овој дел постапила според препораката на ГРЕТА според која во Законот за странци во членот 121 се додаде нов став 3 според кој изречно е наведено дека периодот на одлучување како што е загарантирано со Конвенцијата да не се условува со соработката на жртвата.

²²¹ Закон за странци, член 121.

²²² Измени на членот 81 по ставот 3 се додава нов став 4, „Жртвите на трговија со луѓе од ставот 3 на овој член за време на периодот на одлучување се сместуваат во посебна просторија во Прифатниот центар за странци на Министерството за внатрешни работи.“ со Измена и дополнување на Законот за странци објавен во Службен весник на РМ, бр. 92 од 24.07.2009 година.

остварува своите права утврдени со закон.²²³ На жртвата ќе и се одобри привремен престој поради хуманитарни причини и доколку не ги исполнува условите за одобрување привремен престој, а ќе се одобри и привремен престој поради хуманитарни причини на дете-странец без разлика на статусот на жртва.²²⁴ Во периодот на закрепнување и рефлексija на жртвата ќе и се издаде дозвола за привремен престој, доколку: престојот на жртвата е неопходен заради неговата/нејзината лична состојба²²⁵ или неговиот престој е неопходен заради соработка со надлежните државни органи за откривањето на кривични дела и гонење на нивните сторителите. Привремениот престој ќе се одобри за период до шест месеци и истиот ќе се продолжува доколку постојат услови.²²⁶

Привремениот престој на жртвата ќе и се одземе доколку го злоупотреби или изгуби статусот на жртва на трговија со луѓе или претставува опасност за јавниот ред и националната безбедност на РСМ.²²⁷

Битно е да се напомене дека жртвата додека е во периодот на рефлексija и за време на престојот, изречно е наведено не може да биде протерана од РСМ, со што се гарантира и принципот на невраќање за жртвата.²²⁸ Истото се однесува на дете-странец, без разлика дали има статус на жртва тоа не смее да се врати во матичната држава или во друга држава која е согласна да го прифати, додека во таа држава не му се обезбедат соодветни услови за прифаќање. Дете во никој случај не смее да се врати во друга држава каде што неговото враќање би било во спротивност со Конвенцијата за правата на децата, Конвенцијата за заштита од мачење и нечовечко или понижувачко постапување или казнување или Конвенцијата за заштита на правата на човекот и основните слободи.²²⁹

Во прилог на значењето на периодот на рефлексija и закрепнување како и дозволата за привремен престој за жртвата е и ставот на ЕСЧП во пресудата *Chowdury and others v. Greece*. Апликацијата е поднесена од страна на 40-тина жалители од вкупно 150 кои работеле на полето, бангладешки мигранти кои живееле во Грција без работна дозвола, биле врбувани на различни датуми помеѓу октомври 2012 година и февруари 2013 година во Атина и на други места, за да работат на најголемата фарма за јагоди во регионот. Јавниот обвинител го одбил барањето на дел

²²³ Закон за странци, член 122.

²²⁴ Закон за странци, член 120 став 1.

²²⁵ Државата постапила според препораката на ГРЕТА националните власти да ја разгледаат можноста за доделување на привремена дозвола за престој на жртвите на ТСЛ по основ на нивна лична состојба, покрај дозволата за престој што се издава по основ на соработката на жртвата во истрагата или во кривичната постапка. Во член 120 став 1 алинеа 1 и 124 став 1 алинеа 1 е регулирано правото на жртвата да добие дозвола на престој само врз основа на личната состојба.

²²⁶ Закон за странци, член 124.

²²⁷ Закон за странци, член 125.

²²⁸ Закон за странци, член 121.

²²⁹ Закон за странци, член 146 став 3 и 4.

од мигрантите(жалителите) со објаснување дека ако тие навистина биле жртви на кривичните дела, тие веднаш би пријавиле во полиција, уште на 17 април 2013 година, како што направиле и другите триесет и петмина, а немало да чекаат до 8 мај 2013 година. Според него, тврдењето дека жалителите биле исплашени и дека ги напуштиле колибите не било веродостојно, бидејќи се наоѓале близу местото на инцидент и кога пристигнала полицијата, тие можеле да се вратат за да ги обзнанат своите жалбени наводи. Тој понатаму забележал дека само четворица од 102 жалители изјавиле дека биле повредени и дека, за разлика од триесет и петтемина работници споменати погоре, ниту еден од тие четворица работници не отишол во болница. **Конечно, тој забележал дека сите жалители изјавиле дека дале искази во полицијата откако дознале дека ќе добијат дозвола за престој како жртви на трговија со луѓе.**²³⁰ На ова ЕСЧП констатирал дека, со одбивање на барањето на оваа група жалители врз основа на тоа што, меѓу другото, нивната жалба до полицијата била задоцнета, јавниот обвинител ја занемарил регулаторната рамка која ја уредува трговијата со луѓе. Член 13 од Конвенцијата на СЕ против ТЛ предвидува „**период на одлучување и закрепнување**“ од најмалку триесет дена за засегнатото лице да може да закрепне и да побегне од влијанието на трговците со луѓе и свесно да донесе одлука за соработување со надлежните органи.²³¹ ЕСЧП, исто така, напоменува дека жалителите немале дозвола за престој, ниту дозвола за работа. Жалителите биле свесни дека нивната нерегулирана ситуација ги изложила на ризик од апсење и приведување заради депортирање од Грција. Обидот да ја напуштат работата несомнено ќе ја зголемел веројатноста за тоа и ќе значел губење на секаква надеж дека ќе си ги добијат платите што им биле заостанати, макар и делумно. Освен тоа, жалителите, кои не добиле никаква плата, не можеле ниту да отидат да живеат на друго место во Грција, ниту пак да ја напуштат земјата.²³² Во однос на **принципот на невраќање (non-refoulement)**, потребно е државата пред да спроведе постапка за присилно враќање на странец во друга земја да направи проценка дали во земјата во која ќе биде вратен нема да бидат доведени во опасност неговиот живот или слобода поради неговата раса, вера, националност, припадност на социјална група или политичко уверување или дали постои ризик со враќањето во земјата странецот да биде подложен на мачење, нечовечко или понижувачко постапување или казнување.²³³ Исто така во однос на враќањето постојат и процедурални гаранции кои ги уживаат странците кои се регулирани со меѓународни документи, договори за реадмисија склучени помеѓу нашата држава и земјите во кои се враќаат државјаните на трети земји, како и со националното законодавство.

²³⁰ Пресуда на ЕСЧП во случајот *Chowdury and others vs. Greece*, Пасус 116.

²³¹ Пресуда на ЕСЧП во случајот *Chowdury and others vs. Greece*, Пасус 119.

²³² Пресуда на ЕСЧП во случајот *Chowdury and others vs. Greece*, Пасус 93.

²³³ Закон за странци, член 157

Државјанин на трета земја²³⁴ кој е затекнат илегално во држава членка е потребно да биде вратен во неговата/нејзината земја на потекло или во друга земја од каде што влегол/а при што враќањето може да биде доброволно или присилно враќање, со или без изречена мерка за забрана за влез во државата членка. Притоа државите членки се должни во своето национално законодавство да донесат одредби преку кои ќе се осигураат дека овие лица ќе бидат вратени на хуман начин и со целосно почитување на нивните основни права и достоинство.²³⁵ За таа цел се пропишани процедурални гаранции за овие лица како донесување на решение на јазик кој го разбира лицето за секое враќање или отстранување од територијата на државата членка во кое ќе биде определен и рокот за доброволно враќање доколку е предвиден таков рок,²³⁶ право на ефективен правен лек пред надлежен суд или друго независно тело составено од членови кои се независни и непристрасни,²³⁷ право на правна помош за оние лица кои немаат доволно финансиски средства. Притоа, државите членки треба да се осигураат дека лицата ја добиле потребната правна помош и застапување бесплатно согласно нивните национални законодавства.²³⁸

Во нашето законодавство **правната помош за странецот** кој е во постапка за протерување е право кое е гарантирано со Законот за странци, односно во членот 193 е наведено само дека странец кој е во постапка за протерување ќе биде известен дека има право на правна помош и судска заштита, но странецот не може да го оствари бидејќи недостигаат одредби за механизмите на остварување.²³⁹ Во Законот за бесплатна правна помош е предвидена правна помош само за лицата кои имаат живеалиште или престојувалиште на територија на РСМ и секундарна правна помош за странски државјанин со дозвола за привремен или постојан престој во РСМ,²⁴⁰ што значи дека лицата кои се во постапка за протерување се оставени без правна помош. Странските државјанки кои се

²³⁴ Државјанин на трета земја "значи секое лице кое не е државјанин на Унијата во смисла на член 17 (1) од Договорот и кое не е лице кое ужива право на слободно движење на Заедницата, како што е дефинирано во член 2 (5) од Шенгенскиот граничен кодекс, член 3.

²³⁵ Директива 2008/115/ЕЗ, Вовед.

²³⁶ Директива 2008/115/ЕЗ, член 12.

²³⁷ Директива 2008/115/ЕЗ, член 13.

²³⁸ Директива 2008/115/ЕЗ, Вовед 11 и член 13 став 4.

²³⁹ Во член 193 е наведено само дека странец кој е во постапка за протерување ќе биде известен дека има право на правна помош и судска заштита. Потребно е да се направат измени во Законот за странци и да се усогласи членот 193 со Директивата 2008/115/ЕЗ (чл. 13 ст. 3 и 4) и да се уреди дека државата е должна да обезбеди право на бесплатна правна помош на странците, посебно на оние против кои е покрената постапка за протерување, лишување од слобода или кои е потребно да ја напуштат РСМ согласно решение за враќање, и дека државата е должна да обезбеди механизми за остварување на ова право во согласност со националното законодавство.

²⁴⁰ Член 5(примарна) и Член 15 (секундарна правна помош).

затекнати во угостителски објекти за време на полициските акции како нелегално работат и престојуваат илегално всушност можат да бидат потенцијални жртви на трудова и сексуална експлоатација.²⁴¹ Обично во прекршочна постапка, на странските државјанки по неколку часовно испитување судот им изрекува прекршочна санкција Протерување на странец од земјата, без да им се укаже на можноста за правна заштита и правна помош.

Дополнително, и во однос на **правните лекови**, наведено е дека жалбата на решението поднесена од странец кој престојувал на територијата на РСМ врз основа на дозвола за привремен престој помалку од три години, не го одлага извршувањето на решението. Исто така, гарантирано е правото на правен лек, односно поведување на управен спор пред надлежен суд против решението на протерување на странец, но тужбата не го одлага извршувањето на решението за враќање. Со тоа што управниот орган веднаш во решението ќе определи рок во кој странецот ќе треба доброволно да ја напушти територијата на РСМ, без да му дозволи да остане на територијата на РСМ во временскиот период додека жалбата е разгледана од второстепен орган или независен суд. Се поставува прашањето што е со ситуациите на ЖТЛ или непридружувани деца кога имаат одобрен привремен престој на лица поради хуманитарни причини.²⁴²

Праксата покажува дека и понатаму од страна на државите во регионот не се почитуваат договорите за реадмисија, односно постоечките договори за реадмисија помеѓу РСМ и Србија и РСМ и ЕУ се нефункционални.²⁴³ Тоа произлегува од евидентираниите чести практики на неформални и незаконски враќања на илегални мигранти без проценка на нивните индивидуални потреби во други земји.²⁴⁴ Тоа

²⁴¹ Приведени девојки во угостителски објект во Гостивар. При контролата било утврдено дека две странски државјанки на возраст од 27 години, М.Б. од Косово и А.К. од Албанија го злоупотребиле туристичкиот престој во земјава. Девојките во локалот биле ангажирани како танчерки. Тие биле приведени во Полициската станица Гостивар и по документирање на случајот, против нив ќе бидат поднесени соодветни поднесоци, 10 ноември 2019 <https://www.mkd.mk/crna-hronika/privedeni-devojki-vo-ugostitelski-objekt-vo-gostivar>.

²⁴² Поради ранливоста на оваа категорија потребно е да се дополни овој член 148 од Законот за странци со нов став кој ќе гласи: (6) Одредбата од ставот (4) на овој член не се однесува во случај ако привремениот престој е стекнат по основ на хуманитарни причини или станува збор за странец кој изкажал намера или поднел барање за меѓународна заштита.

²⁴³ Достапните податоци посочуваат на фактот дека неформалните враќања прераснуваат во редовна пракса доколку се споредат со враќањата во формална постапка кои надлежните органи ги презеле во исклучително мал број на случаи. Имено, во 2016 година само 2 лица биле вратени во формална постапка во Албанија од страна на Северна Македонија, а ниту едно лице не било вратено во формална постапка во текот на 2017 година. Извештај за трговија со луѓе и криумчарење на мигранти, 2019, МЗМП

²⁴⁴ Од друга страна, според Извештајот на ЕУ за напредокот на државата за 2018 година, бројот на незаконски враќања бил зголемен и од јануари 2018 година меѓународните

што не се регистрираат сите илегални мигранти,²⁴⁵ кои се во движење предизвикува недостатоци во соодветното профилирање на нивните потреби како и недостатоци во постапката на упатување на мигрантите до соодветните национални механизми за заштита на нивните потреби.²⁴⁶ Државата сеуште не постапила согласно препораката на ЕУ во двата прогрес извештаи во однос на потребата од усогласување на националното законодавство со Директивата 2008/115/ЕК за враќање во делот дека државата треба да обезбеди ефективен мониторинг систем во случај на присилно враќање и отстранување на странци од територијата на државата.²⁴⁷

✓ Судска пракса

Во 5 од пресудите кои се предмет на анализа, оштетените лица се странци. Вкупниот број на оштетени- странци е 7 и сите се жени. Во 3 пресуди²⁴⁸ жртвата е странец и со решение е сместена во Прифатниот центар за странци. Во 2 пресуди (4 жртви) нема информација дали биле сместени во Прифатниот центар за странци. Во однос на времетраењето на сместување во Прифатниот центар за странци една од оштетените²⁴⁹ била сместена во Прифатниот центар за странци 1 месец, а во 2 пресуди нема податоци за временскиот период на престојување. За сите жртви – странци е обезбеден преведувач за главната расправа, за да може активно да се вклучат во кривичната постапка.

Пет од жртвите странци немале полномошник за време на кривичната постапка, за една жртва нема информација дали воопшто добила правен совет и информација во однос на нејзините права. Само една жртва имала полномошник во судската постапка.

организации регистрирале 8.823 лица кои незаконито се вратиле во Грција. Оваа практика води до заклучок дека, во текот на 2018 година, земјата не успеала да понуди заштита на најмалку 8.823 бегалци, туку ги принудувала да се вратата назад во Грција. Овие незаконско враќање се вршело без да се земат предвид индивидуалните околности на секоја личност, без правна помош и превод на јазик што го разбираат мигрантите, како и без можност за жалба, CSO's Report on irregular migration in South-Eastern Europe, 2018, for North Macedonia, страна 32, https://www.human-rights360.org/wp-content/uploads/2018_CSOS-REPORT-ON-IRREGULAR-MIGRATION-FOR-SOUTH-EASTERN-EUROPE.pdf.

²⁴⁵ Според Извештаите на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе и криумчарење на мигранти за 2018 и 2019 година, од вкупниот број на идентификувани потенцијални жртви во 2019 година 29 биле странски од кои 14 се идентификувани помеѓу илегалните мигранти (страна 29), а во 2018 година 20 биле идентификувани помеѓу илегалните мигранти (страна 29).

²⁴⁶ EU Progress report for the country 2019, page 40.

²⁴⁷ EU Progress report for the country 2019, page 41.

²⁴⁸ Пресуда КОК број 67/15; КОК број 14/11; КОК број 75/12.

²⁴⁹ Пресуда КОК број 67/15.

Во две пресуди жртвата доброволно се вратила во својата земја на потекло, во две пресуди нема информации дали жртвата е вратена во својата земја на потекло, а во една пресуда жртвата по еден месец престој во ПЦ е наведено дека “во Прифатниот центар за странци се задржала еден месец, за потоа да ја депортираат во нејзината родна земја РР”.²⁵⁰ Депортацијата е всушност протерување кое е изречно забрането за ЖТЛ. И покрај тоа што може да станува збор за техничка грешка, сепак останува нејасно дали жртвата доброволно се вратила, присилно била вратена, дали добила решение на јазик што го разбира во однос на враќањето,²⁵¹ дали имала право да го оспори враќањето пред Управниот суд,²⁵² дали постоел ризик доколку биде вратена во земјата на потекло да се соочи со опасност по нејзиниот живот, дали нашата држава направила такви проценки итн. Дополнително потребно е да се има во предвид и околноста дека жртвата не предјавила имотно-правно побарување и не се приклучила кон кривичниот прогон што судот го цени како олеснителна околност за да го осуди обвинетиот на условна казна затвор во траење од 2-две години која казна нема да се изврши доколку обвинетиот во временски период од 5-пет години не стори ново кривично дело. Исто така, нема информации дали жртвата имала полномошник за време на нејзиниот престој во Прифатниот центар за странци, ниту информации дали имала полномошник во кривичната постапка со што не можеме да знаеме и дали била информирана за своите права.

Во една од пресудите, жртвата добила психолошка помош/медицинска помош за време на престојот во РСМ, а во останатите пресуди нема информација дали жртвите добиле психолошка/медицинска помош за време на нивниот престој.

Во три од пет пресуди, каде што оштетената/жртвата е странец, од моментот на кривичниот настан до донесувањето на пресудата е поминат период од 15-16 години и е изречена алтернативна мерка- условна осуда. Една од пресудите е донесена врз основа на признание на вина. Две од пресудите не содржат образложение, поради тоа што странките се откажале на правото на жалба и судот се повикува на членот 374 ст.9 од ЗКП, според кој пресудата не мора да содржи образложение, доколку странките се одрекуваат од правото на поднесување жалба.

5.11. Имиграциски притвор

Државите членки може да определат и имиграциски притвор на државјанин на трета земја кој е во постапка на враќање во друга земја со цел да се подготви процесот за враќање. Основите поради кои може да се определи имиграциски притвор за едно лице се: а) опасност од бегство и б) кога државјанинот на трета земја го одбегнува или спречува процесот на подготовка за враќање во друга држава. Притворот може да се определи со одлука донесена од страна на управно

²⁵⁰ Пресуда КОК број 67/15.

²⁵¹ Закон за странци, член 151 став 1.

²⁵² Закон за странци, член 151 став 5.

или судско тело во писмена форма и мора да содржи образложение. Во случајот кога е донесена од страна на управен орган, потребно е државите членки да обезбедат брза судска контрола на законитоста на притворањето или да му обезбедат на лицето да може да преземе правни дејствија преку кои ќе може да се изврши брза судска контрола на законитоста на лишувањето од слобода во најскоро можно време откако е притворено лицето. Во вакви случаи државите членки потребно е да го информираат лицето за таа можност. Лицата е потребно веднаш да се ослободат доколку се докаже дека лишувањето не е законско.²⁵³ Во секој случај имиграцискиот притвор треба да биде преиспитуван на одредени временски интервали по барање на лицето или по службена должност.²⁵⁴ Секое притворање треба да трае колку што е можно пократко, додека се подготвува процесот на присилно враќање, но државите членки во своите законодавства потребно е да го ограничат периодот на имиграциски притвор на не повеќе од 6 месеци.²⁵⁵ Само по исклучок траењето на имиграциониот притвор може да биде подолг од 6 месеци, но не смее да биде повеќе од 12 месеци и тоа во случаи кога има недоволна соработка од страна на третата земја во која треба да биде вратено лицето и кога има одложувања во однос на прибавување на документи.²⁵⁶ За дете може да се определи имиграциски притвор само како крајна мерка и само во најкраток временски период.²⁵⁷ Детето е потребно да има можност за рекреативни активности и игри адекватни за нивната возраст како и право на образование, независно од периодот на траење на имиграцискиот притвор.²⁵⁸ Во однос на **правото на безбедно сместување на жртвата**, би напоменале дека е несоодветно сместувањето на жртвите во Прифатен центар за странци дури и кога е тоа за краток временски период поради тоа што тоа е центар од затворен тип и е наменет за сместување на странци кои не е можно да се отстранат од територијата или за странци кои се во постапка за враќање.²⁵⁹ Согласно праксата во Прифатниот центар за странци се задржуваат странци кои се приведени во моментот додека патувале со криумчари на мигранти, па потоа се колективно сместени во центарот. Истите се задржани како сведоци во кривичните постапки против криумчарите на мигранти и од страна на надлежните од центарот им е кажано дека ќе бидат ослободени откако ќе дадат исказ пред надлежниот суд

²⁵³ Директива 2008/115/ЕЗ, член 15 став 2.

²⁵⁴ Директива 2008/115/ЕЗ, член 15 став 3.

²⁵⁵ Директива 2008/115/ЕЗ, член 15 став 5.

²⁵⁶ Директива 2008/115/ЕЗ, член 15 став 6.

²⁵⁷ Годишен извештај на Националната Комисија за борба против трговија со луѓе за 2018 и 2019 година и според Извештајот на МЗМП за имиграциски притвор за 2019 година, во просек 10 дена е просечно задржување на деца, најдолг период во кој е задржано дете во 2019 година е 12 дена.

²⁵⁸ Директива 2008/115/ЕЗ, член 17 став 1 и 3.

²⁵⁹ Закон за странци, член 159.

и покрај тоа што е нема закон кој дозволува задржување од ваков тип на сведоци.²⁶⁰ Дополнително, истиот не е соодветен за сместување на деца како и на ранливи групи на лица поради условите кои во голем дел се нехумани, ограничениот пристап на лицата до здравствени услуги и правна помош како и поради ризикот од присилно враќање во нивната земја на потекло. Според тоа, со сместување на жртвите во овој центар не може да се оствари целта на мерката период на закрепнување и рефлексija поради тоа што жртвата нема да ја добие соодветната помош и заштита во закрепнувањето, а во никој случај жртвата нема да се чувствува безбедна и заштитена поради лицата веќе задржани во центарот. И покрај препораките на меѓународните организации загрижувачки е што се уште во овој центар се задржуваат странци како сведоци, помеѓу кои и деца поради имиграциски причини.²⁶¹ Па така, во 2016 година во Прифатниот центар за странци биле задржани најмалку 438 лица, во 2017 година бројката е помала и задржани се најмалку 100 лица.²⁶² Во 2018 година е забележан повторен пораст при што се задржани најмалку 317 лица (од кои 37 лица од женски пол), а во 2019 година дури 319 лица (од кои 13 лица од женски пол), меѓу кои 33 лица се на возраст од 14 до 17 години.²⁶³ Позитивно е тоа што сите девет жртви на трговија со луѓе,²⁶⁴ вклучително и жртвата странец се сместени во Центарот за лица жртви на трговија со луѓе и жртви на сексуално насилство, на кои им е обезбедена помош и заштита. Сепак, во 2019 година, од идентификуваните жртви,²⁶⁵ повторно 2 биле сместени во Прифатниот центар за странци при што на 1 од странските жртви и е издадена дозвола за привремен престој,²⁶⁶ но нема информација дали сеуште останала да престојува во Прифатниот центар за странци. Останатите 4 жртви се сместени во Центарот за лица жртви на трговија со луѓе и жртви на сексуално насилство.²⁶⁷ Дополнителна причина за сериозна загриженост се и наодите дека

²⁶⁰ Годишен извештај на МЗМП за практиките на задржување на странци поради имиграциски причини https://myla.org.mk/wp-content/uploads/2018/04/MKD_MYLA-Annual-Immigration-Detention-Report-2017.pdf

²⁶¹ И покрај препораките на ГРЕТА за државата во согласност со најдобрите интереси на децата и Акцискиот план за заштита на деца бегалци и мигранти (2017-2019) на Советот на Европа да изнајдат алтернативи за притворањето на непридружуваните деца, се уште се сместуваат деца во Прифатниот Центар за странци.

²⁶² Годишен извештај на МЗМП за практиките на задржување на странци поради имиграциски причини за 2016 и 2017 година

²⁶³ Годишен извештај на Националната Комисија за борба против трговија со луѓе за 2018 и 2019 година

²⁶⁴ Види подетални податоци погоре во фуснота бр. 188.

²⁶⁵ Види подетални податоци погоре во фуснота бр. 188.

²⁶⁶ Во мај 2018 година усвоен е Законот за странци со кој се врши исполнување на препораките на ГРЕТА во однос на дозволата за привремен престој на жртвите на трговија со луѓе, периодот за опоравување и рефлексija и обезбедување повеќе права за жртвите.

²⁶⁷ Годишен извештај на МЗМП за практиките на задржување на странци поради имиграциски причини за 2016 и 2017 година

значителен број од задржаните лица освен тоа што не се информирани за правниот основ за задржување и не им е дадена можноста да го оспорат решението за задржување. Поради ограничениот пристап до правна помош,²⁶⁸ нема информации колку лица биле присилно вратени во земјата на потекло или во друга земја и дали им се почитувани нивните законски права во однос на добивање на решение, право на оспорување на решението, право на преведувач итн. Голема е веројатноста поради непостоење на соодветни механизми за идентификација на индивидуалните потреби на мигрантите, голем дел од овие лица да биле и жртви на трговија со луѓе.

5.12. ЖТЛ во постапката за азил

На ЖТЛ треба да им се гарантира и правото на азил и да им се обезбеди пристап до фер и ефикасна постапката за азил. Притоа, на жртвите е потребно да им се обезбеди можност да поднесат барање за азил во било која фаза, во периодот на рефлексива или подоцна кога веќе добиле дозвола за привремен престој. Понатаму, истите тие би се третирале како баратели на азил и за нив ќе важат одредбите од Законот за меѓународна и привремена заштита со посебен фокус на одредбите кои гарантираат заштита на ранливите групи на лица во кои се споменати и ЖТЛ.²⁶⁹ Во однос на поднесувањето на барањето за азил, жртвите тоа можат да го направат во Прифатниот центар за странци доколку се сместени таму. Жртвите кои се сместени во Центарот за жртви на трговија со луѓе и сексуално насилство, имаат можност да поднесат барање за азил директно до Секторот за азил.²⁷⁰ Во оваа смисла, исклучително е важно правото на правна помош на жртвите во однос на постапката за азил, што за жртвите е ограничено доколку се сместени во Прифатниот центар за странци.²⁷¹ Во однос на постапката за азил и одлучувањето по барањето ќе се применуваат одредбите кои што важат за сите баратели на азил, при што по барањето од страна на Секторот за азил ќе се поведе редовна постапка,²⁷² за што секторот е должен да донесе одлука во рок

²⁶⁸ Од почетокот на 2019 година МЗМП нема пристап до Прифатниот центар за странци.

²⁶⁹ Закон за меѓународна и привремена заштита, Службен весник на РСМ, бр. 64/2018, член 35.

²⁷⁰ Закон за меѓународна и привремена заштита, член 26 став 4.

²⁷¹ Лицата задржани во центарот се соочуваа со пречки во пристапот до постапката за азил. На дел од задржаните лица им било оневозможено да поднесат барање за азил пред да дадат изјава пред суд како сведоци во кривичната постапка против криумчарите на мигранти. Во текот на 2016 година МЗМП идентификувало 135 случаи во кои барањето за азил не било регистрирано веднаш согласно законските прописи, додека во 2017 година регистрирани се 17 вакви случаи. Со одбивањето на полицијата да овозможи пристап до постапката за азил се оневозможува лицата да ги добијат правата што им следуваат согласно законот, со што се зголемува нивната ранливост, Извештај за трговија со луѓе и криумчарење на мигранти во Северна Македонија, МЗМП, мај 2019.

²⁷² Закон за меѓународна и привремена заштита, член 38.

од шест месеци од денот на поднесувањето на барањето. Наведено е дека итна постапка се спроведува кога барањето за признавање на право на азил е недопуштено или очигледно неосновано. Изречно е наведено дека нема да се поведе итна постапка кога барањето е поднесено од малолетно лице без придружба и лице со пречки во менталниот развој, како и лица за кои има докази или сериозни индикации дека биле изложени на мачење, силување или други тешки форми на психолошко, физичко или сексуално насилство. Оттука произлегува дека жртвите на трговија со луѓе се исклучени од оваа постапка и во секој случај жртвата е потребно да биде сослушана од страна на Секторот за азил во однос на основите поради кои е поднесено барањето.

Притоа, неопходно е при оценка на барањето за признавање на право на азил да се имаат предвид посебните облици на прогонување специфични за жртвите на трговија со луѓе.²⁷³ Во врска со Конвенцијата за правата на бегалците од 1951 и Протоколот од 1967, врбувањето на жени и деца со користење на сила, измама или закана поради присилна проституција или сексуална експлоатација е форма на родово насилство, што може да претставува прогон.²⁷⁴ Сепак, за секоја жртва индивидуално е потребно да се испитаат причините за барањето за азил во однос на тоа дали кај жртвата постои оправдан страв од прогон и дека со нејзиното враќање во земјата на потекло постојат ризици за нејзиниот живот. Со враќањето на жртвата може да постои опасност од ревиктимизација, односно повторно да биде вклучена во трговија доколку биде вратена во земјата од која избегала или во земјата каде била експлоатирана. На пример, соработката на жртвата со надлежните органи во земјата на азил во истрагите може да предизвика ризик по нејзиниот живот од трговците со луѓе по враќањето, особено ако трговијата со луѓе е извршена од меѓународни мрежи за ТЛ. Покрај тоа, жртвата, исто така со враќањето може да се соочи со дискриминација или казнување од страна на семејството или локалната заедница или во некои случаи, во зависност од земјата и од надлежните органи. Ваквиот третман особено треба да се земи во предвид за жртвите на сексуална експлоатација. Исто така во некои случаи, степенот на дискриминација или видот на казнување може да се со толку силен интензитет и да се искачат на ниво на прогон, особено ако се поврзат со траумата на жртвата претрпена како резултат на процесот на ТЛ.²⁷⁵

²⁷³ Закон за меѓународна и привремена заштита, член 35 став 5

²⁷⁴ Упатства на УХНЦР за постапување со жртви на трговија со луѓе во постапките за азил, параграф број 19, <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/443b626b2.pdf>.

²⁷⁵ Упатства на УХНЦР за постапување со жртви на трговија со луѓе во постапките за азил <http://www.unhcr.org/publ/PUBL/443b626b2.pdf>

5.13. Имотно-правно побарување

Со Директивата на ЕУ за борба со трговија со луѓе е предвидено дека државите членки е потребно да осигураат дека одредбите во националното законодавство предвидуваат за жртвата пристап до правна помош во најбрз рок, а со тоа и советување во однос на можноста да побара надомест на штета.²⁷⁶ Земјите-членки е потребно да им обезбедат на ЖТП пристап до воспоставените државни шеми на обештетување.²⁷⁷ Жртвите имаат право во текот на кривичната постапка во разумен рок да добијат одлука за надоместок на штета од сторителот, освен кога националното законодавство предвидува таквата одлука да се донесе во некоја друга постапка.²⁷⁸ Воедно, Директивата им налага на државите да применуваат мерки за поттикнување на сторителите да им обезбедат соодветен надоместок на жртвите.²⁷⁹ Директивата не содржи одредби за обештетување кое е потребно да го направи државата, за да се заштити жртвата во ситуации кога сторителот нема доволно средства за да исплати штета. Сепак, Директивата им налага на државите членки да воспостават проактивна улога и да и доделат надомест на жртвата во рана фаза кој подоцна ќе го бараат од страна на сторителот.²⁸⁰ Директивата за компензација на жртвите содржи одредби за прекугранична соработка преку кои ќе се олесни пристапот на жртвите до компензација со тоа што се отвара можност жртвата да добие компензација во друга држава надвор од онаа каде е извршено кривичното дело.²⁸¹

Во **националното законодавство** е предвидено дека жртвата на кривично дело има право да учествува во кривичната постапка како оштетен со приклучување кон кривичниот прогон или за остварување на имотно-правното барање за штета.²⁸² Барањето може да се поднесе најдоцна до завршувањето на главната расправа пред првостепениот суд и може да се однесува на надоместок на штета на враќање предмети,²⁸³ со тоа што потребно е да се наведе и висината и видот (материјална или нематеријална) на штетата која се бара и да поднесат докази.²⁸⁴ Жртвата во барањето е потребно да наведе дали остварила надоместок или поднела барање согласно со членот 53 став (1) од ЗКП.²⁸⁵ За имотно-правното барање одлучува судот со пресудата со која обвинетиот се огласува за виновен.

²⁷⁶ Директива 2011/36/EU, член 12 став 2 и член 15 став 2.

²⁷⁷ Директива 2011/36/EU, член 9 став 1 а.

²⁷⁸ Директива 2012/29/EU, член 16.

²⁷⁹ Директива 2012/29/EU, член 16.

²⁸⁰ European Commission – DG Justice, DG Justice Guidance Document related to the transposition and implementation of Directive 2012/29/EU ..., December 2013, Коментар на член 16.

²⁸¹ Директива 2004/80/EЗ на Европскиот парламент и на Советот од 29 април 2004 година за компензација на жртви на кривични дела.

²⁸² ЗКП, чл. 53.

²⁸³ ЗКП, чл. 53 ст. 1(1) и член 110 став 2.

²⁸⁴ ЗКП, чл. 53 ст. 1(1) и член 112.

²⁸⁵ ЗКП, чл. 53 ст. 1(1) и член 111 став 2.

Судот одлучува целосно за имотно-правното барање или делумно, а за преостанатиот износ на имотно-правното барање го упатува оштетениот да го остварува во спор. Доколку доказите во кривичната постапка не даваат доволна основа за целосно или делумно пресудување на имотно-правното барање, а за нивно дополнително обезбедување постои опасност од неоправдано одолжување на кривичната постапка, судот ќе го упати оштетениот имотно-правното барање да го остварува во спор. Кога судот ќе донесе пресуда со која обвинетиот се ослободува од обвинението или со која се одбива обвинението или кога со решение ќе ја запре кривичната постапка, ќе го упати оштетениот дека може имотно-правното барање да го остварува во спор.²⁸⁶ ЗКП нагласува дека имотно-правно барање што настанало поради извршување на кривично дело ќе се расправи ако со тоа значително не би се одолжувала оваа постапка.

Во постапки што се водат спрема дете во судир со законот, предвидена е посебна постапка за помирување која ја посредува ЦСР и со тоа има можност за оштетениот да добие обесштетување доколку се постигне спогодба.²⁸⁷ При условно прекинување на постапката судот може детето да го осуди на исполнување на имотно-правното барање на оштетениот во согласност со одредбите од ЗКП, но само ако на детето му изрекол казна или алтернативна мерка.²⁸⁸ Кога судот на детето му определило воспитна мерка со засилен надзор, може да му изречена посебна обврска за надоместување на штетата.²⁸⁹ Оштетениот во постапката спрема деца е обезбеден и во случај кога јавниот обвинител ќе достави предлог до советот за деца за изрекување на санкција без спроведување на подготвителна постапка. Ако ваквиот предлог биде прифатлив за детето и неговиот бранител, со таа одлука мора да решено и за имотно-правното барање на оштетениот, кој само во тој дел има право на жалба до повисокиот суд.²⁹⁰ Во прекршочна постапка према дете во ризик судот со решението за изрекување воспитна мерка го задолжува детето и да го исполни утврденото имотно-правно барање на оштетениот.²⁹¹

Во однос на одредбите кои се однесуваат на **формирање на државни фондови за обесштетување**, жртвата на кривично дело за кое е пропишана казна затвор од најмалку четири години има право на надоместок на материјална и нематеријална штета од државен фонд под услови и на начин пропишан со посебен закон, доколку надоместокот на штета не може да се обезбеди од осудениот.²⁹² Заради обесштетување на дете кое е жртва се издвојуваат средства во рамките на буџетот на МП.

²⁸⁶ ЗКП, чл. 53 ст. 1(1) и Член 114.

²⁸⁷ ЗПД, член 30.

²⁸⁸ ЗПД, член 63.

²⁸⁹ ЗПД, член 44.

²⁹⁰ ЗПД, член 111.

²⁹¹ ЗПД, член 143.

²⁹² ЗКП, член 53 став 3 алинеа 2.

Ова право жртвата нема можност да го оствари, бидејќи недостасува соодветна правна рамка.²⁹³ Имплементацијата на Стратегијата за реформа на правосудниот сектор 2017-2022,²⁹⁴ придонесе кон средината на септември 2019 година да започне процес за изготвување на посебен Закон за исплата на паричен надоместок на жртви од кривични дела со насилство, којшто е сеуште во фаза на изработка,²⁹⁵ па од тие причини ќе биде претставен повеќе концепциски, одошто навлегување во детална анализа на членови од Предлог-законот. Целта на Предлог - законот е да обезбеди паричен надоместок на материјална и нематеријална штета на непосредната и посредната жртва на кривично дело со насилство како помош од страна на државата за нивното страдање. Притоа, предуслов за остварување на правото на надоместок е кривичното дело да е евидентирано или пријавено во полиција или во јавното обвинителство за што надлежните органи се должни да и издадат на жртвата соодветна исправа. Ќе се води сметка жртвата да нема право на надомест доколку тоа го остварила по друг основ (согласно Законот за облигационите односи). Предлог-законот предвидува основање Комисија како независно тело кое ќе биде надлежно да одлучува за правото и висината на надоместокот во зависност од сложеноста на случаите. Особено е важно што интенцијата на Предлог-законот е жртвата да добие надомест на штета во најрана фаза, пред да биде правосилно завршена постапката, а само по исклучок, ако основот за остварување на надоместокот и висината на надоместокот не можат да се утврдат без факти и околности кои ќе се утврдат во правосилно завршена кривична постапка, одлуката би се донесувала најдоцна во рок од три месеци од денот на правосилноста на одлуката во кривичната постапка. Со исплатата на жртвата, државата ќе го задржи правото да бара регрес од сторителот или од жртвата доколку се утврди дека надоместот е неосновано стекнат.

Во анализата на Отворена Порта е направена проценка за тоа колку би требало да изнесува висината на државниот фонд за обештетување на жртвите на кривични дела како и индиректните жртви на годишно ниво, при што се земено предвид податоците на Државниот завод за статистика за последните пет години.²⁹⁶ Сепак

²⁹³ Властите треба да обезбедат ефективен пристап до обештетување, вклучително и преку воведување на Државна програма за обештетување, ГРЕТА, Втор круг на оценка, 2018.

²⁹⁴ Текстот на Стратегијата и Акцискиот план се достапни на следнава адреса: [https://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Strategija %20i%20akciski%20 plan_MK-web.pdf](https://www.pravda.gov.mk/Upload/Documents/Strategija%20i%20akciski%20plan_MK-web.pdf).

²⁹⁵ Достапни податоци на: https://ener.gov.mk/Default.aspx?item=pub_regulation&sub-item=view_reg_detail&itemid=54834

²⁹⁶ Обештетување на жртвите на насилнички криминалитет во Република Македонија: Колку ќе чини формирањето на државниот фонд? Изготвено од Отворена Порта, Скопје, март 2016, <http://lastrada.org.mk/wp-content/uploads/2019/04/D0%90%D0%B-D0%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B0-%D0%B4%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B5%D0%BD-%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4-.pdf>,

разгледувана е ситуација кога сите жртви би побарале и добиле надоместок на штета од државата без да бидат земени во предвид и со регресните барање кон сторителот или жртвите кои неосновано се стекнале со надомест на штета ако тоа произлезе од кривичната постапка. Во вториот дел од анализата се разгледани предлози за начинот како би се финансирал овој државен фонд и можните извори на средства од централниот буџет кои можат да се алоцираат при поставувањето на моделот за финансирање на Државниот фонд како и преглед на постоечки модели на финансирање на Државните фондови во други земји од светот. Во предлог законот недостигаат одредби кои се однесуваат на начинот на финансирање на државниот фонд, но потребно е да се воспостави шема на прибирање на фондови која нема многу да се разликува на годишно ниво и ќе обезбеди непречено функционирање и спроведување на програмата за надоместување на жртвите. Со тоа државниот фондот би се финансирал од: средствата во буџетот кои доаѓаат од наплата на средствата од сторители на кривични дела²⁹⁷ и средства преку наплата на јавни приходи²⁹⁸, односно изворни приходи кои ќе овозможат одржливост и постојаност на приходите за непречено функционирање и финансирање на фондот.

Податоците се изготвени во 3 сценарија според лицата осудени за насилни кривични дела, но наведено е дека има недостаток во податоците на Државниот Завод на статистика во однос на посебно водење на регистар за одделни кривични дела. Пресметките за тоа колкав би бил државниот фонд се направени 1) според судската практика, доколку се земе просек на одлучување на надомест за жртва на трговија со луѓе од 400.000 ден тогаш проценките се дека би биле потребни вкупно **794.560.000,00** денари на годишно (доколку се земат во просек - 1986.4 осудени лица на годишно ниво; 2) според пазарните цени кое се однесува и на индиректните жртви би биле потребни вкупно **2.190.395.100,00** денари на годишно ниво; 3) според просечните износи досудувани во Хрватска, за обесштетување на директните и индиректните жртви во РСМ би биле потребни вкупно **4.578.305.940,76 ден**, а според просечните износи досудувани во Словенија, за обесштетување на директните и индиректните жртви во РСМ би биле потребни вкупно **14.426.660.785,63** ден. Сепак претпоставката во оваа анализа е дека на годишно ниво сите жртви би побарале обештетување.

²⁹⁷ Агенцијата за управување со одземен имот- Во периодот од 2011 до 2015 година, Агенцијата на годишно ниво располага со буџет во просечен износ од **15.057.998 денари**. Во периодот од 2011 до 2015 година, во буџетот на РМ, на приходна шифра 722113 (наплата на глоби за кривични дела) се остварени вкупно 207.989.078 денари или пак 3.381.936 евра. Овие приходи се слеваат директно во централниот буџет на РМ и во просек на годишно ниво изнесуваат **41.597.816 денари или 676.387 евра.**, Обесштетување на жртвите на насилнички криминалитет во Република Македонија: Колку ќе чини формирањето на државниот фонд? Изготвено од Отворена Порта, Скопје, март 2016.

²⁹⁸ Во периодот од 2011 до 2015 година, на годишно ниво, во централниот буџет на Р. Македонија на име даночни, неданочни и капитални приходи во просек се прибирани **96.09 милијарди денари**. Обесштетување на жртвите на насилнички криминалитет во Република Македонија: Колку ќе чини формирањето на државниот фонд? Изготвено од Отворена Порта, Скопје, март 2016.

Право на обесштетување на дете жртва се остварува врз основа на ЗПД. Имено, детето за кое со правосилна судска одлука е утврдено дека е жртва и на кое му е признато имотно-правно побарување, има право на обесштетување од државен фонд кога не може да се изврши од имотот на сторителот на кривичното дело или и кога од правосилноста на одлуката за имотно-правното побарување изминале повеќе од шест месеци.²⁹⁹ Конечното решение за исплата на обесштетувањето судот го доставува до МП кое ја извршува исплатата.³⁰⁰ И овој државен фонд не ги оствари очекувањата во однос на навремено обесштетување на децата жртви. Министерот за правда, по претходно прибавено мислење од Државниот совет за превенција на детско престапништво, донесува годишна програма со која ги планира изворите и начинот на трошење на средствата. Средствата од програмата за обесштетување на деца изнесуваа само 500.000 денари на годишно ниво до 2018 година,³⁰¹ а за 2019 година беа предвидени 1.000.000 денари.³⁰² Според достапните податоци од Годишните извештаи на Државниот совет за превенција на детско престапништво,³⁰³ може да се забележи дека во 2015 немало ниту едно решение за обесштетување за дете жртва, во 2016 биле донесени решенија за обесштетување на 12 деца, во 2017 биле донесени решенија за обесштетување на 9 деца (Основен суд во Штип) и во 2018 година биле донесени решенија за обесштетување на 4 деца (Основен суд во Кочани). Недостасува податок дали и колку деца го добиле обесштетувањето од МП по основ на вака донесените решенија.

✓ Судска пракса

Во однос на имотно-правните побарувања, од вкупниот број на пресуди во кривичните предмети само за 3 од оштетените со првостепената пресуда им е досудена нематеријална штета. Износот на надомест на штета кај сите е ист и изнесува 400.000 денари. Во 7 првостепени пресуди оштетените се упатени да го остварат имотно правното побарување во спор, а во 7 првостепени пресуди не е воопшто предјавено имотно-правно побарување. Во 2 од пресудите имотно-правно побарување воопшто не е споменато. Сите пресуди за имотно-правно побарување се во кривична постапка. Во однос на жртвите кои се упатени да го остваруваат своето имотно-побарување во спор, од страна на граѓанските судови не се

²⁹⁹ ЗПД, член 152.

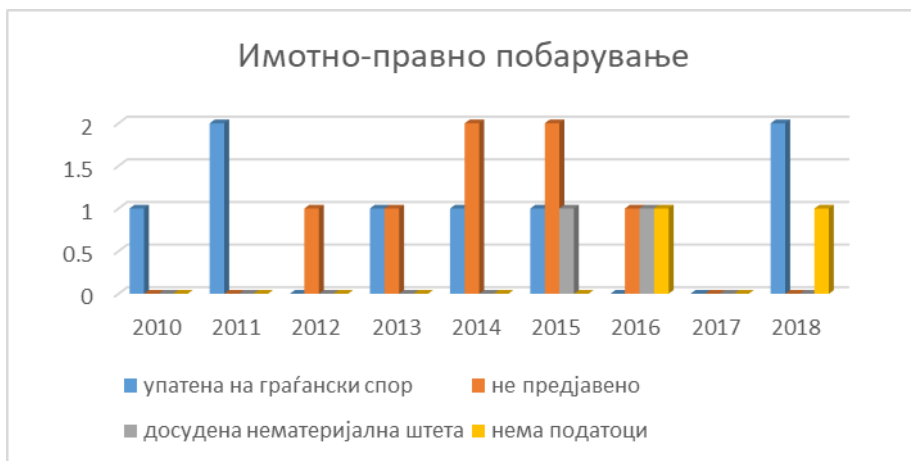
³⁰⁰ ЗПД, член 151.

³⁰¹ Програма за обесштетување на дете кое е жртва или е оштетено со дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело на насилство и на други акти на индивидуално или групно насилство, за 2018 година, Службен весник на РСМ, бр. 25/2018.

³⁰² Во Стратешкиот план на Министерството за правда 2019–2021 година (7 август 2019 година) за обесштетување на дете жртва на насилство во 2019 година се предвидени 1.000.000 денари. Достапен на следната адреса <https://www.pravda.gov.mk/toc1/1734>

³⁰³ <http://dspdp.com.mk/>.

добиени пресуди каде е досуден надомест на штета на жртва во кривично дело Трговија со луѓе. Националните власти посочија дека ниту една ЖТЛ не поднела барање за обесштетување во текот на извештајниот период³⁰⁴

Графички приказ број 12

И покрај донесените пресуди, нема ниту една пресуда која е извршена со што жртвата добила надомест. Најчести пречки при извршувањето на правосилната пресуда за остварување на обесштетувањето се: немање недвижен имот, немање движен имот, немање хартии од вредност, немање трансакциска сметка на име на трговецот и немање средства да се плати извршна постапка. Дополнително, имотот на сторителите не се осмелува никој да го купи поради закани од самите сопственици како и од авторитетот/угледот кој го имаат во местото на живеење.³⁰⁵

5.14. Граѓанска постапка

Надоместот на материјална и нематеријална штета во граѓанска постапка ЖТЛ може да го оствари со поднесување на тужба за надомест на материјална и нематеријална штета до стварно и месно надлежен суд. За судење за надомест на штета на жртви на трговија со луѓе месно надлежен е судот на чие подрачје тужениот има живеалиште. Тужбата за надомест на материјална и нематеријална штета може да биде поднесена лично од жртвата на трговија со луѓе или преку

³⁰⁴ ГРЕТА, Втор круг на оцена, 2018, пасус 137.

³⁰⁵ А. Трајковска/В. Стаменкова – Трајкова, Анализа на правото на компензација и усвоените политики за компензација за жртвите од трговија со луѓе во Македонија, Здружение за акција против насилство и трговија со луѓе - Отворена порта - Ла Страда, Скопје, октомври, 2014 година, страна 27, <https://www.astra.rs/wp-content/uploads/2017/11/Analiza.pdf>.

полномошник. Странките во текот на целата постапка пред парничниот суд можат да склучат порамнување за предметот на спорот (судско порамнување). Судот во текот на постапката ќе им укаже на странките на можноста за судско порамнување и ќе им помогне да склучат порамнување.³⁰⁶ Доколку постапката завршила со судско порамнување, секоја странка ги поднесува своите трошоци, ако во порамнувањето поинаку не е договорено.³⁰⁷ Тужбата треба да содржи определено барање во поглед на главната работа, и да биде определен видот и износот на надомест на штета кој се бара од жртвата како тужител, факти врз кои се заснова барањето, докази со кои се утврдуваат овие факти, како и други податоци што мора да ги има секој поднесок.³⁰⁸ Странките се должни најдоцна на подготвителното рочиште да ги изнесат сите факти и докази врз кои ги засноваат своите наводи што значи и наодите од вештачењата (увид во вештачење од невролог, увид во вештачење од невропсихијатар, увид во вештачење од ортопед-хирург), како и други докази како распит на странките во својство на сведетели, распит на сведетели, увид во медицинска документација итн., кои имаат намера да ги употребат како доказ во постапката.³⁰⁹ Жртвата како и тужениот може да изнесува нови факти и да предлага нови докази на првото или на кое било од наредните рочишта на главната расправа, само ако сторат веројатно дека без своја вина не била во можност да ги изнесе, односно да ги предложи во дотогашниот тек на постапката.³¹⁰ Во однос на главната расправа, по правило е јавна, но може судот да ја исклучи јавноста за целата главна расправа или за еден нејзин дел, ако тоа го бараат причините на моралот.³¹¹ Секоја странка претходно сама ги поднесува трошоците што ги предизвикала со своето дејствие и судот нема да постапува по тужба ниту да преземе друго дејствие за кое не е платена судската такса.³¹² По правило, доколку жртвата како тужител, во целост ја загуби парницата е должна на противната странка да ги надомести трошоците.³¹³ Постојат одредби кои предвидуваат можност судот да ја ослободи од плаќање на трошоците на постапката странката која според својата општа имотна состојба не е во можност да ги поднесува овие трошоци без штета за својата нужна издршка и нужната издршка на своето семејство. Ослободувањето од плаќање на трошоците на постапката опфаќа ослободување од плаќање на такси и ослободување од полагање на аванс за трошоците на сведоците, вештаците, за увид и за судските огласи.³¹⁴

³⁰⁶ Закон за парничната постапка, Службен весник на Република Македонија“ број 79/2005, 110/2008, 83/2009, 116/2010 и 124/2015 (во натамошниот текст: ЗПП), член 307.

³⁰⁷ ЗПП, член 153.

³⁰⁸ ЗПП, членови 176 и 98.

³⁰⁹ ЗПП, член 271 став 2.

³¹⁰ ЗПП, член 248.

³¹¹ ЗПП, член 293.

³¹² ЗПП, член 146.

³¹³ ЗПП, член 148.

³¹⁴ ЗПП, член 163.

Од друга страна ослободување на трошоци во граѓанска постапка предвидува и ЗБПП 2019 за лице кое има потреба од стручна правна помош од адвокат за конкретна правна работа и кое не е во можност да ги плати трошоците на постапката заради неговата финансиска состојба и чие барање е оправдано.³¹⁵ По исклучок, секундарна правна помош може да се одобри без да се утврди финансиската состојба на барателот и членовите на неговото семејство доколку: барателот е сместен во установа за социјална заштита со решение на ЦСР.³¹⁶ Со потврдата со која се одобрува секундарна правна помош: се овластува назначениот адвокат за давање на секундарна правна помош; се ослободува корисникот од судски такси и трошоци поврзани со постапката пред суд согласно закон; се ослободува корисникот од трошоците за вештачењето; и се ослободува корисникот од административни такси.³¹⁷ Трошоците за обезбедувањето на секундарна правна помош согласно постапките предвидени со овој закон се обезбедуваат од средствата на Буџетот на МП. Доколку жртвата како корисник на секундарна правна помош успее во спорот и судот ја задолжи спротивната страна да ги надомести трошоците на постапката во тој случај судот во изреката на судската одлука ќе ја задолжи спротивната странка износот на трошоците на постапката да ги уплати на сметката на Буџетот на РСМ. И во ЗПП е предвидено дека таксите и трошоците исплатени од средствата на судот, како и фактичките издатоци и наградата на назначениот полномошник, претставуваат дел од парничните трошоци. За надоместокот на овие трошоци од страна на противникот на жртвата која е ослободена од плаќање на трошоците на постапката судот може да му наложи да ги надомести трошоците од кои жртвата е ослободена.³¹⁸ И покрај тоа што сепак има позитивни одредби кој предвидуваат ослободување од жртвата од многу трошоци во постапката, сепак станува збор за долга постапка која согласно проценките доколку ги земеме предвид законски предвидените рокови за преземање на процесни дејствија во оваа постапка (најдолгите рокови), тогаш можеме да заклучиме дека на жртвата ќе ѝ треба приближно една година и три месеци (451 дена) за добивање на правосилна извршна пресуда. Ова под услов главната расправа да се одржи само на едно рочиште.³¹⁹ Дополнително неопходното присуство на сторителот во судницата и доказната постапка која значи повторно навраќање кон кривично правниот настан ја одвраќа жртвата од остварување на ова нејзино право.³²⁰

³¹⁵ ЗБПП 2019, член 13.

³¹⁶ Центарот за лица жртви на трговија со луѓе и сексуална експлоатација е установа за социјална заштита, ЗБПП 2019, член 20.

³¹⁷ ЗБПП 2019, член 13.

³¹⁸ ЗПП, членовите 176 и 168

³¹⁹ А. Трајковска/В. Стаменкова – Трајкова, Анализа, страна 20.

³²⁰ Според извештајот на ГРЕТА, Втор круг на оценка, 2018, националните власти посочиле дека ниту една жртва на ТЛ не поднела барање за обесштетување во текот на извештајниот период, пасус 137.

5.15. Конфискација на имот и имотна корист

Во однос на конфискацијата на имот, нашата земја ги има ратификувано меѓународните конвенции, а дополнително има направено и усогласувања на домашните закони со многу од директивите на ЕУ, кои се однесуваат на оваа област.³²¹ Во националното законодавство конфискацијата е дефинирана со КЗ, каде воедно се определени и условите за нејзино изрекување, додека пак постапката за конфискација на имот и имотна корист е уредена со ЗКП, која е дополнета и со Законот за управување со конфискуван имот, имотна корист и одземени предмети во кривична и прекршочна постапка,³²² кој закон воедно ја доуредува институционалната рамка. Во КЗ конфискацијата е определена како посебна мерка со која согласно законските услови присилно се одзема непосредната и посредната имотна корист која е стекната со извршување на кривично дело.³²³ Со КЗ е предвидена и посебна одредба за проширена конфискација која се однесува на кривични дела за кои е предвидена казна од најмалку четири години. Според тоа за кривичното дело Трговија со луѓе, законот предвидува од сторителот на кривично дело да се конфискува имотот стекнат во временски период пред осудата што судот го определува според околностите на случајот, но не подолг од пет години пред сторувањето на делото, кога врз основа на сите околности судот основано е уверен дека имотот ги надминува законските приходи на сторителот и потекнува од такво дело.³²⁴ Товарот за докажување дека имотот е стекнат по законски пат за овие кривични дела е кај сторителот, кој доколку не го докаже тоа, имотот ќе му биде одземен. Од друга страна и јавниот обвинител е должен да прибира и предлага докази кои се потребни за утврдување на висината на износот на имотот и имотната корист прибавени со кривичното дело за што на располагање го има и овластувањето да бара соодветни податоци од државни органи, финансиски институции, правни и физички лица. Ако на жртвата како оштетена во кривичната постапка и е досудено имотно-правно барање, судот ќе изрече конфискација на имотната корист доколку тоа го преминува износот на ова барање.³²⁵ За жртвата како оштетена во кривичната постапка која во однос на своето имотно-правно барање е упатена на спор може да бара да се намира од износот на конфискуваната вредност, ако поведе спор во рок од шест месеци од денот на правосилноста на одлуката со која е упатена на спор и ако во рок од три месеци од денот на правосилноста на одлуката со која е утврдено нејзиното

³²¹ Поважна во овој дел е Рамковната одлука на Советот на Европската Унија 2005/212/ЈХА за Конфискација на приход, средства и имот поврзан со криминал.

³²² Закон за управување со конфискуван имот, имотна корист и одземени предмети во кривична и прекршочна постапка, Службен весник на РСМ, бр. 98/2008, 145/2010, 104/2013, 187/2013, 43/2014, 160/2014, 97/2015, 148/2015 и 64/2018.

³²³ КЗ, членови 97-100.

³²⁴ КЗ, член 98-а.

³²⁵ КЗ, член 98-а ја регулира и проширената конфискација, со измените од 2009 година.

барање побара намирување на конфискуваната вредност.³²⁶ Со КЗ е утврдено дека никој не може да ги задржи или присвои предметите што настанале од извршување на кривичното дело, како и предметите што биле наменети или се употребени за извршување на кривичното дело. Тие ќе бидат одземени со судска одлука доколку постои опасност повторно да бидат употребени за извршување на кривично дело.³²⁷ Конфискацијата на имот и имотна корист се извршува во рок од 30 дена по правосилноста на пресудата. Извршувањето се спроведува над имотот и имотната корист определени со судската одлука, а ако тоа делумно или целосно не е можно, извршувањето се спроведува од преостанатиот имот на лицето на кое му е изречена таквата мерка. Приговор на извршноста не е дозволен, а присилното извршување ќе се запре само ако лицето доброволно го врати имотот или ја плати висината на имотната корист на сметката на судот. Банките и другите финансиски институции каде што е сметката врз која се извршува оваа мерка, се должни да ја извршат без никакво одлагање и да спречат евентуално пренесување или финансиски трансакции.³²⁸ Во ЗКП е регулирана и **Посебна постапка за конфискација на имот и имотна корист и одземање на предмети** којашто се спроведува кога се исполнети условите за конфискација на имот, имотна корист и одземање на предмети од КЗ, по предлог на јавниот обвинител, а во случаи кога постојат фактички или правни пречки за водење на кривична постапка против сторител на кривично дело.³²⁹

И покрај високиот број на осудителни пресуди, постои мал број изречени мерки конфискација. Според податоците на Основниот кривичен суд Скопје, во периодот од 2015 година до октомври 2019 година биле изречени само 9 неправосилни и 35 правосилни пресуди со кои е изречена конфискацијата, или во просек на годишно ниво се изречени 10 мерки. Сепак, охрабрувачки е што според податоците добиени од Државниот завод за статистика и Основниот кривичен суд Скопје, примената на конфискацијата на имот се зголемува, а особено со промената на моделот на кривичната постапка во декември 2013 година и предвидувањето на надлежноста на јавното обвинителство да ја води истрагата. Во рамки на изречените мерки конфискација од одделението за гонење организиран криминал и корупција при Основниот кривичен суд Скопје, 11 се во врска со кривичното дело „Злосторничко здружување“, 4 за кривичното дело „Перење на пари“, 3 за кривичното дело „Злоупотреба на службената положба и овластување“, како и по 1 изречена мерка во врска со кривично дело „Неовластено производство и пуштање во промет на наркотични дроги, психотропни супстанции и прекурсори“ и „Трговија со малолетно лице“.³³⁰ Сепак, иако анализата се однесува на истиот период овие

³²⁶ КЗ, член 99.

³²⁷ КЗ, член 100-а.

³²⁸ ЗКП, член 541.

³²⁹ ЗКП, член 540.

³³⁰ Конфискација на имот во судските постапки поврзани со конфискација, ноември 2019, Коалиција сите за правично судење

податоци не се поклопуваат со информацијата дадена на ГРЕТА од страна на националните власти дека со 2 пресуди се наложило конфискување на кривично стекнатиот имот (во 2015 година), а пак со 4 пресуди се наложило конфискување на средствата за извршување на кривичното дело (3 во 2015 година и 1 во 2014 година).³³¹ Во извештаите, пак, на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе и криумчарење на мигранти наведено е дека не е донесена пресуда што резултира со затварање на бизнис што се користел за извршување на трговија со луѓе ни во 2018 ни во 2019 година.³³² Во 2019 не е донесена пресуда за конфискација на имот или парични средства.³³³

✓ Судска пракса

Од 19 пресуди, само во 6 пресуди судот изрекол мерка за одземање на предмети или конфискација на имот. Притоа во 6 пресуди судот постапил врз основа на член 418-г Трговија со дете, според кој недвижностите искористени и предметите и превозните средства употребени за извршување на делото се одземаат. Во една пресуда судот наведува дека освен по член 418-г – Трговија со дете, постапил и според член 97 од КЗ и од обвинетата се конфискува имотна корист прибавена од кривичното дело што се состои од пари и тоа девизи-евра во вкупен износ од 535 и денари во вкупен износ од 1.650,00. Според пресудите кои се предмет на обработка, во периодот од 2009 до 2019 година од сторителите се одземени: две моторни возила - Шевролет Авео и Рено, две недвижности – Угостителски објект и стан, осум мобилни телефони и еден лаптоп.

Според пресудата донесена во 2011 година одземени се женски кожни чевли, кафеави по боја, бр.39, нотес со натпис Бутик “Деликатес Гевгелија“, тефтер адресар со натпис “Полонија клуб Гевгелија“, сим картичка од Космофон бр...0475975 и едно патничко моторно возило „Шевролет Авео. Во конкретниот случај првостепениот суд од изведените докази утврдил дека обвинетиот В.Б. ја превезувал оштетената со предметното возило „Шевролет Авео“.³³⁴

Според пресудата донесена во 2012 година, согласно чл.97 од КЗ од обвинетата Кинка Бенчева Цокова СЕ КОНФИСКУВА ИМОТНАТА КОРИСТ прибавена со кривичното дело што се состои во пари и тоа девизи-евра во вкупен износ од 535 и денари во вкупен износ од 1.650,00. Согласно чл.418-а став 7 од КЗ, од обвинетата СЕ ОДЗЕМА еден мобилен телефон марка Самсунг со ИМЕИ 352080/03/442552/6 и сим картичка од ВИП 893890321016234343 4 и еден

³³¹ ГРЕТА, Втор круг на оценка, 2018, пасус 161

³³² Годишен извештај на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе и криумчарење на мигранти за 2018 година

³³³ Годишен извештај на Националната Комисија за борба со трговија со луѓе и криумчарење на мигранти за 2019 година

³³⁴ Пресуда 24/10 донесена 2011 година.

мобилен телефон марка Нокиа со ИМЕИ 354861/02/155765/4, како предмети употребени за извршување на кривичното дело.³³⁵

Според пресудата донесена во 2013 година, Согласно одредбите од чл.418-а ст.7 од КЗ, предметите употребени за извршување на делото и тоа: мобилен телефон марка Нокиа, сива боја со ИМЕИ 363076/02/068160/0, СИМ картичка од ОНЕ со сериски број 89389021103290399243 за телефон број 076/687-238; мемориска картичка Транскард Микро СД 2ГБ; мобилен телефон марка Самсунг, црна боја, со ИМЕИ 268435460006161978, одземени од обвинетиот Али Мемед, како и мобилниот телефон марка Самсунг црна боја, со ИМЕИ бр.358796/04/976268/6 со СИМ картичка од ОНЕ бр.89389021011290294787, за телефонски број 076/891-229 одземени од обвинетиот Сабри Идризи, СЕ ОДЗЕМААТ.³³⁶

Според пресудата донесена во 2016 година, Врз основа на чл. 418-г ст.7 од КЗ, од обвинетиот Арбен Емини СЕ ОДЗЕМА Угостителскиот објект Друштво за производство, трговија, угостителски услуги и туризам Белмондо 2000 ДООЕЛ увоз-извоз с. Добри дол општина Неготино-полошко, како недвижност искористена за извршување на делото, по правосилноста на пресудата³³⁷.

Според пресудата донесена во 2015 година, Согласно чл.418-г ст.7 од Кривичниот законик, се одзема недвижноста - станот лоциран на ул. во Г., како недвижност искористена за извршување на кривичното дело.³³⁸

Според пресудата донесена во 2019 година, согласно чл.418-г став 5 и ст.7 од Кривичниот законик, предметите што се употребени и биле наменети за извршување на кривичното дело и тоа Моторно возило Рено, приврзок, сообраќајна дозвола, клучеви, мобилен телефон Самсунг, картица, телефон Самсунг без сим картица, лап топ, полнач за лаптоп, мемориски стик итн. .. се одземаат.³³⁹

6. ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Од сето наведено може да изведат повеќе заклучоци и препораки, коишто поради поголема прегледност се структурирани според четири клучни аспекти, при што се одбегнуваше повторување на дел од согледувањата наведени во текстот на анализата.

³³⁵ Пресуда 14/11 донесена 2012 година.

³³⁶ Пресуда КОК број 75/12 донесена 2013.

³³⁷ Пресуда КОК број 14/13 донесена во 2015 година.

³³⁸ Пресуда КОК број 25/15 донесена во 2015 година.

³³⁹ Пресуда КОК број 35/15 донесена во 2019 година.

➤ **Усогласеност на домашното законодавство со меѓународни и европски документи:**

- Генерален заклучок е дека РСМ ги има ратификувано сите релевантни меѓународни и европски конвенции и документи коишто регулираат прашања поврзани со сузбивање на ТЛ спрема полнолетни ЖТЛ и спрема деца ЖТЛ;
- Потпишување и ратификување на Конвенцијата на Советот на Европа против тргувањето со човечки органи;
- Потпишување и ратификување на Протоколот од 2014 година на Конвенцијата на МОТ за принудна работа од 1930;
- Иако во дел домашното законодавство кореспондира со релевантни ЕУ директиви (2004/81/ЕС, 2008/115/ЕЗ, 2011/36/ЕУ, 2011/92/ЕУ, 2012/29/ЕУ), сепак потребно е нивно доследно транспонирање во соодветните домашни закони;
- Доследно исполнување на препораките содржани во извештаите на ГРЕТА од првиот и вториот круг на евалуација;
- Да се постапи по укажувањето на ГРЕТА којашто ја критикува измената кај кривичното дело Трговија со луѓе, член 418-а ст. 4 од КЗ, во однос на намалување на казната за службени лица од најмалку 8 на најмалку 5 години и да се врати претходното решение;
- Како позитивно е оценета заострената казнена политика кај делата поврзани со трговија со луѓе, воведување посебната клаузула за негонеење на ЖТЛ за дела сторени додека биле со статус ЖТЛ или дела поврзани со овој статус и прашалникот за подобра идентификација на ЖТЛ меѓу апликантите за виза;

➤ **Потреба за дополнување/усогласување на домашното законодавство:**

- Побрзо донесување на предлогот за измени и дополнување на ЗКП од 2018 година
- ЗКП да овозможува процесна заштита на преведувачите во текот на постапката со ЖТЛ,
- Постоене посебен основ во ЗКП за одржување доказно рочиште со цел да сведочат ЖТЛ, лица под меѓународна заштита и лица без државјанство
- Побрзо донесување на посебниот закон за обесштетување на жртвите од кривични дела на насилство

- Измени во казненото материјално и трудово законодавство со цел препознавање на трудова експлоатација во случај кога искористувајќи ја ранливоста на човекот или состојбата на зависност од лицето се бара да работи без надоместок или за надоместок што е очигледно непропорционален со извршената работа, кога неговото човечко достоинство се повредува поради условите за работа или просториите за престојување додека е работно ангажиран.
- Унапредување на трудовото законодавство со цел препознатливост на трудовата експлоатација како облик на дискриминација (поради социјално потекло и материјална положба) во контекст на условите за работа наспроти основното човеково достоинство
- Функционален систем за обесштетување на ЖТЛ
- Ефективен начин за навремено обезбедување преведувач за ЖТЛ странци
- Усогласување на одредбите на Законот за управување со движењето на предметите и Судскиот деловник во однос на објавување на пресуди каде што била исклучена јавноста

➤ **Аспекти поврзани со примената на определени постоечки одредби од домашното законодавство:**

- Зајакнување на механизмите за навремено и целосно информирање на ЖТЛ за нивните права и обезбедување ефективна правна помош;
- Загрижува фактот што голем дел од прибавените пресуди што беа предмет на оваа анализа, воопшто не беа анонимизирани и содржеа лични податоци за жртвата, дури и за детето – жртва, што е спротивно на меѓународните и домашните одредби за заштита на приватноста и идентитетот на жртвата и на детето жртва;
- Од анализата на пресудите може да се заклучи дека во практиката речиси воопшто не се користат посебните процесни мерки на заштита на децата ЖТЛ, чијашто цел е одбегнување на секундарната виктимизација;
- Одбегнување на случаи кога од детето ЖТЛ се земаат искази повеќепати во текот на постапувањето;
- Во дел од пресудите нема никакви информации за начинот на којшто се спровело сослушувањето на детето жртва;
- Во ниту една пресуда не е користена можноста детето-жртва да се испита со употреба на технички средства за пренос на слика и звук;

- Судовите треба да применуваат мерки со кои се одбегнува визуелен контакт помеѓу жртвата и обвинетиот, односно детето жртва да биде сослушано без присуство на обвинетиот
- При изборот на видот и одмерување на кривичната санкција, судови да водат сметка за препораката на ГРЕТА за изрекување ефективни, пропорционални и обесхрабрувачки санкции;
- Промена на исказот на ЖТЛ во текот на постапката е ирелевантно за утврдување на кривичната одговорност на трговците и одмерување соодветна кривична санкција, со што тие се демотивираат да влијаат на каков било начин врз ЖТЛ да отстапи од првично дадениот исказ пред јавниот обвинител. Во случај на промена на исказот судот треба дополнително да вложи напори за да утврди на што се должи таквата промена, дали на ЖТЛ и е потребна дополнителна заштита и сл., при што да се води сметка ЖТЛ да не биде изложена на секундарна виктимизација;
- Соодветна примена на одредбите за процесна и вонпроцесна заштита на ЖТЛ во зависност од околностите на случајот и опасноста што се заканува на ЖТЛ и нејзиното семејство
- Обжалените првостепени пресуди во дел биле преиначени во однос на кривичната санкција, при што биле изречени построги санкции по вид и времетраење, што укажува на потребата основните судови да водат сметка за отежителните околности при одмерување на видот и висината на кривичната санкција;
- Постои нефункционален систем за обесштетување на ЖТЛ;
- Почеста примена на мерката конфискација на имот и имотна корист којашто несомнено има одвраќачко влијание врз трговците со луѓе;
- Надоградба на АКМИС со цел да има евиденција за предметите по основ надомест на штета предизвикано со кривично дело Трговија со луѓе или Трговија со дете;

➤ **Претпоставки за поуспешно идентификување на ЖТЛ и соодветно постапување со нив**

- Да се унапреди координацијата и начинот за размена на податоци на национално ниво помеѓу различните тела надлежни за борба против ТЛ (ЦСР, МТСП, полиција, обвинителство, суд, трудов инспекторат);
- Основање посебни прифатилишта за сместување на деца ЖТЛ и на мажи ЖТЛ;

- Несоодветно е сместување на ЖТЛ во Прифатниот центар за странци;
- Постоене Центар на неевидентирани работници заради идентификување на случаи на трудова експлоатација;
- Зголемен број на мултидисциплинарни мобилни тимови на територијата на државата;
- Институционализирање на напредни обуки за судии, обвинители и полициски службеници за истраги, гонење и осудување за трговија со луѓе и со деца;
- Почетни и континуирани обуки со трудовите инспектори, судиите за прекршоци, граничната полиција, здравствените работници, обуки во однос на мажи ЖТЛ заради трудова експлоатација.

АНЕКС 1 - ПРЕГЛЕД НА ПРВОСТЕПЕНИ ПРЕСУДИ ДОНЕСЕНИ ВО ПЕРИОДОТ ОД 2009 ДО 2019 ГОДИНА

Година на пресуда	Кривично дело	Вид на експлоатација	Број на осудени	Пол на осудени	Етничка припадност на осудени	Вид и висина на казна	Имотно-правно побарување	Пол на жртва	Етничка припадност на жртва
Пресуда КОК 24/10 (ја нема на судски портал)	Трговија на малолетно лице	сексуална	3	машки	Македонци	5 години и 4 месеци	упатена на граѓански спор	женски	Македонка
Пресуда КОК 14/11 од 28.06.2011	Трговија со луѓе	сексуална	1	женски	Бугарка	2 години	упатена на граѓански спор	женски	странска државјанка
Пресуда КОК 75/12 од 26.12.2012	Трговија со луѓе	сексуална	3	машки	Србин и 2 Албанци	6 години и 2 месеци 6 години и 4 месеци	не предјавила	женски	странска државјанка
Пресуда КОК 13/13 од 25.09.2013	Трговија со малолетно лице и организирање на група	сексуална	1	машки	Ром	5 години и 6 месеци	не пријавила	женски	Ромка
Пресуда КОК 73/10 25.11.2013	Трговија со дете	сексуална и трудова	5	1 женски 4 машки	Македонка и 4 Албанци	8 години, 4 години 4 години 4 години	400.000 денари	женски	Македонка
Пресуда КОК 14/13 од 24.03.2015	Трговија со малолетно лице	трудова	3	машки	3 Албанци	4 години 4 години 4 години	упатена на граѓански спор	женски	Албанка

Пресуда КОК 38/14 од 30.03.2015	Трговија со луѓе	присилен брак	4	женско и 3 машки	3 Роми и 1 Албанец	условна осуда (2 год казна затвор доколку не изврши к.д во рок од 5 год)	не прејавила	женски	Ромка
Пресуда КОК 53/14 од 21.05.2015 Повторена постапка за првообвинета	Трговија со малолетно лице	сексуална и трудова	1	женски	Македонка	Од 8 години, на 4 години	упатена на граѓански спор	женски	Македонка
Пресуда КОК 18/15 од 28.05.2015	Трговија со дете	сексуална	2	2 женски	2 Роми	11 години и 6 месеци 11 години и 6 месеци	400.000 денари	2 женски	2 Роми
Пресуда КОК 29/15 од 21.12.2015 (ја нема на судски портал-повторена постапка) – има апелација пресуда	Трговија со малолетно лице	сексуална	1	женски	Албанка	6 години	400.000 денари	2 женски	2 Албанки
Пресуда КОК 20/16 од 17.05.2016	Трговија со луѓе	трудова	1	машки	Македонец	условна осуда (2 год казна затвор доколку не изврши к.д во рок од 5 год)	не прејавила	2 машки	Македонци

Пресуда 67/15 од 14.12.2017	Трговија со луѓе	сексуална	1	машки	Албанец	условна осуда (2 год казна затвор доколку не изврши к.д во рок од 5 год)	не предјави	женски	странска државјанка
Пресуда 76/14 од 05.11.2018	Трговија со луѓе	сексуална	1	машки	Албанец	условна осуда (2 год казна затвор доколку не изврши к.д во рок од 5 год)	не предјави	3 женски	странски државјанки
Пресуда 45/15 од 28.05.2018	Трговија со луѓе	сексуална	2	машки	2 Албанци	условна осуда (2 год казна затвор доколку не изврши к.д во рок од 5 год)	упатена на граѓански спор	женски	странска државјанка
Пресуда КОК 83/18 од 19.11.2018	Трговија со дете	сексуална	1	женски	Босанка	4 години и 6 месеци	упатена на граѓански спор	1 женско	Албанка
Пресуда КОК 52/18 од 12.09.2018	Трговија со дете	сексуална и присилен брак	3	1 женско 2 машки	Ромка Турчин Турчин	13 години 12 години 12 години	нема податоци	1 женско	Македонка
Пресуда КОК 66/16 од 16.12.2019	Трговија со дете	присилен брак	1	машки	Турчин	7 години	нема податоци		
Пресуда КОК 92/18 од 25.10.2019	Трговија со дете	сексуална	2	женско и машко	Македонци	8 години 10 години	упатена на граѓански спор	1 женско	Албанка
Пресуда КОК VIII 35/15 од 20.03.2019	Трговија со дете	сексуална	1	машки	Македонец	11 години	Не предјавила	1 женско	Македонка

АНЕКС 2 - ПРЕГЛЕД НА ВТОРОСТЕПЕНИ ПРЕСУДИ ДОНЕСЕНИ ВО ПЕРИОДОТ ОД 2009 ДО 2019 ГОДИНА

Година на пресуда	Кривично дело	Вид на експлоатација	Број на осудени	Пол на осудени	Етничка припадност на осудени	Вид и висина на казна	Имотно-правно побарување	Пол на жртва	Етничка припадност на жртва	Статус
Пресуда КОКЖ 5/14 Жалба на осудените	Трговија со дете	сексуална и трудова	5	1 женски 4 машки	Македонка и 4 Албанци	8 години, 4 години	400.000 Денари	женски	Македонка	Потврдена првостепена пресуда КОКЖ 73/10
Пресуда КОКЖ 57/11 Жалба на осудената	Трговија со луѓе	сексуална	1	женски	Бугарка	2 години	упатена во парница	женски	Бугарка	Потврдена првостепена пресуда КОКЖ 14/11
Пресуда КОКЖ 34/11 од 20.06.2001 Жалба од осудените	Трговија со малолетно лице	сексуална	3	машки	3 Македонци	5 години 4 год и 6 месеци 4 год и 6 месеци	упатена во парница	женски	Македонка	Потврдена првостепена пресуда КОКЖ 24/10
Пресуда КОКЖ 41/15 Жалба на осудените	Трговија со малолетно лице	трудова	3	машки	3 Албанци	4 години	упатена на граѓански спор	женски	Албанка	Потврдена првостепена пресуда КОКЖ 14/13
Пресуда КОКЖ 10/16 од 18.04.2016 Жалба на осудена и ОЈО	Трговија со малолетно лице	сексуална	1	женско	Албанка	Од 6 години на 8 години	400.000 за остатокот на граѓански спор	2 женски	2 Албанки	Преиначена првостепена пресуда во однос на кривичната санкција КОКЖ 67/12

Пресуда КОЖ 59/16 Жалба на ОЈО	Трговија со луѓе	трудова	1	машки	Македонец	Од уловна осула во 2 години казна затвор	не предавиле	машки	Македонец	Преиначена првостепена пресуда во однос на кривичната санкција КОК 20/16
Пресуда КОЖ 68/19 првостепена 83/18 од 19.11.2018	Трговија со дете	сексуална	1	женско	Босанка	Од 4 години и 6 месеци во 8 години казна затвор	упатена на граѓански спор	женски	Албанка	Преиначена првостепена пресуда во однос на кривичната санкција КОК 83/18

ПОВЕЌЕ ИНФОРМАЦИИ

Програмска канцеларија на Советот на Европа во Скопје,
Деловен центар Соравија
Филип Втори Македонски 3, 1000 Скопје
тел.: +38923100 330

Веб сајт: <http://horizontal-facility-eu.coe.int>
E-mail: horizontal.facility@coe.int

f @jp.horizontal.facility

т @CoE_EU_HF

Оваа публикација е изработена со заеднички средства на Европската Унија и Советот на Европа. На ниеден начин не може да се смета дека гледиштата изразени во истата го одразуваат мислењето на Европската Унија и Советот на Европа.

Советот на Европа е водечка организација за човековите права на континентот. Таа се состои од 47 држави членки, вклучувајќи ги сите држави членки на Европската унија. Сите држави членки на Советот на Европа ја потпишаа Европската конвенција за човекови права, која претставува меѓународен договор за заштита на човековите права, демократијата и владеењето на правото. Европскиот суд за човекови права ја следи примената на оваа конвенција од страна на државите членки.

www.coe.int

Земјите членки на Европската Унија одлучија да ги поврзат своите знаења, ресурси и судбини. Заедно тие изградиле зона на стабилност, демократија и одржлив развој, истовремено одржувајќи ја културната разновидност, толеранцијата и индивидуалните слободи. Европската Унија се залага за споделување на своите постигнувања и вредности со држави и народи и надвор од нејзините граници.

www.europa.eu

Финансирано
од Европската Унија и
Советот на Европа

COUNCIL OF EUROPE

Имплементирано
од Советот на Европа

